N·N·JAKOVLEV

NÉPSZERŰ TÖRTÉNELEM

PEARL HARBOR REJTÉLYE

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ / 1978

NÉPSZERŰ TÖRTÉNELEM

N. N. JAKOVLEV

PEARL HARBOR REJTÉLYE

Harmadik, változatlan kiadás

A MŰ EREDETI CÍME:
Н. Н. ЯКОВЛЕВ
ЗАГАДКА ПЁРЛ-ХАРБОРА
ИЗДАТЕЛЬСТВО „НАУКА"

FORDÍTOTTA:
HANGAY SÁNDOR
A FORDÍTÁST ELLENŐRIZTE:
DOLMÁNYOS ISTVÁN

HUNGARIAN TRANSLATION
© HANGAY SÁNDOR, 1967
ISBN 963 09 0970 7
ISSN 0324 - 7953

A szerző előszava

1941. december 7-én a japán légierő meglepetésszerűen megtámadta Pearl Harbort, a Hawaii-szigeteken fekvő amerikai haditengerészeti támaszpontot. Elkezdődött a csendes-óceáni háború, amelyet a rabló japán imperializmus robbantott ki. Ez a nap úgy került be az Egyesült Államok történelmébe, mint a „szégyen napja". Az amerikai nép harcra kelt. A hivatalos amerikai propaganda úgy magyarázta az eseményeket, hogy a Pearl Harbor elleni támadás, amelynek több mint két és fél ezer amerikai esett áldozatul, azért érte váratlanul az Egyesült Államokat, mert az agresszor alattomos volt. Vagyis az amerikai kormány békét óhajtott, Japán viszont, elaltatva Washington éberségét, orvul megtámadta az Egyesült Államokat. Háborús időkben az ilyen magyarázat elégségesnek tűnt.

A második világháború befejezése után azonban kiderült, hogy Washingtonnak feltétlenül tudnia kellett Japánnak arról a szándékáról, hogy bármi áron megtámadja az Egyesült Államokat. Akkor hát miért kerülhetett sor Pearl Harborra? Az Egyesült Államokban, különböző időszakokban, nyolc hivatalos bizottság kutatta ennek az okait. A bizottságok következtetései azonban még az amerikai burzsoá történészeket sem elégítették ki. Az Egyesült Államokban mind a mai napig nem ért véget a heves vita. Néhány történész egyenesen azt állítja, hogy Franklin D. Roosevelt szándéko-

san hagyta odáig fejlődni a dolgokat, hogy a békeszerető amerikai népet beleránthassa a háborúba.

Ebben a könyvben megpróbáljuk elmondani, hogy a japán agresszió miért érte váratlanul az Egyesült Államokat. Figyelembe véve a téma rendkívül bonyolult voltát, három fejezetre osztottuk a könyvet. Az első – „Hogyan történt?" című – fejezet leírja a Pearl Harborral kapcsolatos harci cselekményeket, ahogyan azokat a koftársak látták; a második – „Miért történt?" című – fejezet a jelenleg rendelkezésre álló dokumentumok alapján mutatja be: mi volt a politikai indítéka annak, hogy az amerikai stratégák elkövették ezt a hadtörténetben példa nélkül álló baklövést; a harmadik fejezet – „Hogyan magyarázzák az Egyesült Államokban?" címmel – röviden vázolja az 1941. december 7-ével kapcsolatos amerikai vélemények különböző változatait. Ebben a könyvben nincsenek légből kapott dolgok; a szerző minden tényt dokumentumokból és könyvekből vett, amelyek közül a legfontosabbakat felsoroljuk a kötet végén található jegyzetekben.

A Pearl Harbor elleni japán támadás története a legszemléletesebben mutatja az imperialista agresszorok alattomosságát, felfedi a japán militarizmus rabló lényegét. Ennek a támadásnak egyszerű amerikaiak estek áldozatul, de pusztulásuknak, akárcsak a csendes-óceáni háború kitörésének, az imperialisták az okai, akik a világ, a nyersanyagforrások, a tőkebefektetési övezetek újrafelosztásáért robbantották ki a háborút.

Hogyan történt?

Hivatásos katonák számára a béke csupán rövid pihenő a háborúk között. A politikusok meghatározzák a valószínű ellenfelet, a tábornokok és admirálisok pedig felkészítik a rájuk bízott fegyveres erőket a haza védelmére. A XX. század elejétől, több évtizeden keresztül az Egyesült Államok és Japán ilyen valószínű ellenfelek voltak. Elkerülhetetlen összecsapásuk több ízben nyíltan szóba került a sajtóban, a vezérkarokban pedig dolgoztak az ellenség szétzúzásának a tervein, keresték a megsemmisítő csapás módjait és eszközeit. Az amerikai hadsereg második világháborús szereplését egy 96 kötetes, hivatalos álláspontot képviselő történeti mű foglalja össze. Ennek egyik fóliánsában ezt olvassuk: „... a Japán elleni csendes-óceáni háború stratégiája volt az amerikai katonai tervezés egyetlen olyan területe, amelynek hosszú és permanens története volt".[1] Minthogy Amerikát és Japánt több ezer kilométernyi vízfelület választja el egymástól, mindenki számára nyilvánvaló, hogy a hadműveleti terveket elsősorban a flották vezérkarában dolgozták ki.

Az amerikai stratégák még a harmincas évek második felében is abból indultak ki, hogy az Egyesült Államok és Japán párharcban méri össze erejét. Ezért, valamint a hadititok megőrzése végett, a Japán elleni háború terve „egyszínű" fedőnevet kapott, az „Orange" (narancssszínű) megjelölést. Amikor 1936–1937-ben létrejött a fasiszta tengelyhatalmak – Németország, Japán és Olaszország – politikai szö-

vetsége, mindkét részről tekintetbe kellett vennie a koalíciós háború lehetőségét. Ezért „többszínű" terveket dolgoztak ki, amelyek közül a legfontosabb, a „Rainbow-2" (szivárvány), az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország közös akcióira épült. Mégpedig „munkamegosztással": az angolok és a franciák elsősorban Európában harcolnak, az amerikaiak pedig Japánt támadják. Az amerikai flottát a Csendes-óceán nyugati részébe irányítják.

Az erőviszonyokat és a távolságokat figyelembe véve Washingtonban úgy okoskodtak, hogy a hadműveletek első szakaszában a Fülöp-szigeteket és Guamot ki kell hagyni a számításból, ezeket csak a háború befejező szakaszában hódítják vissza. A „Rainbow-2" tervet 1939. július 30-án a hadsereg és a flotta egyesített tanácsa jóváhagyta. A továbbiakban ennek a tervnek a szellemében folytak az előkészületek a Japán elleni háborúra. A terv elfogadása növelte a Hawaii-szigeteknek mint az amerikai flotta támaszpontjának rendkívüli fontosságát.

Az Egyesült Államok csendes-óceáni flottája – amelyet 1919 júniusában W. Wilson elnök hozott létre – a húszasharmincas években többször felvonult a Hawaii-szigetekhez, ahol Oahu szigetén, Pearl Harbor kikötőjében volt a bázisa. A flotta felvonulása a Hawaii-szigetekhez rendszerint egybeesett a nemzetközi helyzet éleződésével. A flotta állandó támaszpontjai azonban az amerikai kontinens nyugati partvidékén voltak; a hajók, miután rövid ideig a hawaii vizeken tartózkodtak, ezekre a támaszpontokra tértek vissza. Amikor 1939. szeptember 1-én Európában kitört a háború, ezt a rendszert megváltoztatták.

1940 januárjától a csendes-óceáni flotta fő erőit a Hawaii-szigeteken vonták össze, kezdetben hadgyakorlat ürügyén. 1940. május 7-én pedig a flotta hivatalos utasítást kapott, hogy meghatározatlan időre maradjon Pearl Harborban. Az Egyesült Államok hadvezetése szerint a hajók itt teljes biztonságban voltak. G. Marshall tábornok, az amerikai had-

sereg vezérkari főnöke 1941. május 3-án ezt jelentette az elnöknek: „Oahu szigetét, erődítményei, helyőrsége és földrajzi sajátosságai révén a világ legerősebb erődjének tekintik."[2]

Hull, az Egyesült Államok külügyminisztere később megjegyezte: a kormánynak ugyanaz volt az elgondolása, amikor a flottát a Hawaii-szigetekre vezényelte, mint annak az embernek, „aki banditával tárgyalva, töltött kétcsövű fegyvert tart a házában".[3] Valóban, a flotta, Pearl Harborra támaszkodva, háború esetén tevékenyen akcióba léphetett Japán ellen, békeidőben pedig puszta jelenlétével befolyásolta a japán politikát. Ezt nemcsak Washingtonban, de Tokióban is így gondolták.

Azokban az években Japánban az ország politikai ügyeit a militaristák klikkje irányította. A hadsereg és a flotta vezetői között nagy nézeteltérések voltak az agresszió irányának kérdésében. A szárazföldi hadsereg parancsnoksága a Szovjetunió elleni háborút akarta, a flotta viszont követelte, hogy előbb hódítsák meg a gyarmattartó hatalmak birtokait a déli tengereken, s ilyenformán biztosítsák Japánnak a hosszan tartó háborúhoz szükséges anyagi erőforrásokat. Az admirálisok azonban nagyon is tisztában voltak az ország gazdasági potenciáljának korlátozott voltával, ez pedig meghatározta a haditengerészeti stratégiát. Elég jó valóságérzékkel feltételezték, hogy a hadműveleteket nem sikerül átvinni az amerikai partvidékre, sőt, a haditengerészeti vezérkar munkatársai, teljesen ésszerűen, az Egyesült Államok támadását várták. Úgy számítottak, hogy az anyaországhoz vezető úton bekerítik az amerikai flottát, és ott vívják meg a döntő ütközetet.

A japán haditengerészek között ez a szólás járta: „Nem abban vagyunk biztosak, hogy az ellenség nem támad meg bennünket, hanem abban, hogy készek vagyunk fogadni, ha jön."[4] A japán admirálisok jól tudták, hogy az ország hajógyárai nem vehetik fel a versenyt az amerikai hajóépítő ipar-

ral, s az elkövetkező csatákban nem a mennyiségi, hanem a minőségi fölényben bíztak. Elhatározták, hogy kiegyensúlyozott haditengerészetet hoznak létre, amelynek alapját a kitűnő sorhajókban látták. A Jamato, a japán flotta zászlóshajója akkor a világ legnagyobb hadihajója volt. A 72 000 tonna vízkiszorítású hajó nehézlövegeinek nem volt párjuk az Egyesült Államok flottájában.

A harmincas évek végén a japán hadtudományi elmélet más irányban is fejlődött. Az első indítékot ehhez az aviatika sikerei adták, az ország korlátozott anyagi erőforrásainak felismerése pedig, különösebb elméleti kitérők nélkül, a gyakorlat vágányára terelte a probléma tanulmányozását. A japán flotta parancsnokságának egyes képviselői arra a következtetésre jutottak, hogy a repülőgép-anyahajókról felszálló repülőgépek alkalmazása teszi majd lehetővé a győzelmet a túlsúlyban levő amerikai erők felett. A hasirai flotta admirálisai – így is nevezték a japán sorhajókat, mert a Hasira-sziget mellett horgonyoztak – ezeket a nézeteket veszélyes eretnek eltévelyedésnek tartották. A repülőgép-anyahajós légierő hívei azonban kitartottak álláspontjuk mellett.

A vita nem tartott sokáig, de nem azért, mintha a felek kompromisszumot kötöttek volna, hanem azért, mert eljött az ideje, hogy szembeszálljanak az Egyesült Államokkal. Haladéktalanul el kellett dönteni, hogyan semlegesítsék az amerikai flottát. A sorhajó admirálisok, akik meghatározták a haditengerészeti vezérkar stratégiáját, megpróbálták védeni a fentebb ismertetett megoldást, amely szerint a Japánhoz vezető úton kell feltartóztatni az amerikaiakat. Ámde a haditengerészet újítói felhívták a figyelmet arra, hogy ez veszélyezteti a fő irányba, a déli tengerek megszerzéséért indítandó támadást.

Tokióban azt tekintették a háború közvetlen céljának, hogy délen meg kell szállni egy nagy kiterjedésű területet, és a Kurili-szigetek, a Marshall-szigetek (beleértve Wake szigetét), a Bismarck-szigetek, Timor, Jáva, Szumátra, valamint

Malájföld és Burma vonalában védelmi övezetet kell kialakítani. A gyarmati hatalmak birtokainak megtámadása elkerülhetetlenül maga után vonta volna azt, hogy az Egyesült Államokkal, Angliával és Hollandiával háborúba keveredjenek. Az utóbbi két hatalomtól akkor nem féltek Tokióban. Egészen más volt a helyzet az Egyesült Államokkal, amely egyelőre nem vett részt az európai háborúban. Az Egyesült Államok erős csendes-óceáni flottájának megjelenése a hadszíntéren megnehezíthette a déli tengeri területek elfoglalását, elnyújthatta a hadműveleteket. Ennek következtében Japán belesodródott volna egy hosszadalmas háborúba, amelyre nem volt felkészülve, s amely erején felülinek ígérkezett.

Iszoroku Jamamoto tengernagy, az egyesített flotta új főparancsnoka, akit 1940 végén neveztek ki, kereken kijelentette az akkori miniszterelnöknek, Konoje hercegnek: „Ha parancsot kapok a harcra, akkor az Egyesült Államok és Anglia elleni háború első hat-tizenkét hónapjában akcióim lendületesek lesznek és a győzelmek szakadatlan láncolatát fogom produkálni. De kötelességem figyelmeztetni: ha a háború két vagy három évig fog tartani, egyáltalán nem vagyok biztos a végső győzelemben."[5] Ha hosszan tartó háborúba keveredünk az Egyesült Államokkal, írta Jamamoto ugyanebben az időben egy magánlevélben, „nem lesz elég elfoglalnunk Guamot és a Fülöp-szigeteket, de még a Hawaii-szigeteket és San Franciscót sem. Be kell vennünk Washingtont és a Fehér Házban aláírnunk a békeszerződést."[6] Az utóbbi nyilvánvalóan meghaladta Japán lehetőségeit.

Jamamoto tehát, hogy elkerüljék a hosszan tartó háborút és kijussanak a bűvös körből, azt javasolta, hogy a Dél ellen meginduló támadással egyidejűleg a légierő támadja meg Pearl Harbort.

*

Jamamoto 1941-ben töltötte be 57. életévét. Negyven esztendeje szolgált kifogástalanul a császári flottában. Az Egyesült

Államok titkosszolgálata, amely figyelmesen szemmel tartotta a valamennyire is kiemelkedő japán vezető egyéniségeket, úgy jellemezte Jamamotót, hogy „rendkívül tehetséges, energikus és koncepciózus ember". A tengernagyot jól ismerték az Egyesült Államokban, mert több évig haditengerészeti attasé volt Washingtonban.

A titkosszolgálat kitűnő pszichológusai a kártyaasztalnál is találkoztak vele, ahol alaposan megfigyelhették. A tengernagy szeretett pókerezni. Abból, hogy játék közben igen ügyesen kezelte a lapokat jobb kezének megmaradt három ujjával (a csuzimai csatában, a Mikasza zászlóshajó fedélzetén sérült meg), amerikai partnerei arra következtettek, hogy a tengernagy rendkívül szenvedélyes természet. Ennek alapján, továbbá azért, mert Jamamoto a császári flotta goban (japán sakkszerű játék) bajnoka volt, és még sok egyéb jel alapján az illetékes amerikai szervek biztosra vették, hogy a tengernagynak alárendelt egységek igen harcos, támadó szelleműek lesznek. Ez a katona számára hízelgő hírnév a későbbiekben rossz szolgálatot tett a tengernagynak.*

Nehéz volna megmondani, hogy Jamamoto fejében mikor született meg a Pearl Harbor elleni támadás gondolata, mert hiszen őt nem hallgathatták ki, amikor a háború után Tokióban felelősségre vonták a japán háborús főbűnösöket. Csak annyit tudunk, hogy ő és hívei már a harmincas években

* 1943. április elején, amikor javában folyt a csendes-óceáni háború, Washingtonban egy lehallgatott és megfejtett rejtjeles rádiótáviratból megtudták, hogy Jamamoto pontosan mikor indul a Truk-szigeten, majd pedig Bougainville-szigeten levő helyőrség megszemlélésére. A táviratról jelentést tettek F. Knox haditengerészeti miniszternek és F. Rooseveltnek. Kiadták a parancsot, hogy Bougainville-szigetnél el kell fogni Jamamoto repülőgépét, és „mindent meg kell tenni a célpont megsemmisítése végett". A feladat végrehajtására két vadászrepülőrajt küldtek ki. Az amerikai vadászgépek 1943. április 18-án a levegőben találkoztak két japán bombázóval, amelyeken Jamamoto és vezérkari tisztjei repültek. Az egyik raj lekötötte a hat kísérő vadászgépet, a másik lelőtte mindkét bombázót. Jamamoto életét vesztette.

nagy erőfeszítést tettek egy ilyen hadművelet előkészítésére. A saját szakállukra utasítást adtak, hogy a Sioku nevű kis szigetet alakítsák át Oahu-sziget pontos másává, és felépítették rajta Pearl Harbor minden épületének makettjét. A kis sziget a légierő gyakorlótere lett.

A pilóták gyakorlatozása ebben az új feladatkörben rendkívül nehéznek bizonyult. A gépek tökéletlensége, a személyzet tapasztalatlansága, a repülésre szándékosan kiválasztott rossz időjárás miatt két esztendő alatt körülbelül 300 repülőgép pusztult el. Az előkészületek lelke Tamon Jamagucsi ellentengernagy, Jamamoto testi-lelki jóbarátja volt. 1940-ben mindketten elégedetten tekinthettek vissza a megtett útra, mert Japánnak addigra jelentős számú tapasztalt pilótája és navigátora volt. Az a hír, hogy az amerikai flotta állandó bázisa Pearl Harbor lett, szárnyakat adott nekik, mert látták, hogy a felkészülésre fordított idő és pénz nem veszett kárba.

1941 januárjában Jamamoto bizalmasan közölte elgondolását Takahiro Onisi ellentengernaggyal, a 11. légiflotta akkori törzsparancsnokával. Onisi olyan ember volt, aki tudta becsülni a merész terveket. Később ő alakította meg a „kamikaze" (halálrepülő) osztagokat. Onisi lelkesen támogatta Jamamotót. Az ő egységei azonban, bármennyire szerette volna, nem vehettek részt a Hawaii-szigetek elleni rajtaütésben, mert parancsnoksága alatt zömmel olyan repülőgépek voltak, amelyeket már beosztottak a déli hadműveletekhez. 1940 végén Jamamoto kérte, kutassanak fel neki „egy olyan pilótát, akit az addigi szolgálata nem tett a hagyományos hadműveletek hívévé".[7] Ekkor megjelent a színen egy fiatal másodosztályú kapitány, Minoru Genda. Neki kellett eljátszania a főszerepet az elkövetkező színjátékban.

Az idő tájt Genda a Csuicsi Nagumo altengernagy parancsnoksága alatt álló 1. légiflotta törzsében szolgált. Az 1. légiflotta elnevezést a flottának az az egysége kapta, amely

villámgyors támadásra is képes volt; hat új repülőgép-anyahajó tartozott a kötelékébe. A parancsnok, Nagumo admirális személye nem túlságosan felelt meg a repülőgép-anyahajó egység támadó képességeinek. Az admirális az óvatos lépések híve volt, panaszkodott beteg lábára, és kiváló tulajdonságaik ellenére nagy gyanakvással szemlélte az új repülőgép-anyahajókat. Meg volt győződve róla, hogy egy-két jó helyre becsapódó bomba könnyedén a tenger fenekére küldheti ezeket az óriási hajókat. Nagumo véleménye szerint könnyelműség veszélynek kitenni e hajókat közvetlenül a háború kezdetén.

Nyilvánvaló, hogy az egészen más alkatú Genda nem túlságosan bízott közvetlen főnökében. Genda, aki azelőtt vakmerő vadászrepülőként szolgált, most egy pilótaosztagnak volt a parancsnoka. A hozzá beosztott pilótákat Genda bűvészeinek nevezték a flottánál. Emellett tehetséges hadász is volt, a háborúban kidolgozta a repülőgép-anyahajók összpontosított bevetésének taktikáját, amelyet az ellenfél „gendizmusnak" nevezett el. Amikor megbízták, hogy tanulmányozza a Pearl Harbor elleni támadás lehetőségét, Genda nagy hévvel látott hozzá a feladat végrehajtásához, és tíz nap múlva jelentést tett következtetéseiről. A hadművelet kockázatos, de végrehajtható. Fel kell használni hozzá mind a hat repülőgép-anyahajót, ki kell válogatni a legtapasztaltabb pilótákat. A siker záloga a szigorú titoktartás, csak ez biztosíthatja a támadás meglepetésszerű hatását. De hogyan semmisítsék meg az amerikai hajókat a kikötőben? Az akkori torpedókat ugyanis csak ott lehetett ledobni repülőgépről, ahol a vízmélység meghaladja a 25 métert. Ellenkező esetben belefúródtak a tengerfenékbe. A Pearl Harbor-i kikötő vizének mélysége átlagosan 10 méter, és csak a hajóúton érte el a 15 métert. Ráadásul az amerikaiaknak az volt a szokásuk, hogy a sorhajókat párosával kötötték ki, vagyis, ha sikerül is eltalálni az egyik hajót, a másik sértetlen ma-

rad. Genda hozzáfogott a japán torpedók átalakításához, hogy a sekély vizű kikötőben is használhatók legyenek.

Az ő vezetésével a legnagyobb titokban elkezdődtek a kísérletek. Eleinte sehogyan sem ment a dolog: a repülőgépről sekély vízbe ledobott nyolcmázsás torpedók iszapfelhőket lövelltek fel, és sorra belefúródtak a talajba. Az a néhány tapasztalt pilóta, aki részt vett a kísérletekben vagy csak nézője volt, együttérzően csóválta a fejét. Bárhogyan változtatták is meg a torpedók ledobásának módját, az eredmények nem voltak kielégítőek. Csak novemberre mosolygott rájuk a szerencse: a torpedó testére erősített egyszerű fa stabilizátorok megoldották a problémát. A torpedókat most már használhatták sekély vízben is. Genda ujjongott – megtalálták az „abszolút fegyvert". A siker azonban nem mindenkit győzött meg.

Genda kísérletezésével párhuzamosan a sorhajók légi bombázásának módjait is próbálgatták. Kiderült azonban, hogy a légierőnek nincsenek olyan bombái, amelyek átütnék az amerikai flotta nagy hajóinak elég vastag fedélzeti páncélját. Rögtönözni kellett. A flotta műszaki szolgálatának gyakorlatias gondolkodású munkatársai megtalálták a megoldást: 15 és 16 hüvelykes páncéltörő lövedékekre stabilizátorokat szereltek. A kísérletek minden várakozást felülmúltak: minden kétséget kizáróan bebizonyosodott, hogy ezek a lövedékek átütik a páncélt. Az amerikai flotta megsemmisítéséhez készen álltak az eszközök. Nem maradt más hátra, mint meggyőzni a haditengerészet főparancsnokságát a Pearl Harbor elleni támadás célszerűségéről. Ehhez Jamamoto látott hozzá.

1941 augusztusában Jamamoto úgy találta, hogy ideje informálni a flotta parancsnokságát. Az ötletet közölte Oszami Naganóval, a haditengerészet vezérkari főnökével és a vezérkar 13 vezető beosztású munkatársával. Szeptember 2. és 13. között a Pearl Harbor elleni támadás tervét, gyakorlat formájában, részletesen kidolgozták a haditengerészeti akadé-

mián. A gyakorlat résztvevői megállapították, hogy a támadó egység elveszít két repülőgép-anyahajót, vagyis erőinek egyharmadát. Nagano túlzottnak tartotta ezt az árat a problematikus győzelemért, hiszen legjobb esetben is az amerikai sorhajók kétharmadának pusztulásában reménykedhettek. Nagumo egyetértett vele. Mindketten konzervatívabb megoldású akció mellett kardoskodtak. Szerintük dél felé kell indulni, és ha az Egyesült Államok beavatkozik, akkor ajánlatos Japánhoz közelebb fogadni az ellenséget. Más érveket is felsorakoztattak: előfordulhat például, hogy az Egyesült Államok egyáltalán nem fogja akadályozni a japán hódításokat a déli tengeri országokban, beéri a diplomáciai tiltakozással.

Jamamoto azonban makacsul hajtogatta, hogy Japán számára az amerikai flotta jelenti a legnagyobb veszélyt, és ha nem semmisítik meg ezt a flottát, nem számíthatnak sikerre az egész háborúban. A vita elmérgesedett. Jamamoto azzal fenyegetőzött, hogy ha nem hajtják végre a Pearl Harbor elleni támadást, az egész törzskarával együtt nyugalomba vonul. Emellett igénybe vette a legvégső eszközt. Kijelentette, hogy amennyiben Nagumo a beteg lába miatt nem tudná vezetni a támadó egységet a hideg téli vizeken, ő, Jamamoto, hajlandó személyesen irányítani a Hawaii-szigetek lerohanását. A haditengerészet vezérkara nem tudott ellenállni ilyen nyomásnak, amelyben a logika elegyedett a fegyvernemük becsületének alig leplezett megsértésével. 1941. szeptember 13-án kiadták az előzetes utasítást, amely a háború általános tervén belül előirányozta a Pearl Harbor elleni hadműveletet. Nagano a végső beleegyezését akkor adta meg, amikor 1941. november 3-án Tokióban személyesen találkozott Jamamotóval.

Amíg a felső fórumok döntésére vártak, Jamamoto egységeiben lázas előkészületek folytak. A pilóták között megkezdődött a jelöltek kiválogatása. Micuo Fucsida első osztályú kapitány ugyancsak meglepődött, amikor további szolgálatté-

telre visszavezényelték az Akagira, az 1. légiflotta zászlós repülőgép-anyahajójára, hiszen egy évvel azelőtt hagyta el ezt a hajót. Genda, Fucsida barátja és egykori osztálytársa a haditengerészeti akadémián, megmagyarázta neki: „Ne izgulj! Azt akarjuk, hogy ha meg kell támadni Pearl Harbort, te vezesd repülőgépeinket." A pilóták néhány csoportjának, miután megeskették őket, hogy mindent titokban tartanak, Jamamoto tengernagy személyesen magyarázta el a feladatot.

Rjunoszuke Kuszaka ellentengernagy, az 1. légiflotta törzsparancsnoka eközben láthatatlan háborút vívott a hadbiztossággal. A bürokrata hivatalnokok Tokióban nem tudták megérteni, hogy az ellentengernagynak miért van szüksége nyolc tartályhajóra. Kuszaka azonban tudta, hogy ha az operatív egységnek nem állnak rendelkezésére ezek a tartályhajók, akkor hat repülőgép-anyahajó helyett néggyel kell harcba bocsátkoznia. Jó néhány hét beletellett, mire nyilvánvaló igazságát sikerült bebizonyítania az illetékes fórumokon. A következő bökkenő az volt, egyelőre nem tudták, hogyan szerezzenek téli felszerelést az egységnek. A munkával elhalmozott hadbiztosok trópusi háborúra szerelték fel a csapatokat. A meleg holmi igénylése fölösleges találgatásokra és szóbeszédre adott volna okot. Kuszaka beosztottai kijelentették a meghökkent hátországi munkatársaknak, háborúban nem lehet előre tudni, hogy végül is hol kötnek ki, s nyári felszerelést is, téli felszerelést is igényeltek a raktárakból. A kétféle egyenruhát megkapták, s a hadititkot még saját hadbiztosaik előtt is megőrizték.

Amikor szeptemberben elfogadták a Pearl Harbor elleni támadás előzetes tervét, abban az szerepelt, hogy japán tengeralattjárókat küldenek a hawaii vizekre. A tengeralattjáró flotta parancsnoksága, amely türelmetlenül várta a háborút, korrigálta a tervet: a tengeralattjáróknak ne csak az legyen a feladatuk, hogy meglessék az ellenséget, hanem vegyenek részt a Pearl Harbor-i kikötőben az amerikai flotta megtámadásában. Akkorra már megépítették és kipróbálták

a törpe tengeralattjárókat. Ezek a kétszemélyes, két torpedóval felszerelt törékeny hajók csak egészen rövid távon tudtak közlekedni. Az akció helyére nagy szállító tengeralattjárón kellett eljuttatni őket. 1941 őszén a japán flottának öt törpe tengeralattjárója volt. Az „I–24" típusú óceáni tengeralattjárókon, a fedélzeti fülke mögé hangárszerű építményt emeltek ezek szállítására.

Noha a törpe tengeralattjárók alkalmazásának lehetősége elég valószínűtlennek látszott, a tengeralattjárók személyzete állhatatosan kérte Jamamotót, engedje meg, hogy felhasználják őket a Pearl Harbor elleni támadás napján. Jamamoto több kárt látott ebben, mint hasznot; attól félt, hogy a tengeralattjárók jelenléte meghiúsítja a váratlan támadás tervét, mert ezeknek jóelőre oda kell menniük a Hawaii-szigetekhez, és az amerikaiak felfedezhetik őket. A tengeralattjárók személyzete azonban állandóan a tengernagy sarkában volt. Szándékuk tisztaságához nem férhetett semmi kétség, hiszen önszántukból mentek a halálba. Mint ahogy Jamamoto megjegyezte, „ha bemennek az öbölbe, soha többé ki nem jönnek onnan, és az öbölbe való behatolás nem feltétlenül szükséges".[8] Végül is a tengeralattjárók személyzete kerekedett felül.

A terv kidolgozóját és lelkes hívét, Naodzsi Ivasza kapitányt az a nagy megtiszteltetés érte, hogy személyesen irányíthatta a törpe tengeralattjárók akcióját. Jamamoto csupán egy módosítást eszközölt: a kis hajók legénysége maga dönt arról, hogy bemegy-e az öbölbe, a szállító tengeralattjárók kapitányai pedig parancsot kaptak, hogy a támadás után életben maradottakat vegyék fel a fedélzetre. A kis hajók személyzete Jamamoto szavait eleresztette a füle mellett. Ősi japán hagyomány szerint a fiatal tengerészek tudatosan vállalták a halált. „Lehullunk, mint a cseresznyevirág a földre" – magyarázta később Kacuo Szakamaki alhadnagy;[9] egyedül ő maradt életben a Pearl Harbor elleni támadásban részt vevő tíz tengerész közül.

Nagyon sok vagy talán minden a felderítéstől függött. A hadműveleti egység több ezer mérföldnyire ment a háború fő színterétől, s ezáltal lényegesen gyengült a japánok ereje. Jamamoto abban bízott, hogy az ellenséget egérfogóban – Pearl Harborban – csípi el. De ehhez nemcsak abban kellett biztosnak lenni, hogy az amerikai csendes-óceáni flotta fő erői ott lesznek a támadás napján, hanem a hajók pontos elhelyezését is tudni kellett. Mindezt a felderítőktől várták.

A második világháború küszöbén a japánok nagyarányú kémtevékenységet folytattak az Egyesült Államokban. A felderítés irányítása nem volt túlságosan céltudatos, mégis, vagy talán éppen ezért, a japán ügynökök óriási mennyiségű különféle információt gyűjtöttek, a szó szoros értelmében elárasztották velük kémközpontjaikat, s noha ez bizonyos nehézségeket okozott az események értékelésekor, szükség esetén a legapróbb részletességgel tanulmányozhatták az Egyesült Államok háborús készülődésének ezt vagy azt az aspektusát. Ezenkívül, magasabb szinten, nyilvánvalóan kicserélték az információkat Japán szövetségeseivel, Németországgal és Olaszországgal.

A japán titkosszolgálat régóta szemmel tartotta a Hawaii-szigeteket. Ezért Tokiónak nem volt különösebben nehéz megszerezni onnan a Pearl Harbor elleni támadáshoz szükséges operatív információkat. A legális forrásokon – az amerikaiak által nyilvánosságra hozott különféle híreken – kívül Japánnak kiterjedt ügynöki hálózata volt. A Csendes-óceán vizein számtalan halászhajó kóborolt. Ezek a hajók nemcsak a Hawaii-szigeteknél halásztak, hanem Észak-Amerika partjainál is, Alaszkától a Panama-csatornáig. Ez valóban halászflotta volt, amely szakadatlanul gyűjtötte a stratégiai információkat. Az amerikai kémelhárítás korlátozott lehetőségei nem tették lehetővé e tevékenység megfelelő ellenőrzését, bár igazi tartalma nem volt titok.

A Hawaii-szigeteken nagyon sok japán és japán származású amerikai élt. 1941-ben csupán Oahu szigetén 83 000

személy élt, a Hawaii-szigeteken pedig összesen 160 000, akik közül 1941. december 7-ig 35 ezren megtartották japán állampolgárságukat. Ezekben a körökben nem volt nehéz beszervezni tetszőleges számú ügynököt. A japán felderítés maximálisan kihasználta a legális lehetőségeket; a honolului japán főkonzulátus, amelynek joga volt rejtjelesen érintkezni Tokióval, a kémkedés főhadiszállása lett. A főkonzulátushoz 239 konzulátusi ügynök tartozott, akik szétszórtan éltek a Hawaii-szigeteken.

1941 késő őszén a japán külügyminiszter a haditengerészeti titkosszolgálat megbízásából leváltotta a főkonzulátus vezetőit. Főkonzulnak Nagao Kitát nevezte ki, alkonzulnak pedig Takeo Jesikavát, a hivatásos felderítő tisztet, aki Morimura névre kiállított diplomata-útlevéllel érkezett a Hawaii-szigetekre. Kita részt vett a Kína ellen folytatott háborúban. A Hawaii-szigetekre Kantonból helyezték át, ahol szorosan együttműködött a haditengerészet titkosszolgálatával. Morimura alkonzul azt a feladatot kapta, hogy gyűjtsön operatív információt a japán flotta parancsnoksága számára.

Jesikava 1960 végén cikket írt az amerikai haditengerészet vezető lapjának, a „U. S. Naval Institute Proceedings"-nek, amelyben 19 év után először szólt saját felderítő munkájáról, és azt állította, hogy a Hawaii-szigeteken ő volt az „egyetlen" japán ügynök. Anélkül, hogy tagadni akarnánk Jesikava nagy szerepét, meg kell állapítanunk, hogy az az óriási mennyiségű információ, amely 1941 második felében érkezett Japánba, nem származhatott egy embertől.[10] A Hawaii-szigetek a kémek igazi paradicsoma volt.

Jesikava korlátlanul mozoghatott a szigeten. Naponta elsétált Pearl Citytől a félsziget végéig, szemügyre vette a kikötő közepén, a Ford-szigeten levő repülőteret és a sorhajók kikötőhelyét. Kószált a támaszpont környékén, felment a Tantalusz hegyre, s onnan nézte a kikötőbe befutó vagy onnan kifutó hajókat. Néha repülőgépet bérelt a John Rogers repülőtéren, s kellemes és kényelmes sétarepüléseken ta-

nulmányozta a repülőtereket. De a legalkalmasabb, „mondhatnám a legkellemesebb persze a Sunte Ro elnevezésű japán étterem volt, amely egy dombon állt" – emlékezik Jesikava. A találékony alkonzul ebben az étteremben bevonult egy kis szobába, elhelyezkedett a rizsszalma-szőnyegen, és elbeszélgetett a gésával.

Az ablakból látszott a kikötő, az egész flotta a szeme előtt volt. Jesikava nemcsak a hajók mozgását figyelhette meg, hanem azt is szemmel tarthatta, hogy mi történik rajtuk. „A gésa, aki érkezésem előtt rendszerint amerikai katonákat szórakoztatott, néha szintén szolgált bizonyos hírekkel, természetesen a legcsekélyebb biztatás vagy éppen kényszer nélkül, mert hiszen nőben veszélyes dolog megbízni." Jesikava, a tapasztalt felderítő pedig nem akarta veszélybe sodorni az információk „egyetlen" forrását, ahogyan saját magát nevezte.

1941 őszétől Tokió egyre követelőzőbb, részletekbe menő információt vár a főkonzulátustól. Szeptember 24-én szigorúan titkos utasítás érkezik a konzulátusra, Toeda külügyminiszter aláírásával. Kita és Jesikava azt a feladatot kapja, hogy a Pearl Harbor-i kikötőt ossza fel övezetekre, és közölje, az egyes övezetekben hány hajó tartózkodik. „Szeretnénk, ha értesítenének bennünket minden olyan esetben, ha két vagy több hajó áll egy mólónál" – teszi hozzá sokat sejtetően Toeda[11]. Kita és Jesikava Tokió utasítását végrehajtotta. A japán külügyminiszter az 1941. szeptember 24-i táviratot követően egyre újabb információkat követelt főkonzulátusától. Ahogyan a rendezett diplomáciai gyakorlatban szokásos, a külügyminisztérium csupán közvetítő állomás volt a titkosszolgálat vezetői és az ügynökök között. November 15-én a főkonzulátust utasítják, hogy a kikötőben levő hajók elhelyezkedéséről legalább hetente kétszer tegyen jelentést.

Novemberben befutott a Hawaii-szigetekre a menetrend szerint közlekedő Taijo Maru nevű óceánjáró. A hajó egyik pincére Szuguru Szuzuki, a japán flotta legfiatalabb – har-

minchárom éves – kapitánya. A Taijo Maru egy hétig állt a kikötőben, ezalatt Szuzuki rendkívül elfoglalt volt. Ellenőrizte az addig befutott információkat. Igaznak bizonyult, hogy az amerikai flotta már nem használja a Lahainánál levő horgonyzóhelyet. A John Rogers repülőtérről felszálló magángépből Szuzuki néhány érdekes felvételt készíthetett Pearl Harborról, mert az utasoknak ezt nem tiltották. Később találkozott Kitával és Jesikavával, s átadott nekik egy 97 kérdésből álló kérdőívet. Azok mindketten igyekeztek megfelelni a kívánalmaknak. A feleletekhez mellékeltek térképeket, vázlatokat, vagyis mindent megadtak, ami a légitámadáshoz szükségesnek látszott. Szuzuki már visszafelé, útja közben, a Taijo Maru fedélzetén összehasonlította jegyzeteit egy másik kapitány, Tojeiside Maidzsina feljegyzéseivel, aki szintén járt a Hawaii-szigeteken, de a japán tengeralattjáró flotta parancsnokságának megbízásából.

November 29-én Tokió a következő utasítást küldi a honolului főkonzulátusnak: „Megkaptuk értesítésüket a hajók mozgásáról, mától fogva akkor is jelentsenek, ha a hajók egy helyben állnak."[12] És Honolulu haladéktalanul küldi ezeket az információkat. December 2-án Tokió elrendeli: „A jelenlegi helyzetben rendkívül fontos tudnunk a kikötőben tartózkodó hadihajókról, repülőgép-anyahajókról, cirkálókról. Mától fogva, bármilyen erőfeszítéssel, naponta küldjenek jelentést. Minden jelentésben közöljék, vannak-e Pearl Harbor felett zárólégömbök, tapasztalhatók-e olyan jelek, hogy zárólégömböket eresztenek fel. Közöljék azt is, hogy a hajókra felszereltek-e torpedó elleni védőhálót."

A főkonzulátus kínos precizitással teljesíti a parancsot. A napi jelentéseken kívül december 6-án Kita egy egész tudományos értekezést továbbít rejtjelesen: „1. Októberben, az amerikai kontinensen, Camp Davidben, Kalifornia államban a hadsereg hozzálátott zárólégömböket kezelő katonák kiképzéséhez. 400–500 zárólégömböt rendeltek meg, feltehető, hogy ezeket a Hawaii-szigetek és a Panama-csatorna vé-

delméhez fogják felhasználni. Ami a Hawaii-szigeteket illeti, Pearl Harbor környékének leggondosabb tanulmányozása után megállapítottuk: záróléggömbök felbocsátására szolgáló berendezések nincsenek, katonákat ilyen egységekben való szolgálatra nem válogattak ki. Sőt, záróléggömbök alkalmazására előkészületek sem tapasztalhatók. Nem látni semmi jelét, hogy a szigetekre záróléggömböket szállítottak volna. Nehéz elképzelni, hogy volnának záróléggömbjeik. Ha folynának is ilyen előkészületek, az amerikaiaknak Pearl Harbor vízterét és a közeli repülőtereket – Hickam, Ford, Ewa – kell védeniük, az ilyesfajta védelem megteremtésének lehetőségei Pearl Harborban igen korlátozottak. Véleményem szerint igen kedvező lehetőség van a váratlan támadásra mindezen objektumok ellen. 2. Nézetem szerint a sorhajók nincsenek ellátva torpedó elleni védőhálóval. Részletek nem ismeretesek. E kérdés tanulmányozásának eredményéről értesítést küldök."[13]

Noha a főkonzulátuson nem tudhattak sem arról, hogy Pearl Harbort már kiválasztották a támadás célpontjának, sem arról, hogy mikor történik a támadás, az utasítások tartalma egészen világos volt. És Kita elhatározta, hogy nem szalasztja el a kedvező alkalmat, tanácsot ad, ami egy felderítő számára nagyon kockázatos vállalkozás.

*

Miközben Washingtonban úgy gondolták, hogy a Hawaii-szigetek az Egyesült Államok erős előretolt állása a Csendes-óceánon, a helybeli parancsnokok komolyan aggódtak a távoli szigeteken horgonyzó flotta biztonsága miatt. Amikor a kormány 1940 májusában úgy határozott, hogy attól fogva a csendes-óceáni flottát Pearl Harborban hagyja, a flotta parancsnoka, James O. Richardson tengernagy felvilágosítást kért H. R. Starktól, az amerikai haditengerészet vezérkari főnökétől. Több hivatalos és félhivatalos dokumen-

tumban kifejtette azt a véleményét, hogy a Pearl Harbor-i állomásozással csökken a flotta harci készenléte. A kikötőben nem állnak rendelkezésre azok az eszközök, amelyek ennyi hajó kiszolgálásához szükségesek, s szükség esetén gyakorlatilag lehetetlen a flotta mobilizálása.

J. O. Richardson június 22-én Starknak küldött terjedelmes jelentésében amellett kardoskodott, hogy ha „csupán haditengerészeti szempontokat veszünk figyelembe", akkor a hajókat az Amerika nyugati partvidékén levő támaszpontokra kell vezényelni. Jelentése végén Richardson feltette a szónoki kérdést: „Más szóval, mi a fontosabb: fenntartani a Csendes-óceánnal kapcsolatos diplomáciai elképzeléseket azáltal, hogy a flottát a Hawaii-szigeteken állomásoztatjuk, vagy pedig megkönnyíteni a flotta felkészülését bármely térségben folytatandó hadműveletekre oly módon, hogy a hajók többsége a nyugati partvidék hagyományos támaszpontjain állomásozik?" Stark egyetértett J. O. Richardsonnal. Beszélni próbált F. Rooseveltel. „Többször megkérdeztem az elnöktől – mesélte Stark a háború után –, milyen szerepet szán flottánknak, ha Japán megtámadja a brit birtokokat. Az elnök egyszerűen nem válaszolt, hanem egy alkalommal kijelentette: »Ne tegyen fel nekem ilyen kérdéseket«. Nem hiszem, hogy tudott volna rájuk válaszolni."

1940 októberében Richardson Washingtonban járt, és elérte, hogy az elnök fogadja. Eltökélte magában, hogy meggyőzi F. Rooseveltet, rendelje vissza a flottát a Hawaii-szigetekről. A tengernagy katonai érvei azonban nem hatottak Rooseveltre. Megmagyarázta Richardsonnak, hogy a flotta Japán féken tartása végett állomásozik a Hawaii-szigeteken. Richardson megkérdezte, hogy az Egyesült Államok készül-e belépni a háborúba. Az elnök azt válaszolta, hogy ha Japán megtámadja Tajvant, az angol vagy a holland birtokokat, az Egyesült Államok nem nyúl fegyverhez. Még abban is kételkedett, hogy az Egyesült Államok hadat üzen, ha a japánok betörnek a Fülöp-szigetekre. Ámde, jegyezte

meg Roosevelt, „a japánok nem fogják tudni mindig elkerülni a hibákat, a háború kiterjedésével és a hadműveletek méreteinek növekedésével előbb-utóbb elkövetnek hibát, és mi belépünk a háborúba".[14] A magyarázat meglehetősen ködös volt. Richardson elővigyázatlanul kijelentette az elnöknek, hogy őt nem győzte meg, s továbbra is amellett van, hogy a flottát vissza kell rendelni a Hawaii-szigetekről az amerikai partokhoz. Sőt, a tengernagy politikai kérdésre is kitért, rámutatott, hogy a Hawaii-szigeteken állomásozó flotta nem tartja féken Japánt. Tokióban csak akkor értik meg, hogy az Egyesült Államoknak komolyak a szándékai, ha a hajók a hagyományos támaszpontokon tartózkodnak, ahol zavartalanul végre lehet hajtani a mozgósítást. E beszélgetés után a fejlemények nem várattak sokáig magukra. 1941. január 12-én Richardsont leváltották. F. Knox haditengerészeti miniszter lakonikusan felvilágosította Richardsont: „A beszélgetés során ön megsértette az elnököt." Richardson a szokásos két esztendővel szemben tizenhárom hónapig volt az amerikai flotta főparancsnoka.

1941. február 1-én H. E. Kimmel tengernagyot nevezték ki a csendes-óceáni amerikai flotta parancsnokának. Kimmel 1900 óta teljesített szolgálatot a flottánál. Az egyik legjobb amerikai flottaparancsnoknak tartották. Kijárta az amerikai tengerésztisztek szokásos „harci" iskoláját: részt vett Kuba pacifikálásában, az Egyesült Államok intervenciója során partra szállt Mexikóban. Az első világháború után sok fontos tisztséget töltött be. Amikor híre ment, hogy kinevezték a flotta főparancsnokának, egyeseknek eszébe jutott egy félig elfeledett tény: amikor F. Roosevelt 1913–1920-ban a haditengerészeti miniszter helyettese volt, Kimmel rövid ideig a későbbi elnök közvetlen munkatársaként dolgozott. Kimmel azonban nem tartozott F. Roosevelt baráti köréhez, elsősorban saját tevékenységének köszönhette, hogy 32 tengernagyot megelőzve a flotta parancsnoka lett. Odaadó szolgá-

lata közismert volt a flottánál, az pedig közmondásossá vált, hogy mindenki helyett mindent maga akart csinálni.

Kimmel, ez az ízig-vérig tengerész, féltékenyen védte a flotta hagyományait. Amikor a háború küszöbén a tengerészek számára rendszeresítették a khaki színű egyenruhát, Kimmel nyilvánvaló konzervativizmussal megjegyezte: „Ez az egyenruha rontja a tekintélyt és a katonás külsőt." Kinevezését Kimmel a Hawaii-szigeteken kapta kézhez, ahol a flotta cirkálóinak volt a parancsnoka. Azonnal elsietett elődjének, Richardsonnak a lakására, és közölte, hogy nem látja okát a leváltásának, valamint biztosította Richardsont, hogy ő maga semmit sem tett a magas beosztás elnyeréséért. Tiszteletben tartotta a szakmai etikát.

Kimmel, amikor átvette a flotta parancsnoki tisztét, hazaküldte a feleségét az Egyesült Államokba, hogy teljesen a szolgálatnak szentelje idejét. Jól megjegyezte a Richardsonügy tanulságát, és nem beszélt arról, hogy a flottát el kell vezényelni a Hawaii-szigetekről, hanem a harckészség növelésének szentelte munkáját. A védelemért viselt felelősség akkori rendszerében ez nem is volt könnyű feladat. Pearl Harbor védelmét ugyanis nem a flottára bízták – annak csak a saját hajóit kellett védelmeznie –, hanem a hadseregre, az rendelkezett a repülőgépekkel, a partvédelmi és légvédelmi ütegekkel. A Hawaii-szigetek helyőrsége 1941. december 7-én 2490 tisztből és 40 469 katonából állt; a helyőrség parancsnoka W. Short tábornok volt, akit Kimmellel csaknem egyidejűleg neveztek ki. A tenger felőli védelemért a 14. haditengerészeti körzet felelt, ennek a parancsnoka Bloch tengernagy, Kimmel egykori fölöttese volt, ami egyébként nem segítette elő a szívélyes viszony kialakulását közöttük. Bárhogyan volt is, a parancsnokok nagy erőfeszítéseket tettek a Hawaii-szigeteken állomásozó flotta biztonsága érdekében. Elsősorban meg kellett szervezni a Pearl Harborhoz vezető vízi- és légiutak figyelését.

Az amerikai flotta hadgyakorlatain már a harmincas évek-

ben bebizonyosodott, hogy a repülőgép-anyahajókról felszálló gépek eredményes támadást hajthatnak végre Pearl Harbor ellen. Az 1936-ban végzett számítások azt mutatták, hogy az az ellenséges egység, amely a támadást megelőző nap estéjén 600–900 mérföldnyire van Oahu szigetétől, az éjszaka folyamán gyors ütemben haladva hajnalban 275–330 mérföldnyire megközelíti Pearl Harbort, és a repülőgép-anyahajókról felszállhatnak a repülőgépek. Ilyen távolságra volt szükség ahhoz, hogy az akkori hatótávolságú repülőgépek végrehajtsák a támadást és visszatérjenek a repülőgép-anyahajókra. E számítások alapján, figyelembe véve, hogy Pearl Harbor szigeten fekszik, tehát a felderítést 800 mérföldnyi sugarú körben kell végezni, a Hawaii-szigetek parancsnokai arra a következtetésre jutottak, hogy ehhez 250 repülőgépre van szükség.

Elküldték Washingtonba az igénylést 180 „B–17"-es bombázóra és 100 őrszolgálatot teljesítő gépre. 1941 tavaszán ígéretet kaptak, hogy a legrövidebb időn belül küldik a repülőgépeket. Decemberig azonban csak 12 „B–17"-es bombázó érkezett. 1941. december 7-én csupán a hadsereg hat „B–17"-es repülőgépe és a flotta 49 járőrgépe volt harckész állapotban. Rendszeres felderítésről szó sem lehetett.

Annál nagyobb fontosságot kapott a haditechnika újdonsága, a rádiólokátor. W. Short tábornok állhatatos kérésére 1941. június 3-án a Hawaii-szigetekre szállítottak három rögzített, augusztus 1-én pedig hat mozgó berendezést. December 7-re csak öt mozgó berendezés működött; a rögzített berendezéseket nem szerelték fel, mert a fémpillérek még mindig nem érkeztek meg az Egyesült Államokból. Az egyik lokátort megpróbálták felszerelni a Haleakala-hegyen, de az amerikai belügyminisztérium természetvédelmi felügyelősége hevesen tiltakozott. Hiába fordult W. Short a hadsereg vezérkari főnökéhez, G. Marshall tábornokhoz, ez sem segített. Marshall megmagyarázta, hogy a természetvédelmi felügyelőségnek a kezelésére bízott területek megőrzése a fel-

adata, és ez tiltakozik minden olyan objektum felépítése ellen, „amely lényegesen megváltoztatja a rezervátum természetes képét".

Február 7-e és december 7-e között W. Short összesen 23 millió dollár összegű költségvetést nyújtott be a hadügyminisztériumba a repülőterek felszerelésére, lövegállások építésére, útjavításra stb. A hadügyminisztérium 350 ezer dollárt utalt ki, vagyis a kért összeg másfél százalékát. A sziget légvédelmének megerősítésére vonatkozó kérések lényegében süket fülekre találtak Washingtonban. December 7-re a szükséges 96 háromhüvelykes légvédelmi ágyú helyett csak 82 volt, a szükséges 135 darab 37 mm-es löveg helyett 20, nagy kaliberű géppuskából 309 helyett 109. Figyelembe véve Oahu-sziget légvédelmének gyengeségét, H. Kimmel a flotta védelmét a 14. haditengerészeti körzet parancsnokságának rendelte alá.

A flotta parancsnoksága több ízben kifejezte azt az aggályát, hogy a Pearl Harborban horgonyzó hajókat megtámadhatják torpedóvető repülőgépek. A Hawaii-szigetek törzskarában is osztották ezt a véleményt. H. Stark, hogy lezárja e vitát, 1941. február 15-én ezt írta H. Kimmelnek: „Megvizsgáltuk azt a kérdést, hogy Pearl Harbor kikötőjében, légitámadás elleni védekezésül, torpedó-védőhálókat szereljünk fel. Ezzel kapcsolatban megállapítottuk, hogy a kikötő sekély vize ezt fölöslegessé teszi. Ezenkívül a kikötő szűk, a hajók mozgásához hely kell, ez a körülmény a rendelkezésre álló hálótípus felszerelésének lehetőségét korlátozza... Torpedók repülőgépről való sikeres ledobásához minimálisan 25 méteres vízmélység, optimálisan 50 méteres vízmélység szükséges."[15] A flotta tehát biztonságban érezhette magát Pearl Harborban.

A haditengerészeti minisztériumban nem vették figyelembe azokat a híreket, hogy 1941 tavaszán Angliában sikeres kísérletek folytak torpedókkal 14 méteres vízmélységben. Genda munkájáról pedig, érthetően, nem is sejtettek sem-

mit. Kimmel törzskara, miután megkapta Washingtonból a haditengerészeti minisztérium szakvéleményét, teljesen kizárta a torpedóvető repülőgépek támadásának lehetőségét. Semmiféle védelmi intézkedést nem tettek.

Valószínű, hogy Washingtonban valaki mégiscsak felhívta a Fehér Ház figyelmét a Hawaii-szigetek veszélyes helyzetére. Az elnök minden jel szerint újból kikérte a katonák véleményét. Marshall tábornok memorandumában, amelyet 1941 májusában juttatott el az elnökhöz, érződik a hivatásos katona ingerültsége, akinek laikusokkal van dolga. Ha az ellenség megpróbál rajtaütni a Hawaii-szigeteken, magyarázta az elnöknek, akkor „az ellenséges repülőgép-anyahajókat, a kísérő és szállító hajókat a repülőgépek már 750 mérföldnyi távolságban bombázni fogják. Ez a légitámadás egyre fokozódik, s végül 200 mérföldnyire a céltól az ellenséges hajók a modern vadászgépek fedezete alatt érkező legkülönbözőbb típusú repülőgépeink tüzébe kerülnek ... Ilyen körülmények között az Oahu elleni támadás egyszerűen lehetetlen. Ezért, ha egyáltalán van mitől tartani, az csak a »diverzió«, magán a Hawaii-szigeteken."[16]

Az ellenséges tengeralattjárók támadásának veszélye állandó téma volt a törzs értekezletein. Az érvényben levő utasítások szerint a tengeralattjárókat a három mérföldes védelmi övezeten belül kellett megtámadni. Minthogy 1941-ben az őrhajók egyre gyakrabban észleltek ismeretlen tengeralattjárókat, szeptember 12-én Kimmel utasítást kért Starktól: „Kell-e ledobnunk mélységi bombákat, ha kontaktust teremtünk, vagy várjuk a támadást?"

Szeptember 23-án Stark így válaszolt: „Érvényben marad a jelenlegi parancs, hogy a védelmi övezeten kívül nem kell megtámadni a gyanús tengeralattjárókat. Ha kimerítő, ismétlem, kimerítő bizonyítékokat kapunk arra nézve, hogy japán tengeralattjárók tartózkodnak az Egyesült Államok területén (jelen esetben a felségvizein – *A szerző)* vagy a területe közelében, következő lépésünk komoly figyelmezte-

tés lesz, hogy fegyvert használunk az ilyen tengeralattjárók ellen."[17] December 7-ig ezzel kapcsolatban semmilyen újabb utasítást nem érkezett Washingtonból.

Kimmel több ízben állhatatosan kérte Washingtont, informálják rendszeresen minden fontos politikai eseményről, hogy háborús veszély esetén megtehesse a szükséges intézkedéseket. Hivatalos ígéretet kapott, hogy továbbítják a Hawaii-szigetekre a „szükséges információt a külföldi hatalmakról, politikájukról és az Egyesült Államokban élő nem lojális elemek tevékenységéről". Kimmel hivatalba lépésének napján Stark, J. C. Grew tokiói amerikai nagykövet 1941. szeptember 27-i jelentésére hivatkozva, az alábbiakat közölte: „a perui követ elmondta az amerikai nagykövetség munkatársának, hogy több forrásból – egy japán forrást is beleértve – megtudta: ha az Egyesült Államok és Japán között konfliktus törne ki, a japánok minden erejük és eszközük bevetésével meglepetésszerű támadást szándékoznak végrehajtani Pearl Harbor ellen. A perui követ szerint ezek a hírek légből kapottak. Mégis úgy véli, érdemes követségem tudomására hozni őket." Grew jelentését kommentálva Stark hozzátette: „A haditengerészet felderítő szolgálatának vezetői egyáltalán nem hisznek ezeknek a híreszteléseknek. Sőt, a japán flotta és hadsereg jelenlegi elosztásáról és felhasználásáról rendelkezésre álló ismereteink alapján megállapítható, hogy Pearl Harbor ellen semmiféle akciót nem hajtanak végre a közeljövőben, és nem is terveznek belátható időn belül."[18] Ez az értékelés később sem módosult. December 7-ig nem közöltek Washingtonból semmi olyan adatot, ami ellentmondott volna Stark február 1-i levelének.

1941 folyamán a Hawaii-szigetek parancsnokait többször értesítették a potenciális ellenfél, Japán szándékairól. Miután június 22-én Németország megtámadta a Szovjetuniót, a Washingtonból érkező tájékoztatásokban első helyen foglalkoznak a japán–szovjet háború lehetőségével. Stark már július 3-án ezt írja Kimmelnek: „A japán kormány döntött jö-

vendő politikájáról, ezt a döntést támogatja minden alapvető japán politikai és katonai csoport. Ez a politika nyilvánvalóan háborúra számít a közeljövőben. Az angol és a holland gyarmatok megtámadását nem lehet kizárni." Stark azonban hangsúlyozta, hogy „Japán fő erőfeszítéseit majd Oroszország tengermelléki tartományai ellen irányítja".[19] Hasonló helyzetértékelések érkeztek továbbra is, egészen addig, amíg Japán megtámadta Pearl Harbort. A Washingtonból érkező híreket más értesülések is alátámasztották. Layton, a csendes-óceáni flotta hírszerző szolgálatának főnöke 1941. december 7-ig összesen *„ötven* (kiemelés tőlem – *A szerző*) figyelmeztetést kapott kínai forrásokból, diplomáciai forrásokból . . . konzuloktól, katonai attaséktól, Csang Kaj-sek megbízottaitól, hogy a japánok már a következő héten kétségkívül megtámadják Oroszországot". Layton minderről gondosan informálta Kimmelt.[20]

Ezek természetesen megnyugtatták a Hawaii-szigeteken levő amerikai parancsnokokat. Ők is tudtak arról, hogy Washingtonban titkos amerikai–japán diplomáciai tárgyalások folynak. Noha ezeknek a tárgyalásoknak a tartalmáról csak feltevéseik lehettek, Kimmel és Short tudták, hogy ezeknek a tárgyalásoknak az eredményétől függ, lesz-e vagy nem lesz háború az Egyesült Államok és Japán között. Biztosra vették, hogy a tárgyalások megszakadása esetén haladéktalanul informálják a katonákat, megfelelő utasításokat adnak nekik.

A parancsnokok reménye, ők legalábbis úgy hitték, beteljesült. November 27-én sürgős távirat érkezett Starktól Kimmel törzséhez. Vészjóslóan kezdődött: „Ezt az üzenetet a háborúra való figyelmeztetésnek kell tekinteni. A csendes-óceáni feltételek stabilizálásáról Japánnal folytatott tárgyalások megszakadtak, s Japán agresszív akciói várhatók a közeli napokban", mégpedig, betörés a Fülöp-szigetekre, Tajvanra, Malájföldre, esetleg lehetséges a partraszállás Borneo szigetén. Kimmel utasítást kapott, hogy kezdje el a felké-

szülést a „VPL–46"[21] jelzésű tervből fakadó feladatok végrehajtására.

Ebben a tervben az szerepelt, hogy a csendes-óceáni flottának, a japán flotta lekötésével támogatnia kell az Egyesült Államok, Anglia és Hollandia távol-keleti akcióit. Ezért a csendes-óceáni flotta hajói a háború kitörésekor felvonulnak a Marshall-szigetekhez, amely akkor japán fennhatóság alatt állt. November 29-én Stark újabb utasítása így szól: A „»VPL–52« terv nem kerül alkalmazásra a Csendes-óceánon, kivéve az óceán délkeleti részét és a Panama-csatornát. Ne tegyen semmiféle támadó akciót, amíg Japán nem támad."[22] A „VPL–52" rövidítés a nyugati féltekének a flotta által való megvédése tervét jelentette. E terv szerint a hajóknak joguk volt figyelmeztetés nélkül tüzet nyitni.

W. Short pedig november 27-én G. Marshalltól kapott utasításokat: „A tárgyalások Japánnal gyakorlatilag megszakadtak. Szinte egyáltalán nincs remény rá, hogy a japán kormány folytatni fogja őket. Noha Japán jövőbeni magatartását nehéz volna megjósolni, bármely pillanatban lehetségesek ellenséges akciók. Ha a háború kitörését nem lehet elkerülni, ismétlem, ha nem lehet elkerülni, az Egyesült Államok azt akarja, hogy Japán tegye meg az első lépést." A Hawaii-szigeteken állomásozó csapatok törzsének ezzel kapcsolatban megparancsolták, hogy folytasson felderítést, és Short tegyen meg minden szükségesnek tartott intézkedést. De ezeket úgy intézze, hogy ne keltsen „nyugtalanságot a polgári lakosságban, és ne fedje fel szándékait". Short tanácskozott törzskari tisztjeivel, eszmecserét folytatott Kimmellel, majd parancsot adott, hogy meg kell akadályozni a szigeteken állomásozó amerikai csapatok elleni diverziókat, s erről a parancsáról értesítette Washingtont. Minthogy ott nem fűztek hozzá semmilyen kommentárt, a sziget parancsnokai úgy vélték, hogy többet nem kívánnak tőlük.[23] Tudták ugyanis, hogy ha a Hawaii-szigeteket közvetlen veszély fenyegetné, Washingtonból egészen más jellegű utasítások érkezné-

nek.* Azok az újabb utasítások, amelyeket a flotta kapott Washingtonból, megítélésük szerint igazolták álláspontjuk helyességét.

November 27-én Stark parancsot adott, hogy a Hawaii-szigetekről küldjenek erősítésként Wake- és Midway-szigetre 25–25 vadászgépet. Azt is megszabta, hogy repülőgép-anyahajókon juttassák el őket. A csendes-óceáni amerikai flottának akkor két repülőgép-anyahajója volt, az Enterprise és a Lexington, a harmadikat, a Saratoga nevűt az Egyesült Államok nyugati partvidékén levő egyik támaszponton javították. A feszült helyzetre való tekintettel Kimmel nem merte erős fedezet nélkül útnak indítani a repülőgép-anyahajókat. November 28-án az operatív egység – az Enterprise, három nehézcirkáló és kilenc torpedóromboló kíséretében – Halsey tengernagy parancsnoksága alatt kifutott Pearl Harborból. December 4-én, miután a repülőgépeket eljuttatta Wake szigetére, a hajóraj elindult a Hawaii-szigetek felé.

December 5-én, Newton tengernagy parancsnoksága alatt kifutott Pearl Harborból a másik operatív egység, a Lexington repülőgép-anyahajó, három nehézcirkáló és öt torpedóromboló kíséretében, hogy a repülőgépeket elszállítsa a Midway-szigetre. Mielőtt azonban elérte volna a Midway-szigetet, Newton parancsot kapott, hogy csatlakozzék Halsey egységéhez. Ezenkívül, különböző feladatok végrehajtására, december elején kifutott Pearl Harborból még három nehézcirkáló, körülbelül tíz torpedóromboló és hét tengeralattjáró.[24] A flotta eközben hozzákezdett, hogy felkészüljön a hadműveletekre, arra az esetre, ha kitör a háború Japánnal.

* 1940. június 17-én például a csendes-óceáni harci riadóval kapcsolatban az amerikai hadsereg vezérkara a következő parancsot adta a Hawaii-szigetek helyőrségének: „Rendeljenek el azonnali teljes harci készültséget, de ne keltsenek hisztériát, ne keltsék fel az újságírók és az ellenséges ügynökök fölösleges kíváncsiságát. Azt javasolom, hogy a harci készültségbe helyezést hadmozdulat ürügyén hajtsák végre, és tartsák fenn újabb utasításig." A harci készültséget a Hawaii-szigeteken egy hónapig fenntartották, amíg Washington le nem fújta.

Kimmelt nyugtalanította, hogy 1941 őszén gyakran változtak a japán flotta rádióhívójelei. November 16. után a japán repülőgép-anyahajók eltűntek, senki sem tudott meggyőző választ adni arra a kérdésre, hogy hol tartózkodnak. December 1-én a tengernagy jelentést kért a japán flotta hadrendjéről. December 2-án Layton átadta neki a kívánt adatokat. Kimmel elégedetlenül konstatálta, hogy a repülőgép-anyahajókról még mindig nincsenek értesülések.

– Még mindig nem tudja, hol tartózkodnak? – támadt rá Laytonra. – Csak nem akarja azt mondani, hogy felbukkanhatnak a kikötőnk bejáratánál, és még mindig nem fog tudni róluk?! – Layton nem jött zavarba, biztosította a parancsnokot, hogy a repülőgép-anyahajók bizonyára hamarabb észreveszik őket.[25]

Később Kimmel ezt írta: „Parancsot kaptam, hogy küldjem el a Hawaii-szigetektől a repülőgép-anyahajókat, amelyek a legaktívabb eszközei voltak a flotta légvédelmének. November 27-én a hadügyminisztérium és a haditengerészeti minisztérium azt ajánlotta, hogy Oahu-szigetről vegyük át a hadsereg vadászgépeinek ötven százalékát. Ezt az utasítást aznap kaptam, amikor megérkezett az úgynevezett figyelmeztetés a háborúra. Ilyen körülmények között egyetlen józan ember sem tételezhette fel, hogy a háborúra való figyelmeztetésnek az volt a célja, hogy felhívja a figyelmet a Hawaii-szigetek térségében bekövetkező támadásra."[26]

Az operatív egységek kifutása után 1941. december 7-re a csendes-óceáni flottának valamivel több mint a fele maradt Pearl Harborban. Akkori szemmel nézve a haditengerészeti ütőerőt, a flotta fő erői – nyolc sorhajó – a kikötőben tartózkodtak. Pearl Harborban összesen 96 különböző osztályú hajó volt. A Hawaii-szigetek repülőterein névlegesen 394 repülőgép tartózkodott, de ezek közül sok gép elavult vagy javítás alatt állt. A hadseregnek 93, a flottának pedig 15 használható vadászgépe volt. Ezenkívül a hadsereg légiereje 35 bombázóval rendelkezett.[27]

November 18-ra virradó éjszaka Kuréból kifutott a Japán-tengerre öt tengeralattjáró. Alighogy elhagyták a támaszpontot, a hajók lemerültek, és víz alatt folytatták útjukat. Titokban kellett haladniuk, márpedig a Beltengeren gyakran találkozhattak hajókkal. Mindegyiken könnyen észrevehető volt a fedélzeti fülke mögötti építmény; mind egy-egy törpe tengeralattjárót vitt. A Bungo-szoroson kifutottak a nyílt óceánra, és a Hawaii-szigetek felé tartottak. Noha több tucat mérföldnyire körös-körül csak a víz övezte őket, a tengeralattjárók szigorúan megtartották az óvatossági rendszabályokat: nappal a víz alatt haladtak, a sötétség beálltával felmerültek, és így folytatták útjukat hajnalig. A hajnal első sugaraival az óceán ismét elnyelte a tengeralattjárókat.

Ugyanezekben a napokban még két – tizenegy tengeralattjáróból álló – hajóraj futott ki Josukából és indult el a Hawaii-szigetek felé. A negyedik hajóraj – kilenc tengeralattjáró – a Kwajalein-szigeten levő előretolt támaszpontról futott ki, és szintén a Hawaii-szigetek felé tartott. Az öt szállító tengeralattjáró azt a parancsot kapta, hogy december 6-án estére tömörüljön Pearl Harbor bejáratánál, és ha megjön a parancs a támadásra, bocsássa le a törpe tengeralattjárókat, s azok támadják meg az amerikai flottát. A többi húsz tengeralattjáró fogja gyűrűbe a Hawaii-szigeteket.

Nagumo tengernagy operatív egységének hajói november 17. és 21. között a Kurili-szigetekhez tartozó Itorofu-szigetnél, a Tankan-(Hitokapu-) öbölben gyülekeztek. Egyenként érkeztek különböző támaszpontokról, ahol senki sem tudta, hova mentek. Egyszerűen eltűntek. A hajók rádiótávírászai, akiknek a „kézírását" jól ismerte az amerikai rádiólehallgató szolgálat, Kuréban maradtak. Ott élénk rádiózást folytattak, s aki az étert figyelte, nem szerzett tudomást a hajók voltaképpeni tartózkodási helyéről.

November 22-én reggel Nagumo az Akagi zászlóshajó parancsnoki hídjáról megszemlélte a hajórajt. A kis öböl ólomszürke vizén szorosan állt a 32 hajó – hat repülőgép-anya-

hajó, a fedezet: két sorhajó, három nehézcirkáló, egy kilenc torpedórombolóból álló hajóraj, amelyet egy könnyűcirkáló vezetett, az elővéd: három tengeralattjáró, és a nyolc tankhajó. A gyülekezés helyét úgy választották meg, hogy távol esett a lakott területektől. Az öblöt hófödte hegyek vették körül, a parton három magányos rádióantenna és néhány halászkunyhó állt. Ez volt minden. Erre még a madár sem járt, de Nagumo még itt sem akart kockáztatni: megtiltotta a partraszállást, a hajókon a legszigorúbban ügyeltek arra, hogy a szemetet ne dobják a vízbe. A Hitokapuöbölben a hajók üzemanyagot vettek fel a tankhajókról, berakodták a felszerelést.

November 23-ára virradó éjszaka Nagumo az Akagi zászlóshajón értekezletet hívott össze. Szuzuki kapitány tanulságos beszámolót tartott hawaii tartózkodásáról. A repülőegységek parancsnokai feljegyezték az utolsó utasításokat. Végül szakét (rizsből készített szeszes ital, a japánok nemzeti itala – *A szerk.*) ittak és háromszoros „banzájt" (éljent) kiáltottak a császárra. November 25-én este a rádiós átnyújtotta Nagumónak Jamamoto szigorúan titkos parancsát. Az egyesített flotta parancsnoka elrendelte: „Az operatív egység, a legnagyobb titokban haladva és védekezve a tengeralattjárók és a repülőgépek ellen, vonuljon a hawaii vizekre, s a hadművelet bejelentésének pillanatában rohamozza meg az amerikai flottát a Hawaii-szigeteken, hogy halálos csapást mérjen rá. Az első légitámadásra »X nap« (a pontos dátumot a következő parancsban közöljük) hajnalán kerül sor. A légitámadás befejezése után az egység gyorsan hagyja el a hawaii vizeket és forduljon vissza Japánba, szorosan együttműködve és biztosítva az ellenfél ellentámadásaival szembeni védelmet. Arra az esetre, ha a tárgyalások az Egyesült Államokkal sikeresek lennének, az egység legyen kész az azonnali visszafordulásra és széttagozódásra."[28]

November 25-én késő éjjel Szuzuki kapitányt felverték álmából, a parancsnok hívatta. Amikor Szuzuki belépett Na-

gumo kajütjébe, a tengernagyot egyedül találta. Még nem feküdt le. A kimonós öreg idegesen járkált a kajütben. Nagumo arra kérte Szuzukit, ismételje meg, hogy az amerikai flotta Pearl Harborban van, nem Lanainánál horgonyoz. Szuzuki megesküdött rá. A tengernagy bocsánatot kért a zavarásért, és elbocsátotta Szuzukit. Amikor Szuzuki becsukta maga mögött az ajtót, a tengernagy érezte, hogy összeszorul a torka: a kajütben magára maradt Nagumo a nyugtalanságával és a felelősségével.

November 26-án reggel hat órakor az operatív egység kifutott az öbölből. Az őrhajó jó utat kívánt, s a hajóraj, egyre fokozva a sebességet, útnak indult. Egyenesen keletnek tartott, hogy elkerülve a forgalmas hajóutakat, észak felől jusson el a Hawaii-szigetekhez. Útközben a hajók többször megálltak, ami korántsem volt egyszerű a téli óceánon. Az óriási tömlők verdesték a fedélzetet, a kifröccsenő üzemanyag korcsolyapályává tette az acéllemezeket. A viharos óceán hullámai dobálták a hajókat, amelyek gyakran majdnem egymásnak ütődtek. Néhány matrózt lesodortak a hullámok, de nem próbálták kimenteni őket, s hamarosan eltűntek a vízben. Továbbra is szigorúan betartották a parancsot, hogy a szemetet nem szabad kidobni.

Ezek a nehézségek azonban nem is hasonlíthatók azokhoz, amelyek még rájuk vártak, s amelyekről talán csak az Akagi parancsnoki hídján tudtak. Nagumo fülében még ott csengtek Jamamoto búcsúszavai: „Önöknek valószínűleg harcban kell eljutniuk a célhoz."[29] Az operatív egység egyharmadára az a sors várt, hogy örökre ottmarad a hawaii vizekben. Ezért Kuszaka aligha lepődött meg, amikor a himbálódzó parancsnoki hídon mellette álló Nagumo megjegyezte: „Törzsparancsnok úr, nem gondolja, hogy súlyos felelősséget vállaltam magamra? Csak lettem volna keményebb, és utasítottam volna vissza! Most, amikor a hazai tengerek mögöttünk maradtak, kezdek kételkedni a sikerben." Kuszaka biztosította Nagumót, hogy minden a terv szerint fog menni. Na-

gumo elmosolyodott: „Irigylem önt, Kuszaka úr. Ön olyan optimista."[30] Kuszaka biztos volt a győzelemben, s ezért jobbnak látta, ha azt a parancsnoki hídon várja meg. Nem is mozdult ki onnan, nyugágyban szundikált egy keveset.

Noha az operatív egység végcélja ismeretlen volt, a tengerészek és a repülősök körében fokozódott a feszültség. A rádiók hallgattak, a hajókat éjjel nem világították ki, kiváló minőségű üzemanyagot használtak, úgyhogy a kéményeken szinte egyáltalán nem távozott füst. Több száz szempár kémlelte a tengert és az eget; a szigorú parancs úgy szólt, hogy azonnal jelenteni kell, ha bármilyen hajót vagy repülőgépet látnak. Ugyanakkor, nehogy elárulják magukat, az egység 432 repülőgépéből egy sem szállt fel. Ezért, ha nagy ritkán azt jelentették, hogy hajót észleltek – amitől Nagumo törzskara pánikba esett –, nehéz volt ellenőrizni a megfigyelés helyességét.

Egyik alkalommal egy szovjet gőzöst vettek észre, amely valószínűleg San Franciscóból jött. A hajókon elrendelték a harci riadót, de a gőzös nem bukkant elő. Az Akagi parancsnoki hídján és a parancsnoki fülkében lázasan tanácskoztak: mit tegyenek, ha semleges hajó akad útjukba. Elhangzott olyan vélemény is, hogy „süllyesszük el és felejtsük el". A javaslatot nem sikerült megvalósítani, mert egyetlen hajóval sem találkoztak az ebben az évszakban különösen kihalt vizeken. Éjszaka Nagumo látni vélte egy repülőgép fedélzeti fényeit, holott az nem volt egyéb, mint a párhuzamosan haladó repülőgép-anyahajó kéményéből kirepülő szikra. Amikor ez kiderült, Nagumo a hajó kapitányát szigorúan figyelmeztette.

A hajókon eleinte mindenki azt hitte, hogy hadgyakorlatra mennek. Ámde egyik nap múlt a másik után, s az operatív egység, sebességét nem csökkentve, egyre messzebb került a japán partoktól. Most már egyre inkább kialakult bennük az a meggyőződés, hogy háború lesz. A repülők, akik tudták, hogy gépeik motorjait téli olajjal töltötték fel, biz-

tosra vették, hogy az Aleut-szigeteket fogják megtámadni. A hajók gépházaiban más jelekből ítéltek: az üzemanyag elegendő arra, hogy megkerülő hadmozdulattal eljussanak a Fülöp-szigetekhez és visszatérjenek Japánba.

December 2-án véget értek a találgatások. Ezen a napon az Akagin vették Jamamoto rejtjeles parancsát: „Lássanak hozzá a Niitaka hegy megmászásához", ami azt jelentette, hogy Pearl Harbort 1941. december 7-én, vasárnap kell megtámadni. Ezt közölték a személyi állománnyal. „Végre teljesült az álmunk" – hallatszott a hajókon. A repülők lettek a nap hősei. Nagumo számára különösen nehéz napok következtek: ugyanis a hadműveleti tervben az szerepelt, hogy ha az ellenfél december 6-ig felfedezi az operatív egységet, akkor vissza kell fordulnia, ha december 6-án fedezi fel, akkor önállóan kell döntenie, hogy célszerű-e megtámadni Pearl Harbort, ha december 7-én fedezi fel, akkor mindenképpen támadnia kell.

Az előkészület utolsó napjai következtek. A pilóták azt gyakorolták, hogy körvonalaik alapján felismerjék az amerikai hajókat. Az Akagin Kuszaka kitette a fedélzetre Pearl Harbor nagyszerű domborzati térképét, amelyet eddig hét lakat alatt őriztek. Jamamoto törzskarától rádión érkezett a legfrissebb információ az amerikai hajók mozgásáról. Az információk forrása, az eddigiekhez hasonlóan, a honolului japán főkonzulátus volt. December 5-én és 6-án az operatív egység üzemanyagot vett fel. A tartályhajók észak felé fordultak, az operatív egység pedig elindult dél felé. Reggel a hajókon felolvasták Jamamoto parancsát, amely ezekkel a szavakkal kezdődött: „Ütött az óra. Császárságunk élete vagy halála forog kockán . . ."

A parancsfelolvasást hazafias beszédek követték, amelyeket minduntalan „banzáj" kiáltások szakítottak félbe. Az Akagi árbocára méltóságteljesen felkúszott a zászló, s ekkor egy pillanatra csönd lett: a japán flotta ereklyéje lengett a szemük előtt, ugyanaz a zászló, amely Togo tenger-

nagy Mikasza nevű páncélos zászlóshajóján lengett 1905-ben, a csuzimai csatában. Most a hajókon valóban határtalan volt a hazafias lelkesedés. Déli 12 órakor az operatív egység teljes – 24 csomós (azaz óránként 44,45 km) – sebességgel elindult a Hawaii-szigetek felé.

Az Akagin, Nagumo törzskarában, lázasan tanulmányozták a Jamamotótól érkezett legújabb híreket. Pearl Harborban nincsenek repülőgép-anyahajók. A japánok úgy tudták, hogy az Egyesült Államok csendes-óceáni flottájának négy repülőgép-anyahajója van. Gendát nagyon bántotta a dolog, ezt látva Ono kapitány, a törzs felderítő szolgálatának parancsnoka megpróbálta vigasztalni: december 7-e reggelig hátha befut néhány repülőgép-anyahajó Pearl Harborba. „Ha nem lesz bent a kikötőben mind a nyolc sorhajó – kiáltott fel Genda –, fütyülök az egészre." Nagumót nem túlságosan nyugtalanította a repülőgép-anyahajók távolléte, mert ő a sorhajókat tartotta a haditengerészet legnagyobb erejének. A fedélzeti tisztek éberen őrködtek a fiúk álmán – a pilótáknak felszállás előtt jól ki kell pihenniük magukat.

December 7-én reggel 5 óra 30 perckor a cirkálók katapultáltak két felderítő repülőgépet. Ezeknek jelentést kellett tenniük a Pearl Harborban tapasztalható helyzetről. Az Akagin végéhez közeledett. Ono kapitány álmatlanul töltötte az éjszakát: egész éjjel a honolului rádiót hallgatta. Riadónak semmi jele, a rádiósfülkét hawaii muzsika töltötte be.

December 7-én, jóval hajnal előtt, az operatív egység személyi állománya talpon volt. A légierő műszaki osztályának matrózai előkészítették a repülőgépeket. A liftek csengői hírül adták, hogy a gépeket a fedélzetre emelik. Megállás nélkül működtek az orr-, a középső és a tatliftek; a zsúfoltságtól a gépeket alig tudták a helyükre tolni. A lőszerraktárakból felhozták és a repülőgépekhez rögzítették a torpedókat és a bombákat. A pilóták ünnepi reggelit kaptak.

A hangszórók közvetítették a parancsot: „Repülők, gyülekező!" Több száz pilóta gyülekezett az eligazítás céljaira hasz-

nált helyiségekben. Még egy pillantás a Pearl Harbor-i kikötőben levő hajók elhelyezkedésének vázlatos rajzára, információ a szél sebességéről és irányáról, utolsó simítások a célig és a vissza való repülés időtartamáról. Az operatív egység 230 mérföldnyire tartózkodik Pearl Harbortól. A repülők szigorú parancsot kaptak, hogy az első hullámot vezető Fucsida kivételével a támadás kezdetéig egyikük sem nyúlhat a rádióadóhoz. A frissen vasalt egyenruhás pilóták figyelmesen hallgatták az utasításokat. Némelyikük fején a szamurájok* hagyományos szalagja fehérlett.

Az irányító központ kiadta a parancsot: „Repülőgépek személyzete a starthelyre! Beindítani a motorokat!" A fedélzeti lámpák éles fénye megvilágította a motorokat, a kipufogócsövekből kicsapó láng elhalványult. A repülőgépanyahajók a széllel szembe fordultak, és megindultak keletnek, a pirkadó ég felé. Az óriási hajók orra belefúródott az óceán hullámaiba, de még a felfröccsenő vízcsöppek sem érték el a startfedélzetet. Az időjárás miatt nem volt túlságosan biztonságos a felszállás, mert a hajók hosszanti ringása elérte a 15 fokot, de már nem lehetett meghátrálni.

Reggel 6 órakor a zászlók az Akagi árbocán felkúsztak egészen a csúcsig, aztán leereszkedtek. Felszállt az első hullám. A repülőgépek szárnyvégein felgyulladtak a vörös és kék fények. A fedélzeten állók a kezükkel és a sapkájukkal integettek, búcsúszavaikat elnyelte a motorok zaja. A repülőgépek fülrepesztő dübörgéssel felszálltak, és eltűntek a hajnali félhomályban, elrepültek a látóhatár mögött sejlő nap felé. Csak a lámpáik mutatták, hogyan fejlődtek fel. Hamarosan felszállt az egész első hullám, összesen 183 gép, ebből 40 torpedóvető, 51 zuhanóbombázó, 49 bombázó és 43 vadászgép. Felfejlődtek és elindultak Pearl Harbor felé.

Felkelt a nap. 7 óra 15 perckor startolt a második hullám,

* Katonai szolgálatot teljesítő kisnemesek kasztjának, ill. a kaszt tagjának elnevezése a feudális Japánban. – *(A szerk.)*

80 zuhanóbombázó, 54 bombázó és 36 vadászgép. Két hullámban összesen 353 repülőgép indult el a Hawaii-szigetekhez. 39 vadászgép – egy esetleges ellentámadásra számítva – tartaléknak a repülőgép-anyahajókon maradt.

Amikor a repülőgépek eltűntek, a hajókon szokatlanul nagy csönd támadt. Sokan imádkoztak, némelyek a szemüket törölgették. Kuszaka tengernagy fáradtan leült a parancsnoki híd lépcsőjére. Ajka hangtalanul mozgott, ő is imádkozott.

*

December 7-re virradó éjszaka Pearl Harbor közelében minden úgy történt, ahogyan a különböző flottaszabályzatok előírják. A japán szállító tengeralattjárók már december 6-án este ott álltak a kikötő bejáratától mintegy nyolc mérföldnyire. Navigációs tisztjeik kitűnő munkát végeztek. A tengeralattjárókról látszottak Oahu-sziget fényei, sőt még a Waikiki strandon levő reklámok is. A szél feléjük sodorta a rádióból hallatszó dzsesszt.

Éjjel 3 órakor négy törpe tengeralattjárót lebocsátottak, s azok megindultak Pearl Harbor felé. Az ötödikkel nem boldogultak, a pörgettyűs tájoló felmondta a szolgálatot. Miután két óra hosszat hiába vesződtek a megjavításával, a kis hajó parancsnoka, Kacuo Szakamaki elhatározta, hogy bármi áron végrehajtja a feladatot. Társával együtt elbúcsúztak a tisztektől, kezükben könnyű reggelit és egy-egy üveg bort tartva elfoglalták helyüket a törpe tengeralattjáróban. Távozásuk után néhány perccel enyhe kölniillat érződött a levegőben; a szamurájok hagyományát követve, csata előtt bekölnizték magukat. Sem a búcsúztatók, sem a távozók nem ringatták magukat illúziókban: a törpe tengeralattjárók személyzete gondosan összecsomagolta személyes használati tárgyait, és a csomagokhoz mellékelte a búcsúleveleket. A nagy tengeralattjárók lemerültek és vártak.

A Condor nevű amerikai aknaszedő hajóról, amely a leg-

unalmasabb dologgal foglalkozott – a Pearl Harbor-i hajóút szélén mágneses aknaszedővel aknát szedett –, december 7-re virradó éjjel 3 óra 42 perckor megpillantották egy tengeralattjáró periszkópját. A tengeralattjárón bizonyára észrevették a Condort, mert a hajó elfordult. 3 óra 58 perckor a Condorról fényjelzéssel közölték megfigyelésüket a közelben járőrszolgálatot teljesítő Ward torpedórombolóval. A torpedóromboló körülbelül egy óra hosszat hasztalan kereste a megadott térségben a tengeralattjárót. 4 óra 58 perckor Pearl Harborban felnyitották a hajózárat, hogy kiengedjenek a kikötőből, illetve beengedjenek néhány kisebb hajót, többek között a Pearl Harborba visszatérő Condort is.

A Ward még egyszer kérte a Condort, hogy közölje a tengeralattjáró észlelési helyének pontos koordinátáit. A Condor készségesen válaszolt. A torpedórombolón arra is gondoltak, hogy a sötétben egy bólyát periszkópnak nézhettek, mégis a legnagyobb alapossággal folytatták az őrszolgálatot. 6 óra 30 perckor, amikor már megvirradt, a Ward őrmatróza egy mérföldnyire gyanús fekete tárgyat pillantott meg, közvetlenül az uszály mögött, amelyet az Antares nevű hajó vontatott Pearl Harborba.

A járőrszolgálatot teljesítő repülőgép pilótája is furcsának látta ezt a tárgyat, és lejjebb ereszkedve leírt fölötte néhány kört. A torpedóromboló parancsnoki hídján úgy találták, hogy ez a tárgy az amerikai flottában ismeretlen konstrukciójú tengeralattjáró parancsnoki fülkéje. A Ward parancsnoki hídjára felhívták William Outerbridge kapitányt, aki a jelentést rendkívül fontosnak tartotta. Outerbridge, aki 14 esztendei szolgálata után egy napja lett kapitány, nagyon komolyan vette a dolgát.

Egy pillantást vetett a gyanús tárgyra, és parancsot adott, hogy induljanak teljes sebességgel előre. A torpedórombolón riadót fújtak. A parancs értelmében meg kellett támadni minden olyan tengeralattjárót, amely a védelmi övezeten belül kíséret nélkül tartózkodik. A levegőben William Tanner, az

őrszolgálatot teljesítő repülőgép pilótája a maga módján értelmezte a Ward manőverét. Azt értette belőle, hogy a tengeralattjáró üzemzavar miatt került tiltott övezetbe, s a torpedóromboló a segítségére siet. Tanner ledobott néhány füstbombát a szerinte segítségre szoruló tengeralattjáró mellé, hogy a torpedóromboló ne tévessze szem elől. Mással nem tudott segíteni az általa életveszélyben vélt embereken. Amikor a gyanús tárgyhoz száz méternyire kerültek, Outerbridge, a Ward kapitánya kiadta a tűzparancsot. Az első, 6 óra 45 perckor kilőtt lövedék nem talált célba, az 50 méternyiről kilőtt második a parancsnoki fülke tövébe csapódott be. Néhány másodperc múlva a Ward az idegen tengeralattjáró mellé jutott, s amikor a torpedóromboló tatjához került, ledobtak négy mélységi bombát. Óriási szökőkút csapott fel, pontosan azon a helyen, ahol az imént a tengeralattjáró volt.

Tanner a levegőben értetlenül szemlélte, hogy mit tesz a Ward. Kinek van igaza? Úgy látszik, a torpedóromboló fedélzetén jobban tudják, s ezért a repülőgép is követte a példát, ledobott néhány mélységi bombát. Tanner végrehajtotta a szabályzat utasításait, rádión jelentést tett róla, és folytatta a repülést. Egy-két percnyi töprengés után arra a megállapításra jutott, hogy amerikai tengeralattjárót süllyesztettek el. Élénken maga elé képzelte a következményeket, a hadbíróságot stb. Már azon gondolkozott, mihez kezd, ha a légierőtől szégyenszemre elbocsátják.

Outerbridge tudta, hogy az őrhajókról gyakran érkeznek téves jelentések tengeralattjárók észleléséről. Néha cápát néztek annak vagy „valami hasonlót".[31] Ezért miután elküldte az első jelentést a tengeralattjáró megtámadásáról, a nyomaték kedvéért 6 óra 55 perckor elküldte a másodikat is: „Megtámadtunk egy tengeralattjárót, amely tiltott övezetben tartózkodott, lőttük és mélységi bombákat dobtunk rá." Ezzel hangsúlyozni akarta, hogy a Wardról látták a célt. Ekkor Outerbridge megpillantott egy nagy fehér sampant (gyékénnyel fedett vitorlás bárka – *A szerk.*), amely behatolt

a tiltott övezetbe. Máskor is előfordult, hogy a halászok megsértették az övezet határait. A Ward a sampan felé indult.

A sampan japán kapitánya leállította a gépet, és fehér zászlót lengetett. Mindez meghökkentette Outerbridge-t: szabályos megadás, noha nincs háború. A halászok, akik szemtanúi voltak a Ward hőstettének, bizonyára az életüket féltették. A torpedóromboló kapitánya nem sokat teketóriázott, parancsot adott a sampannak, hogy kövesse, de 7 óra 3 perckor újabb tengeralattjárót észleltek. A Ward mélységi bombákkal támadta a célt. Öt bomba robbanása után a víz felszínén olajfolt terült el. A torpedóromboló jelentést tett újabb hőstettéről, és visszatért a sampanhoz. Ez a nap sok vesződséggel kezdődött. Outerbridge rádión közölte a 14. haditengerészeti körzet parancsnokságával, hogy további jelentéseket tesz, és erősítést kér.

7 óra 12 perckor Outerbridge jelentése Kaminskynak, a haditengerészeti körzet ügyeletes tisztjének a kezébe került. Kaminsky továbbította a jelentést a körzet törzsparancsnokának; az utóbbi azt tanácsolta Kaminskynak, hogy ellenőrizze a jelentést, és informálja róla a flotta parancsnokságának ügyletes tisztjét, ő maga pedig felhívta Bloch tengernagyot, a körzet parancsnokát. A flotta törzsében megvitatták Kaminsky jelentését, és úgy döntöttek, hogy megérdeklődik, Bloch tud-e erről, és mit tettek Outerbridge jelentésével kapcsolatban. Ekkor a légierő járőrszolgálatának operatív tisztje továbbította a flotta törzséhez Tanner bátortalan jelentését a tengeralattjáró elsüllyesztéséről. Most azt próbálták tisztázni, hogy egy vagy két tengeralattjáróról van-e szó, és tulajdonképpen hol tartózkodnak az amerikai tengeralattjárók.

Egyre nagyobb lett a zűrzavar, egyes parancsnokok még aludtak, s az ügyleteseknek előbb a parancsnokok feleségével kellett beszélniük. A légierő járőrszolgálatának operatív szobájában elhangzott az a feltevés, hogy nem is volt ott semmilyen tengeralattjáró, hanem tévedésből a soron levő

gyakorlatról kaptak jelentést. Még nagyobb zavart keltett a Ward jelentése a feltartóztatott sampanról. Ha a Ward tengeralattjárókkal harcol, hogy kerül oda a sampan? Végül a törzs ügyeletes tisztjének eszébe jutott, hogy mindent jelenteni kellene Kimmelnek, s 7 óra 40 perckor meg is tette. A parancsnokkal nem volt nehéz összeköttetésbe lépni, mert a tengernagy mindennél előbbre valónak tartotta a szolgálatot. Kimmel parancsot adott, hogy a Ward kapitányától kérjenek részletes magyarázatot, amit a telefonnál fog várni.[32] 7 óra 51 perckor a Monaghan torpedóromboló parancsot kapott, hogy Pearl Harborból fusson ki a nyílt tengerre, és lépjen összeköttetésbe a Warddal.

Ezen a vasárnap reggelen az Oahu-sziget északi végén, az Opana-hegyen levő rádiólokátor-állomáson is a szolgálati szabályzat utasításait követték. Ezen az állomáson december 7-én 4 órától 7 óráig két közlegény, Joseph Lockard és George Elliott teljesített szolgálatot. A hadsereg birtokában levő állomások kezelését még csak most tanulták, s az állomások általában reggel 7 órától délután 4 óráig működtek, főleg gyakorlatozás céljából. Miután november 27-én W. Short tábornok megkapta a figyelmeztetést Washingtonból, utasítást adott az éberebb figyelésre, s az állomások üzemidejét megváltoztatták – hajnali 4-től délelőtt 11-ig működtek, mert az alattomos ellenség rendszerint hajnalban támad. Vasárnapra azonban elégnek látták a háromórás üzemidőt, hajnali 4-től reggel 7-ig. Az állomással 150 mérföldnyi távolságban lehetett megfigyelést végezni.

Minden rádiólokációs állomás össze volt kötve a Shafter-erődben levő információs központtal. December 7-én reggel a központban néhány közlegény teljesített szolgálatot, akik miután megkapták a jelentéseket a repülőgépekről, a célkövető tervtáblán folyamatosan felfektették a repülőgépek útvonalát. A központban tartózkodó egyetlen tiszt, Kermit Tyler hadnagy lényegében kívülálló volt. A vadászrepülők összekötő tisztjeként küldték ide gyakorlatra. Ámde vasárnap

senki sem tartózkodott a központban azok közül, akik taníthatták volna a hadnagyot. És Tyler hajnali 4 órakor elkezdte a gyakorló ügyeletet, amely valamilyen oknál fogva – ennek csak a hadsereg parancsnoksága lehetett a megmondója – 8 órakor ért véget, holott az állomások köztudomásúan 7-kor befejezték a munkát.

Lockardnak és Elliottnak 7 órakor ki kellett kapcsolniuk a berendezést, becsukni az állomást és indulni a táborba reggelizni. Ámde az őket szállító teherautó még nem jött. Elhatározták, hogy egy kicsit még gyakorolnak. 7 óra 2 perckor Lockard ellenőrizte a beállítást, és azt látta, hogy az impulzusok megkettőződtek. Előbb azt hitte, hogy a berendezés elromlott, de a gyors ellenőrzés nyomán kiderült, hogy minden rendben van. Akkor a két katona megértette, hogy 136 mérföldnyi távolságban repülőgépek nagy csoportja közeledik. Nagyszerű alkalom a gyakorlatozásra, hiszen ilyen nagy célt még soha nem volt alkalmuk látni. Lockard megbízta az újonc Elliottot, hogy rögzítse útjukat a tervtáblán, ő maga pedig az indikátorhoz ült. Megkapták a távolságot, a koordinátákat, meghatározták a célt.

Elliott megjegyezte, hogy a repülőgépekről jelentést kellene tenni az információs központnak. A fiút a legjobb szándék vezérelte, hiszen előfordulhat, hogy a repülőgépeket a hadsereg vagy a flotta veszi észre, s minthogy nem tudni, milyen gépek, zűrzavar támad. Lockard rövid ideig tétovázott, de aztán beleegyezett, és Elliott felhívta az információs központot. Ez 7 óra 15 perckor történt. Ekkor Tyler magára maradt az ügyeletes telefonkezelővel. A többiek pontosan 7 órakor összerakták a készülékeket és a papírokat, elmentek reggelizni. Már senki sem volt ott, amikor befutott az Opana-hegyről telefonon a jelentés, „olyan nagy cél észleléséről, amilyet soha nem láttak a rádiólokátor ernyőjén".

Az ügyeletes telefonkezelő azt tanácsolta Tylernek, hogy az indikátorok megfigyelőit hívja vissza a reggeliző asztaltól, mert soha nem volt még alkalmuk ilyen nagy célt kö-

vetni. Tyler másként okoskodott. Eszébe jutott, hogy a honolului rádió egész éjjel hawaii muzsikát sugárzott. Egyik kollégája egyszer elmagyarázta neki, hogy ilyesmi akkor fordul elő, ha az Egyesült Államokból „B–17"-es bombázók érkeznek a Hawaii-szigetekre, és a rádióállomás az irányítótorony szerepét tölti be. Bizonyára most is bombázók közelednek. Ezért Tyler nyugodt lélekkel azt üzente az Opanahegyre, hogy ne nyugtalankodjanak. Lockard és Elliott azonban nem hagyták lerázni magukat, Tylert kérték a telefonhoz, és hosszasan magyarázni kezdtek neki az észlelt célról. A hadnagy félbeszakította a számára nehezen érthető, műszaki kifejezésekkel teletűzdelt magyarázatot, és röviden ennyit mondott: „Ne fájjon a fejük emiatt."

A közlegények jobbnak látták, ha nem vitatkoznak tovább egy tiszttel, és az útirányt figyelték. Jó előre büszkék voltak rá, hogy milyen kitűnő feljegyzéseket készítettek a gépek útjáról. 7 óra 39 perckor a szigettől 20 mérföldnyire szem elől tévesztették a célt, a magaslatok akadályozták a rádióhullámok terjedését. Lockard és Elliott kikapcsolták az állomást, magukhoz vették a feljegyzéseket, hogy eldicsekedjenek velük bajtársaik előtt, és kimentek az útra. 7 óra 45 perckor megérkezett a teherautó, és visszavitte őket a táborba.

Éppen ezekben a percekben Micuo Fucsida is azon töprengett, hogyan teljesíthetné legjobban a kötelességét. 7 óra 40 perckor elmúlt a nyugtalansága, a szakadozott felhők között feltűnt a víz fehér csíkja, Oahu-sziget északi partja. Pontosan a kiszámított időben, a felszállás után 1 óra 40 perccel pillantotta meg a földet. A nehéz repülés a végéhez közeledett. Mindvégig 3000 méter magasban, vastag felhőréteg fölött repültek, nem látták az óceánt. Balról vakítóan sütött a nap, alattuk a felhők végtelen hósivatagja. Semmiféle támpont. Fucsida a honolului rádióállomás hullámhosszára állította a rádióját, útmutatónak használta. A rádióban felhangzó időjárásjelentés rendkívül jónak bizonyult: „szakadozott felhőzet... főként a hegyek fölött... magassága

1500 méter, jó látási viszonyok". Támadáshoz nem is kellett ennél jobb eligazítás.

Nyugat felől kell tehát megközelíteni, mert keleten, a hegyek fölött zavarnak a felhők. Fucsida még egyszer szemügyre vette az általa vezetett gépeket. Mind együtt volt. 48 bombázó közvetlenül az ő gépét követte. Jobbról és alatta 40 torpedóvető haladt, melyeknek Murata harmadosztályú kapitány volt a parancsnokuk, balról és feljebb Takahasi harmadosztályú kapitány 51 zuhanóbombázója repült; Itaja harmadosztályú kapitány 43 ezüstös vadászgépe már előrement, hogy szükség esetén harcba bocsátkozzék az ellenféllel.

A tervben a támadásnak két változata szerepelt: az egyik a váratlan támadásé, a másik arra az esetre, ha a támadást észreveszik. Az első változat szerint a torpedóvetők kezdik, aztán lépnek akcióba a bombázók, végül a zuhanóbombázók fejezik be a támadást, a vadászgépek pedig fedezik őket. A törzsek abban bíztak, hogy ha ilyen sorrendben csapnak le a célra, a bombázók okozta füst nem fogja zavarni a torpedóvetőket. Ha a támadást nem sikerül váratlanul végrehajtani, akkor először a zuhanóbombázók és a vadászgépek rávetik magukat a repülőterekre, a hadsereg és a flotta légelhárítóira, s elfojtják az ellenállást. A torpedóvetők és a bombázók csak azután támadják meg a hajókat. Minden pilóta előtt ott volt egy légifelvétel Pearl Harborról. Kijelölték rajta minden század támadási övezetét. Ennek az értékes útmutatónak az elkészítése nem igényelt nagy erőfeszítést. Nem sokkal a háború kitörése előtt japán ügynökök vásárolták a fotókat egy honolului ajándékboltban. Egy teljes sorozatért egy dollárt fizettek.[33]

7 óra 49 perckor, amikor az első hullám gépei látótávolságba kerültek Pearl Harborhoz, Fucsida távcsövén figyelmesen szemügyre vette a kikötőt. Mind a nyolc sorhajó ott állt, a repülőgép-anyahajókat azonban nem látta. Töprengésre és sajnálkozásra azonban nem volt ideje. Fucsida rádión kiadta a támadási parancsot, aztán kilőtt egy fekete rakétát,

ezzel jelezve, hogy a támadás a váratlanság esetére kidolgozott terv szerint történik. A parancsnak engedelmeskedve a zuhanóbombázók magasabbra emelkedtek, a torpedóvetők pedig hirtelen lejjebb ereszkedtek. Csak a vadászgépek csoportja nem reagált, a pilóták nem vették észre a jelzést.

Fucsida kilőtt még egy rakétát, ezt már észrevették a vadászgépek, de a zuhanóbombázók pilótái is, akik azt hitték, hogy ez azt jelenti, észrevették őket. Ebben az esetben pedig az övék a támadás megkezdésének dicsősége. Felborítva a gondosan kidolgozott tervet, a zuhanóbombázók a torpedóvetőkkel egyidejűleg vetették rá magukat a célokra. Ennek azonban most már nem volt jelentősége, mert a levegőben nem látszottak sem robbanó légvédelmi lövedékek, sem amerikai vadászgépek. Fucsida biztos volt a sikerben, 7 óra 53 perckor, még mielőtt az első bomba Pearl Harborra hullott volna, rádión továbbította az Akagira a megbeszélt jelet: „Tora", ami azt jelentette, hogy a váratlan támadás sikerült.

A hajókon és a parton sokan észrevették az ezüstös repülőgépek felbukkanását és felfejlődését. Ekkor csupán a Helm torpedóromboló volt mozgásban, a fő hajóúton haladt. Amikor a kikötő bejárata felől érkező torpedóvetők vagy száz méternyire elrepültek a hajó fölött, s az egyik véletlenül megbillentette a szárnyát, Handler kormányos barátságos integetéssel válaszolt neki.

A Kalifornia fedélzetén egy továbbszolgáló fontoskodva magyarázta a zöldfülű tartalékosoknak: „Úgy látszik, orosz repülőgép-anyahajó jött hozzánk vendégségbe. Látjátok, megérkeztek róla a repülőgépek, tisztán látni rajtuk a vörös köröket."[34]

*

A Pearl Harborban tartózkodó hajókon minden reggel 7 óra 55 perckor rövid ceremónia kezdődött. Ebben a percben a támaszpont víztornyán megjelent a kék „előkészítő" zászló,

és minden hajón megismételték a jelzést. 8 órakor minden hajón lebocsátották az „előkészítő" zászlót, és a hajók orrán felvonták az orrlobogót, a taton pedig az Egyesült Államok zászlaját. A kisebb hajókon a zászlók üdvözlésére felhangzott a fedélzetmesterek sípja, a nagyobb hajókon megszólaltak a kürtök, a sorhajókon pedig fúvós zenekarok játszották az állami himnuszt.

December 7-én 7.55-kor a tengerészek szokás szerint ezzel a szertartással voltak elfoglalva. A matrózok 7.45-kor befejezték a reggelit, és a fedélzeten gyülekeztek. Az ügyeleteseken kívül kevés tiszt volt jelen; egyesek még aludtak, mások reggeliztek, mert a tisztek 8.30-ig reggelizhettek. Öt sorhajó kapitánya és a tisztek fele a parton töltötte az éjszakát. Némely légelhárító ágyúnál rosszul összeválogatott és kisszámú kezelőszemélyzet tartózkodott. Sok hajón a matrózok a partra készültek, és a legelőrelátóbbak, hogy megrövidítsék az unalmas vasárnap reggeli szemlét, már kinyitották a vízhatlan válaszfalak ajtajait és ablakait.

7 óra 55 perckor, alighogy elhangzott a zászlófelvonás kezdetét jelző kürtszó, a kikötőt motorzaj töltötte be. Különböző irányból szokatlan felépítésű repülőgépek közeledtek zuhanórepülésben a Ford-sziget felé, más repülőgépek, alacsonyan a víz felett repülve, a hajók felé tartottak. A Ford-szigeten a légierő járőrszolgálatának ügyeletes tisztje még mindig törte a fejét, próbálta megállapítani, hol süllyesztette el a Ward a tengeralattjárót, amikor alacsonyan repülő gép zúgására figyelt fel. Kirohant a helyiségből, hogy megnézze a gép számát és megbüntesse a levegő rendbontóját. Forró levegő csapott az arcába, a dübörgés megsüketítette: vörös karikás repülőgépek bombázták a légierő járőrszolgálatának repülőterét. A hajókon sokaknak az volt az első gondolatuk, hogy a flotta parancsnoksága hadgyakorlatot tart, s a nagyobb valószerűség kedvéért a repülőgépekre ráfestették a valószínű ellenség felségjelét.

Ez a tévhit néhány pillanat múlva szertefoszlott, mert a

repülőgépekről torpedók hullottak, amelyek a sorhajók oldalában robbantak. Öt sorhajó kettesével állt: az Oklahoma a Maryland mellett, a West Virginia a Tennessee mellett, az Arizona pedig a Westal műhelyhajó mellett; a Nevada és a Kalifornia magányosan, a Pennsylvania, a flotta zászlóshajója pedig két torpedórombolóval a száraz dokkban állt. A Nevadán a támadás pillanatában a zenekar az állami himnuszt játszotta. Az egyik repülőgép, amely torpedót dobott az Arizonára, elhúzott a Nevada fedélzete fölött. A faroklövész meglátta a zenekart; golyózápor söpört végig a fedélzeten, a golyók felszaggatták a burkolatot. A zenészek behúzták a fejüket, de végigjátszották a himnuszt, aztán eldobálták hangszereiket, és szétszaladtak fedezéket keresni.

Most már megértették Pearl Harborban, hogy mi történik. Hisztérikus parancsszavak hallatszottak, a kezelőszemélyzet rohant a légvédelmi lövegekhez és a géppuskákhoz. 7.58-kor a törzs rádióállomása közölte, hogy a japán légierő megtámadta Pearl Harbort, 8 órakor pedig közölték ezt a tengeren tartózkodó minden hajóval. A légelhárító tűz percről percre erősödött ugyan, de rosszul volt megszervezve. Sok hajón a lőszerraktár lakatra volt zárva, a kulcsot nem találták, fel kellett törni az ajtókat.

A támadás fő ereje a sorhajókat érte. Nyolc perccel az első torpedó becsapódása után az Oklahoma sorhajó felborult. A víz akadálytalanul ömlött be a nyitott fedélzeti nyílásokon. Csak a hajó bal oldala és a gerinc egy része látszott ki a vízből. Árbocaival a fenékbe fúródott. Több száz ember esett csapdába. (Amikor néhány hónap múlva a sorhajót kiemelték, mintegy négyszáz holttestet találtak benne.) A West Virginia, miután több torpedótalálatot kapott, kigyulladt, és leült a tengerfenékre. A Kalifornia a kikötőmólónál süllyedt el. 8.10-kor szörnyű robbanás hallatszott, egy bomba valószínűleg eltalálta az Arizona orrában levő lőszerraktárakat. Háromszáz méter magasra csapott fel a

tűz- és füstoszlop. A hajó egyetlen pillanat alatt ócskavashalommá változott. 1102 ember pusztult el.

A Makalaga hegyről, ahol a parancsnokok villái álltak, jól látszott minden, ami a kikötőben történt. Kimmel tengernagy a villája udvaráról figyelte a japán támadás kezdetét. Bloch tengernagy felesége, aki mellette állt, megjegyezte: „Úgy látszik, mintha eltalálták volna az Oklahomát!" „Magam is látom" – vetette oda dühösen a flottaparancsnok.

A szemben levő házban lakott a flotta felderítő szolgálatának főnöke. Pizsamában kiszaladt az udvarra, és távcsővel figyelte, mi történik a kikötőben. A felesége kihajolt az ablakon és odakiáltott neki: „Azonnal gyere be és öltözz fel!" Layton szitkozódva beszaladt, s miközben magára kapkodta az egyenruhát, a felesége megkérdezte: „A flotta repülőgépei miért nem tesznek valamit?" A százados felfortyant: „A hadsereg repülőgépei miért nem tesznek valamit?"

Ebben a pillanatban az utcáról motorbúgás hallatszott. Kimmelért érkezett gépkocsi. A felderítő szolgálat főnöke a nyakkendőjét kötve kirohant, és még sikerült beugrania a kocsiba. Amikor már elindultak, a tengeralattjárók parancsnoka felugrott az autó hágcsójára. 8.10-kor Kimmel a parancsnoki állásban volt, ahonnan sokkal kényelmesebben figyelhette a flotta pusztulását.

A Pearl Harbor elleni támadás idején a nyolc sorhajóból csak a Nevada volt mozgásban. A sorhajónak általában két és fél órára volt szüksége, hogy indulásra kész legyen, a tengerre való kifutáshoz pedig négy vontatóhajót használtak. A kikötőben álló hajón egy kazán működött, de ezúttal nem sokkal a támadás előtt begyújtották a másodikat is, hogy felváltsák vele az elsőt. Ez lehetővé tette, hogy a japán repülőgépek megjelenése után 45 perccel megpróbáljanak kijutni a kikötőből. A hajó kapott ugyan néhány bombát, de jól engedelmeskedett a kormánynak. Az a tiszt, aki a kapitány távollétében átvette a parancsnokságot, bízott benne, hogy sikerül kijutni a nyílt tengerre. A támadásokat állandóan visz-

szaverő és a szűk kikötőben mesterien manőverező óriási hajó magára vonta a figyelmet.

A japán pilóták megértették a szándékát, és amikor a sorhajó kijutott a hajóútra, fokozott dühvel támadtak rá, mert az a nagyszerű lehetőség kínálkozott, hogy elsüllyeszthetik, és ezáltal elzárják a Pearl Harbor bejáratát. A parton állók is kitalálták a japánok célját, s a Nevada parancsot kapott, hogy térjen le a hajóútról. A parancsnak engedelmeskedve a parancsnok zátonyra futtatta a hajót. Noha a hajó, miközben megpróbált kijutni a kikötőből, újabb bomba- és torpedótalálatokat kapott, most pedig mozdulatlanul ült a zátonyon, légelhárító egységei folytatták a tüzelést. A Maryland és a Tennessee sorhajóban kevesebb kárt tettek a bombák. Mindkét hajó a mólónál állt, a kikötő felől védte őket a többi sorhajó. Ezért a japán torpedók számára sérthetetlennek bizonyultak. A Maryland egy bombatalálatot kapott, egy másik bomba mellette robbant fel, és megrongálta. A Tennessee sorhajóra szintén egy bomba hullott. Nagy tűz ütött ki rajta a közelben álló Arizonán történt robbanás következtében.

A Pennsylvania sorhajó, a Cassin és a Downes torpedórombolóval együtt, a száraz dokkban állt. A dokkból kiszivattyúzták a vizet, a hajók lesüllyedtek, és a dokk magas falai nagyon zavarták a kilátást, így a japán repülőgépek váratlanul bukkantak fel. Ezeket a nehézségeket gyorsan megértette George Walters civil munkás, az egyik mozgó daru kezelője. Elhatározta, hogy ő is közreműködik a védelemben. Walters, aki 15 méter magasan ült a daru fülkéjében, jól látta az alacsonyan közeledő repülőgépeket, s úgy mozgatta a daruját a síneken, hogy elzárja a repülőgépek előtt az utat. Magától értetődik, hogy az ilyesfajta légvédelem nem járhatott sok sikerrel, a daru állandó helyváltoztatásától pedig a dokkban álló hajók légvédelmi tüzérei eleinte dührohamot kaptak. Ámde hamarosan becsülni kezdték a darust, mert a daru mozgásából legalább azt megtudták, merről jön a következő japán repülőgép. Walters azonban nem válha-

tott hőssé, mert egy bomba megbénította a darut. A sorhajó gyakorlatilag nem sérült meg, a torpedórombolók azonban harcképtelenné váltak.

Alaposan kijutott az Utah nevű öreg sorhajónak, amelyet már rég leszereltek és a hadgyakorlatokon úszó célpontnak használtak. A hajó fedélzetét vastag fagerendákkal borították, hogy megvédjék a gyakorló bombáktól. Az Utah a többi sorhajótól külön állt, de a fedélzete nagyon furcsának hatott. Néhány japán pilóta azt hitte, hogy repülőgép-anyahajó, és komolyan kezelésbe vette. A hajóra záporoztak a bombák és a torpedók. A célponthajó kisszámú személyzete, amely hozzászokott a gyakorlatokon a bombázáshoz és a lövetéshez, megőrizte lélekjelenlétét, és a japán repülőgépek tüzében szervezetten elhagyta a hajót. Az Utah több torpedó becsapódása következtében felborult. Három könnyű cirkáló – a Helena, a Honolulu és a Raleigh – elég súlyosan megrongálódott, a Shaw elnevezésű hajón pedig tűz okozott kárt.

December 7-én a japán légierő a következő veszteségeket okozta az amerikai flottának: öt sorhajó elsüllyedt, három megrongálódott. Harcképtelenné vált, de nem süllyedt el három könnyűcirkáló, súlyosan megrongálódott három torpedóromboló. Megrongálódott vagy elsüllyedt négy segédhajó, többek között az Utah. Mindez összesen 18 hajó,* nem számítva az elárasztott 2. számú szárazdokkot.

Amikor a legerőteljesebben támadott a légierő, a tengeralattjárók is életjelt adtak magukról. 8 óra 17 perckor a Pearl Harborból teljes sebességgel kifutó Helm torpedórombolóról hirtelen megpillantották egy tengeralattjáró parancsnoki fülkéjét. A torpedóromboló azonnal tüzet nyitott. A parancsnoki fülke eltűnt a vízben, a törzsbe pedig jelentést küldtek a tengeralattjáró-veszélyről. 8 óra 30 perckor ismét feltűnt egy tengeralattjáró, de már a kikötőn belül. Sikerült kilőnie

* Később a hajók többségét helyreállították. Nem sikerült helyreállítani az Arizona, az Oklahoma sorhajót, az Utah célponthajót, a Cassin és a Downes torpedórombolót.

két torpedót, de azok nem találtak célba. A Monaghan torpedóromboló lőtte a tengeralattjárót, nekiment, és mélységi bombákkal támadta. Ezzel a japán tengeralattjáró-flotta részvétele a harcban befejeződött.

Két törpe tengeralattjáró elsüllyedt, kettő nyomtalanul eltűnt, az ötödik pedig, amelynek Szakamaki volt a parancsnoka, december 7-én egész nap hasztalan próbálkozott bejutni Pearl Harborba. A tengeralattjáró személyzete a periszkópon keresztül látta a légierő támadását, és égett a vágytól, hogy az események középpontjába kerüljön. De a tengeralattjáró többször víz alatti szirtbe ütközött, mind a két torpedókilövő megsérült. A tengerészek megesküdtek, hogy ha bejutnak az öbölbe, a tengeralattjárót egyenesen egy sorhajónak, lehetőleg a Pennsylvaniának vezetik, és vele együtt felrobbannak. Ezt a tervüket azonban nem sikerült végrehajtani, mert a kis hajó nehezen engedelmeskedett a kormánynak, és végül megrekedt egy zátonyon. A két tengerész megpróbálta úszva elérni a partot, de csak Szakamaki érte el, s ott fogságba esett. Tokióban a törpe tengeralattjárók személyzetét alkotó tíz tengerészt haláluk után előléptették, Szakamakinak, az első japán hadifogolynak a sorsáról még nem tudtak. Ezenkívül egy nagy tengeralattjáró elsüllyedt Pearl Harbor bejáratánál.

*

A japánok a hajók elleni rajtaütéssel egy időben a repülőtereket is megtámadták. Japán számítások szerint a Hawaii-szigeteken legalább 900 repülőgép volt,[35] a valóságban ennek a számnak alig az egyharmada. A repülőtereken álló gépek nagyon kényelmes és vonzó célpontul szolgáltak, mert a diverziók elkerülése végett Short tábornok parancsára csoportosan álltak a szabad ég alatt. Így volt a Hickam és az Ewa repülőtéren Pearl Harbor közelében, Oahu-sziget központjában, a Wheeler repülőtéren, amely a vadászkötelékek

központja volt, és másutt. Az Oahu-sziget keleti részében levő Kaneohéban, a haditengerészeti légierő támaszpontján a hidroplánok egyenes sorokban ringatóztak a horgonyokon.

A meglepetésszerű támadás már az első másodpercekben szörnyű pusztítást okozott. A japán bombázók zuhanórepülésben és mélyrepülésben bombázták a repülőgépeket, a vadászgépek pedig a repülőtereket és a közelben levő épületeket vették tűz alá. A kifutópályákon álló repülőgépek hamarosan lángban álltak, a Kaneohéban levő hidroplánok elsüllyedtek vagy égtek a hangárokban.

8 órakor Oahu-szigethez érkezett 12 „B–17"-es bombázó London őrnagy parancsnoksága alatt; ezek a gépek 14 órás utat tettek meg San Franciscóból (akkor ez még óriási távolság volt), és az üzemanyaguk fogytán volt. A gépek megkönnyítve érkeztek Kaliforniából: leszerelték róluk a fegyvereket, a páncélzatot, és csökkentették a személyzet létszámát. Az amerikai pilóták, amikor észrevették a repülőterek felett száguldozó sok gépet, először azt hitték, hogy az itteni pilóták ünnepélyesen fogadják őket. A vadászgépek kezdtek felsorakozni a bombázók mellé. Az amerikai pilóták nem csodálkoztak a nagyszámú kíséreten, s kezdték kikapcsolni a mentőöveket. Néhány perc múlva, amikor a „kísérő" vadászgépek gépfegyvertüzet nyitottak rájuk, megértették, hogy mi is a helyzet.

London őrnagy megkérdezte a Hickam repülőtér irányítótornyát, hogy leszállhat-e. Nyugodtan megadták neki a szükséges adatokat, s amikor a bombázó ereszkedni kezdett a leszállási hely fölött, az irányítótoronyból hozzátették, hogy három japán vadászgép követi. London őrnagy bombázója géppuskasorozatok kíséretében leszállt a földön lángoló repülőgépek közé. Néhány „B–17"-es gép szintén leszállt a Hickamben, a többi pedig megpróbált nyugodtabb helyet keresni, de Oahu szigetén minden repülőtér tűz alatt volt. Akárhol tűntek fel a „B–17"-esek, japán vadászgépek tüzeltek rájuk. Néhány bombázó súlyosan megrongálódott. A

japán pilóták szakmai hozzáértéssel megállapították, hogy igen szívósak ezek a gépek.

A földről nehéz volt megállapítani, hogy mi történik a légicsata forgatagában. Pye tengernagy, aki a szolgálati helyére igyekezett, odaszólt a kíséretében levő Leahy tengernagynak: „Nézze csak, ezek »US Army«-t írtak a repülőgépeikre." Egy „B–17"-es bombázó szállt el fölöttük japán vadászgépek tűzgyűrűjében.

A repülőtereken mindenki tüzelt, aki fegyverhez jutott. Lőttek géppuskával, puskával, még pisztollyal is. A szervezetlen tűz azonban nem okozott látható veszteségeket a japán gépeknek. Néhány amerikai pilóta – az ágyból húzták ki őket – eljutott a repülőterekre, de alig talált felszállásra alkalmas gépet, és talán egy tucatnak sikerült a levegőbe emelkednie. Közülük az amerikai légierő hőse lett George Welch és Ken Taylor hadnagy. A két fiatalember a vasárnapra virradó éjszakát végigtáncolta, illetve végigkártyázta. Hajnalban haditanácsot tartottak: mi jobb, ha lefekszenek, vagy ha előbb megfürödnek a tengerben? Welch meggyőzte a barátját, hogy nincs hasznosabb a reggeli fürdésnél. A támadás útközben érte őket, Haleiwa felé tartottak, ahol egy kis repülőtér volt, ott állomásozott az ő századuk. Haleiwában senkit sem találtak a parancsnokok közül, Austin őrnagy, a század parancsnoka szarvasra vadászott. Welch és Taylor felszállt, és a Wheeler repülőtér térségében harcba bocsátkozott. December 7-én Oahu fölött a légicsatában 11 japán gépet semmisítettek meg, ebből hetet ők ketten lőttek le. A Pearl Harbor-i repülőtereken viszont 188 amerikai repülőgép semmisült meg és 128 rongálódott meg.

8 órakor két hullámban 29 repülőgép közeledett Pearl Harborhoz az Enterprise repülőgép-anyahajóról. A hajó 200 mérföldnyire volt Oahu szigetétől, és később kellett befutnia. Mint mindig, előreküldte a járőrgépeket, amelyek a repülést befejezve leszálltak a Wheeler repülőtéren. Ez alkalommal az amerikaiakat japán vadászgépek tüze és saját flottá-

juk elkeseredett légelhárító tüze fogadta. A 16 lelőtt repülőgépből 10 gépet a légelhárítók lőttek le.[36]

A második hullámban, 9 órakor érkező japán repülőgépek a flotta és a parti légvédelem erős tüzébe ütköztek. Ennek megfelelően oszlottak meg a veszteségek is. December 7-én reggel a japán légierő a légvédelem tüzében és a légi harcokban 29 repülőgépet vesztett: 9 gépet az első hullámban, 20 gépet a másodikban.

A légvédelem erejét Honolulu lakói is érezték. A csata hevében a tüzérek nem ügyeltek lövedékeik irányzására. A támadás ideje alatt a városban 40 robbanás történt, amely embereket ölt meg, és 500 000 dollár anyagi kárt okozott. Az áldozatok között volt egy 13 éves kislány is. A köréjük gyülekező lakosok átkozták a barbár japánokat, akik lábbal tiporják a háború törvényeit. A későbbi vizsgálat kiderítette, hogy a negyvenből csak egyet okozott japán bomba robbanása – a városi villanytelepnél –, a többi a flotta légvédelmétől származott.[37]

9 óra 45 perckor minden véget ért. A második hullám gépei, miután ledobták bombaterhüket és elhasználták lőszerüket, visszafordultak. Még vagy fél óra hosszat ott lebegett Pearl Harbor felett egy magányos repülőgép, a farkán vörös és sárga sávokkal. Micuo Fucsida felmérte a pusztítást. A tűzvészek füstje zavarta a megfigyelésben, de azért sikerült néhány kielégítő minőségű felvételt készítenie a kikötőről. A repülőtereken okozott veszteséget és az ott végzett rombolást nehezebb volt felbecsülni, de a levegőben egyetlen amerikai repülőgép sem látszott, s ez a tény önmagáért beszélt. Ezután Fucsida a gyülekezési helyhez indult, hogy meggyőződjék róla, nem maradtak-e ott gépek, mert a vadászgépeknek nem volt rádióadójuk, vezetni kellett őket a repülőgép-anyahajókhoz. És csakugyan, a levegőben céltalanul körözött két vadászgép. Felfejlődtek Fucsida gépéhez, és elindultak visszafelé.

Minden japán repülőgép egyenesen északnak tartva tért

vissza a repülőgép-anyahajókra, mert fogytán volt az üzemanyag, kerülő úton nem mehettek. Kuszaka tengernagy tudott erről, s parancsot adott, hogy a hajók 190 mérföldnyire közelítsék meg a Hawaii-szigeteket. Délelőtt 10 óra felé a repülőgép-anyahajókról fekete pontokat vettek észre a látóhatáron. Gyorsan nőttek, és a levegőt hamarosan megtöltötte a motorok dübörgése – visszatértek az első hullám bombázói és vadászgépei. A gépek sietve leszálltak, mert az üzemanyagmérők mutatói már a nullán álltak. A pilótákat lelkesen üdvözölték, elhalmozták kérdésekkel. A többség büszkén mesélt sikereiről, néhányan panaszkodtak, hogy bombáik és torpedóik hajszálnyira a cél mellé estek, és könyörögtek, hogy engedélyezzenek nekik még egy felszállást. Noha a parancsnokság szándéka nem volt ismeretes, a gépeket feltöltötték üzemanyaggal, lőszerrel. Csak a parancsot várták az ismételt támadásra.

Déli egy óra körül az utolsó, 324. repülőgép kerekei is a fedélzetre gurultak. Visszatért az Akagira Fucsida. A parancsnoki hídon éppen élénk vita folyt, amit Fucsida megjelenésekor félbeszakítottak, hogy meghallgassák a hadművelet vezetőjének véleményét. Amikor Fucsida befejezte jelentését, Nagumo kissé dagályosan kijelentette: „Most már megállapíthatjuk, hogy a várt eredményt elértük." Ez egyben a végső döntés is volt. A légierő tisztjei hiába próbálták meggyőzni Nagumót, hiába hivatkoztak arra, hogy az Oahu-szigeten még sok célpont maradt. Hiába tanácsolta Fucsida, hogy forduljanak délnek, és keressék az Enterprise és a Lexington nevű amerikai repülőgép-anyahajókat.

A repülők lelkes tirádáit Kuszaka szakította félbe, aki nyugtalanul kémlelte az eget. Engedélyt kért Nagumótól, hogy visszaforduljanak. Nagumo megadta az engedélyt. 1 óra 30 perckor az operatív egység teljes sebességgel megindult nyugatnak, a japán partok felé. Ott, a kurei bázison Jamamoto törzsének izgatott munkatársai várták a további jelentéseket. Amikor értesültek a sikerről, valamennyien biztosra vették,

hogy sor kerül a második támadásra. Csupán Jamamoto tengernagy hallgatott, és végül halkan megjegyezte: „Nagumo tengernagy visszavonulni készül." Néhány perc múlva az Akagiról érkezett rejtjeles távirat igazolta jóslatát. Az operatív egység útban volt hazafelé, Nagumo nem akarta még egyszer megkísérteni a sorsot.

A háború után a stratégák igen nagy baklövésnek nyilvánították a japán parancsnokságnak azt a döntését, hogy lemondott a Hawaii-szigetek elfoglalásáról, sőt még a támadást sem ismételte meg. Ez valóban az is volt. De nézzük csak, mit írt erről Fucsida 1951-ben: „Nagumo visszavonulásának okairól szólva, figyelemmel kell lenni sokkal kevésbé logikus okfejtésekre, mint amilyenek a háború után gyakran elhangzanak. Sokan érthetetlennek tartották, hogy a japánok nem foglalták el rögtön a Hawaii-szigeteket, beérték a Pearl Harbor elleni támadással. Ezek a vélemények abból a nagy sikerből táplálkoznak, amellyel támadásunk váratlanul befejeződött. Amikor megszületett a döntés erről a hadműveletről, egyáltalán nem voltunk biztosak a sikerben. Akkor úgy éreztük magunkat, mintha egy sas farkából kellett volna kitépkednünk a tollakat, és természetesen a Hawaii-szigetek elfoglalása nem szerepelt terveinkben."[38]

A Pearl Harbor elleni támadás mint kiegészítő hadművelet megteremtette a feltételeket a háború fő tervének sikeres végrehajtásához, a dél felé való előretöréshez. Egyébként ezt a tételt, legalábbis az amerikai szakértők vitatják. S. Morison professzor elég pontosan megfogalmazta az amerikai hadtörténet Pearl Harborral kapcsolatos álláspontját: „Ez a döntés (a Pearl Harbor elleni támadásra – *A szerző.*) furcsa egy olyan értelmes embertől, mint Jamamoto, mert nemcsak helytelen, hanem egyenesen katasztrofális stratégiát tükröz . . . Figyelembe véve a Pearl Harborban állomásozó flotta gyengeségét (amit ő nagyon jól tudott), valamint azt, hogy milyen hosszú időre lett volna szüksége ahhoz, hogy a Fülöp-szigetekhez érjen, teljesen érthetetlen, miért tartotta Ja-

mamoto fontosnak a flotta megsemmisítését közvetlenül a háború elején. Valószínűleg az volt a véleménye, hogy Japán még akkor sem engedheti meg »flotta létezését«, amely oldalba támadhatja, ha ez a flotta több ezer mérföldre állomásozik."[39]

A kortársak, főként a tengernagyok, akik a flotta fő erejének a sorhajókat tartották, a nyolc sorhajó harcképtelenné válását az Egyesült Államokra nézve katasztrófának tekintették. Ha viszont most visszatekintünk az eseményekre, meggyőződhetünk arról, hogy a japán siker a helyes vágányra terelte a megcsontosodott amerikai haditengerészeti gondolkodást. A Pearl Harborban elsüllyedt sorhajók a tengeri háború tegnapját jelentették. A japán repülők ragyogóan bebizonyították, hogy attól fogva a tengeri ütközeteket a repülőgép-anyahajók döntik el, s a nehéz hajók csak a repülőgép-anyahajók fedezetéül használhatók. Az amerikaiakhoz képest a japánok jelentéktelen veszteségeket szenvedtek,* ez a legmakacsabb embereket is meg kellett hogy győzze. A fő japán operatív egység egyszerűen nem semmisíthette meg Pearl Harbort mint az Egyesült Államok csendes-óceáni haditengerészeti támaszpontját.

*

Bárhogy történt is a továbbiakban, december 7-én a Hawaii-szigeteken biztosra vették, hogy az ellenség a közelben van, és a japán csapatok bármely pillanatban betörhetnek a szigetekre. Honolulu utcáin már 9.30-kor megjelent a helyi új-

* A japánok 55 embert vesztettek: a 29 lelőtt repülőgép személyzetét és 9 embert a törpe tengeralattjárókon. Ezenkívül néhány tucat ember elpusztult a nagy tengeralattjárón. Az Egyesült Államok veszteségei: flotta – 2008 halott, 710 sebesült; hadsereg – 218 halott, 364 sebesült; a tengerészgyalogság – 109 halott és 69 sebesült. Ezenkívül elpusztult 78 és megsebesült 35 polgári személy. A 2403 emberből több mint 1000 az Arizona robbanásakor pusztult el.

ság, első oldalán ezzel a vastag betűs címmel: „Háború van! Japán repülőgépek bombázzák Oahut!" Az egész helyőrség, az utolsó emberig harci készenlétben állt. A flotta és a hadsereg kész volt az ellenség fogadására.

A Ford-szigeten homokzsákokból mellvédeket emeltek. A zátonyon álló Nevadán az utolsó előkészületek folytak a csatára. A tengerészek egy csoportja partra szállt lövészárkot ásni. A sorhajó védelmének terve így festett: ameddig lehet, tartják magukat a hajón, aztán visszavonulnak a partra, és az utolsó csepp vérükig védekeznek. A Wheeler repülőtéren a katonák géppuskákat állítottak fel, és készen álltak, hogy megvédenek minden talpalatnyi földet. A törzsekben elégették az iratokat. A kikötő száraz dokkjában a félelmetes 14 hüvelykes lövegek őrizték Pearl Harbor bejáratát. A Pennsylvania sorhajó, az Egyesült Államok csendes-óceáni flottájának zászlóshajója, készen állt a harcra. De hol az ellenség? A japánok titokzatos módon eltűntek.

A flotta törzsében lázasan kutatták az ellenséget. Kimmel ösztönösen érezte, hogy az ellenség észak felől jött, de állandóan érkeztek jelentések, hogy Oahutól délre láttak japán repülőgép-anyahajókat. 9 óra 50 perckor megparancsolta Dramel tengernagynak, hogy támadja meg azt a két japán repülőgép-anyahajót, amely állítólag 30 mérföldnyire délnyugatra áll. Dramel, akinek három cirkáló és tucatnyi torpedóromboló tartozott a zászlaja alá – ezek a hajók a támadáskor nem rongálódtak meg –, leadta a jelzést: „gyülekezni és támadni". A hajóraj kifutott délnyugat felé, de semmit sem talált. Ámde a hajórajt észrevette az Enterprise repülőgép-anyahajó egyik felderítő repülőgépe. A pilóta azt hitte, hogy végre megtalálta az ellenséges hajókat. Az Enterprise-ről rádión sürgős jelentést küldtek Kimmel törzséhez, ahonnan Dramel újabb parancsot kapott, hogy keresse az ellenséget. A hajóraj a legnagyobb alapossággal keresni kezdte önmagát!

12 óra 10 perckor Oahuról felszállt kilenc repülőgép; ezek

a gépek 200 mérföldnyire északra átkutatták az óceánt, de a japán flottát sehol sem látták. Kimmel törzskarában azonban nem kérdezték meg azokat, akik tudták, merre van az ellenség. London őrnagy hiába próbálta jelenteni, hogy amikor „B–17"-es gépével a Hawaii-szigetekhez érkezett, a japán repülőgépek észak felől érkeztek és arra távoztak. Nem hallgatták meg. A rádiólokátor-állomások – többek között az Opana-hegyi is – újra működtek. Közölték az információs központtal a gépek visszatéréséről az összes adatot. De senkinek sem jutott eszébe megkérdezni a központot: a törzsekben egyszerűen megfeledkeztek arról, hogy radarral nemcsak a gépek érkezése, hanem a távozása is nyomon követhető.

Az ellenség tartózkodási helyéről semmit sem tudtak, és vad hírek terjedtek el villámgyorsan Oahu-szigetén.

W. Lord maró gúnnyal írja: „A szerencsétlenségeket még azzal az utasítással tetézték, hogy össze kell szedni minden japánul beszélő embert. Ezzel a legkülönbözőbb találgatásoknak adtak tápot. John Landret alhadnagy hallotta, hogy a rádió hírt adott a japánok partraszállásáról . . .

Mintha a partraszállás nem lett volna éppen elég, elterjedt a hír, hogy japán ejtőernyősök úgy hullanak az égből, mint az eső . . . Arról ismerhetők fel, hogy vörös Nap van a hátukra festve, vörös jelzés a bal mellzsebük felett . . . Mindenesetre kék kezeslábast viselnek."[40]

Azonnal csapatokat küldtek, hogy ellenőrizzék, majd pedig megcáfolják a híreket. Nagy nyugtalanságot keltettek a helybeli japánok. Azt beszélték, hogy perceken belül várható a lázadás kitörése. Szemtanúk állították, hogy egy japán sofőr egy tejszállító teherautóval száguldozott a Wheeler repülőtéren, összetörte a repülőgépek farkát, és egy tiszt a helyszínen agyonlőtte. Elterjedt a hír, hogy japán ügynökök megmérgezték az Ewa repülőtér melletti forrást. Akik ittak a vízből, a hír hallatára rosszul lettek, kórházba szállították őket. Frank Lane ezredes ellenőrizni akarta a vizet, de hiá-

ba, a kísérleti állat – egy kutya – nem volt hajlandó inni belőle.

Oahun a japán származású lakosokat átöltözött ellenséges katonáknak tartották. A japán lakosság között is terjedt a rémhír, hogy az amerikai hadsereg mind egy szálig legyilkolja őket. Azután állítólag megváltozott az amerikaiak terve: a japán férfiakat mind agyonlövik, a nőket pedig halálra éheztetik. Való igaz, hogy az amerikai katonák lépten-nyomon fegyverrel fenyegették a japánokat.

Minthogy fentről nem érkezett parancs, a katonák és a matrózok, az egyszerű amerikaiak készültek a harcra. Kaneohéban Walter Simmons őrmester példájával magával ragadta a tengerészeket: azt az utasítást kapták, hogy a fehér egyenruhát cseréljék fel khakiszínű egyenruhával, de a khakiszínű egyenruhát nem szállították ki nekik. Akkor Simmons a tengerészek egy csoportjával több hordó erős kávét főzött, és befestették az egyenruhát. Ezután érkezett meg a hír, hogy a partra szállt császári tengerészgyalogság khakiszínű egyenruhát visel. Gyorsan ki kellett fehéríteni az egyenruhát.

11 óra 15 perckor a Hawaii-szigetek kormányzója, a 72 esztendős Joseph Poindexter, remegő hangon nyilatkozatot olvasott fel a rádióban a rendkívüli állapot bevezetéséről. Szörnyen félt, mert egy légvédelmi lövedék a kocsija közelében robbant fel az úton, egy másik lövedék pedig berepült a kormányzói palotába. A kormányzó még be sem fejezhette a nyilatkozat elolvasását, amikor telefonáltak a törzsből, hogy szakítsák meg az adást, mert újabb légitámadás várható, és a repülőgépek a működő rádióállomást „iránytűnek" használják. A kormányzó fiatal munkatársai teljesítették a parancsot. Minden különösen magyarázat nélkül megragadták az öreget, kicipelték az utcára, és sietve kocsiba ültették. A sofőr gázt adott, és a kocsi szélvészként száguldott végig Honolulu utcáin. Az elképedt kormányzó biztosra vette, hogy valamilyen végzetes hibát követett el a nyilatkozatban, és a katonai hatóságok letartóztatták.

Délben hangszórós autók jelentek meg Pearl Harbor utcáin és a repülőterek közelében levő katonai lakótelepeken. A katonák családjai parancsot kaptak a haladéktalan evakuálásra. A rémült asszonyok összekapkodtak néhány holmit, fogták a gyerekeket, és felszálltak a teherautókra meg az autóbuszokra, amelyek Honoluluba az egyetemre és az iskolákba szállították őket. Ott, rémes zsúfoltságban, izgatottan várták az újabb szörnyűségeket.

Short tábornok, aki a törzsével a Shafter-erődtől három mérföldnyire egy lőszerraktár mély alagútjában helyezkedett el, készen állt a japán támadás visszaverésére. Csakhogy a szigeteken nem hirdették ki a hadiállapotot, ez a körülmény lényegesen csökkentette a helyőrség harckészségét. A mély földalatti helyiségből felhívta telefonon Poindextert, és könyörgött neki, hogy haladéktalanul hozza nyilvánosságra a megfelelő nyilatkozatot, mert a törzsben biztosra vették, hogy partra szálló egységek közelednek a Hawaii-szigetekhez. A kormányzó, akit megijesztettek a reggeli adáskor történtek, nem akarta vállalni a felelősséget, elhatározta, hogy előbb felhívja Rooseveltet. Órák hosszat könyörgött a telefonban a flotta cenzorának, hogy engedélyezze a beszélgetést a Fehér Házzal. A cenzor végül beadta a derekát, és a kormányzó meghallotta az elnök hangját. Roosevelt egyetértett abban, hogy nem árt kihirdetni az ostromállapotot. 16 óra 25 perckor a kormányzó ki is hirdette.

Az Oahu-szigeten bevezetett nagyfokú harci készültség sok következménnyel járt. A Western Union társaság rádióadója hawaii idő szerint még reggel 7.33-kor Short tábornoknak címzett rejtjeles táviratot vett Washingtonból. Egy helybeli japán fiatalember, Tadao Fucsikami, a társaság küldönce magánszemélyek leveleivel együtt magához vette a táviratot, hogy kézbesíti a címzettnek. A küldönc-egyenruhás fiatalember motorkerékpárra ült, és elindult. Hamarosan rendkívüli dolgokra figyelt fel: lövedékek robbantak, légelhárító ágyúk lövöldöztek, repülőgépek húztak el a feje fölött.

Tadao azonban nem tudhatta, hogy az éber katonák és rendőrök szerint a japán ejtőernyősök külsőre pontosan olyanok, mint ő, vagyis zöld inget és khakiszínű nadrágot viselnek. Minden utcasarkon feltartóztatták, szőrszálhasogatóan vizsgálgatták az iratait. Végre több órás késéssel Tadao nagy nehezen elérte a Shafter-erődöt. Az eredmény: Short délután három órakor kézhez kapta a megfejtett táviratot, amelyből gazdag fantáziájú ember figyelmeztetést olvashatott ki arra vonatkozóan, hogy Japán hadműveletre készül. Short azonnal átküldte a távirat másolatát Kimmelnek. A tengernagy hűvösen megjegyezte a küldöncnek, hogy a táviratnak nincs jelentősége, összegyűrte és bedobta a papírkosárba.

Amikor leszállt az éj és elrendelték a teljes elsötétítést, a legszörnyűbb hírek keltek szárnyra. A japánok állítólag már partra szálltak Amerikában, és Los Angeles felé közelednek, a Lexington és az Enterprise operatív egységet elsüllyesztették. Valamelyest javították a hangulatot azok a hírek, amelyek a tengerészek között terjedtek el: egyrészt az oroszok bombázzák Tokiót, másrészt mindazok, akik túlélték a légitámadást, egyhónapi szabadságot kapnak. Hol itt, hol ott kezdődött lövöldözés: lőttek az őrszemek, egész alegységek folytattak tűzharcot egymással. A 27. és a 98. ezred katonái sokáig lövöldöztek egymásra. Végül az egyik sebesült elkáromkodta magát, s az „ellenfél" ebből megállapíthatta, hogy saját embereire lőtt. A kikötőben a Kaliforniáról leadott géppuskasorozat végzett az Utah két életben maradt matrózával, Oahun pedig sok volt a sebesült. A mezőkön a golyók tömérdek mangusztát találtak el, de a szarvasok közül is sok elpusztult.

Fielder ezredes egy osztag élén személyesen ellenőrizte azt a jelentést, hogy a támaszpont térségében valaki kék fénnyel jelzéseket ad le. Az acélsisakos katonák feltűzött szuronnyal körülvették a gyanús helyet, ahol az elsötétítés miatt két farmer kék lámpa fényénél fejte a teheneket.

Annak a hat vadászgépnek a pilótái, amelyek a hasztalan

keresés után éjszaka tértek vissza a Ford-szigeten levő repülőtérre, bizonyára tudtak a fokozott harci készenlétről. Az egység vezetője rádión alaposan megbeszélte az irányítótorony tisztjével a leszállás módját. Azt a parancsot kapta, hogy kapcsolják be a fedélzeti világítást, és pontosan tartsák a kijelölt irányt. Minden hajónak és légvédelmi ütegnek a legszigorúbban megparancsolták, hogy ne lőjenek, mert ezek amerikai gépek. A parancs azonban nem segített: alighogy a repülőgépek megjelentek Pearl Harbor térségében, a Pennsylvania sorhajó tüzet nyitott. Egy pillanat alatt felugatott minden lőfegyver. Öt gépet nyomban lelőttek, három pilótának sikerült ejtőernyővel kiugrania a lángoló gépekből, egyiküket géppuskával szitává lőtték, amikor a kikötőben úszott. Csak egy gépnek sikerült szerencsésen leszállnia: a pilóta zuhanórepülésben lecsapott a légvédelmi állásra, reflektorral elvakította a kezelőket, és elfordult oldalirányba. Tíz perc múlva, amikor a lövöldözés elcsendesült, rádión utasítást kért a leszálláshoz. Azt a választ kapta, hogy eloltott lámpákkal mélyrepülésben közeledjék. Mint saját gépüket nem engedték leszállni, de sikeresen földet ért mint ellenséges repülőgép. A hajókon nagy volt a lelkesedés: most végre megkapták a japánok. Az éjszakai égbolton csodálatos látványt nyújtottak a lángoló repülőgépek.

*

A West Virginia fedélzetmestere a zászlórúdról levett hajózászló mellett állt, amely inkább egy szennyes rongyra hasonlított, semmint harci lobogóra. Megkérdezte az ügyeletes tisztet, mit csináljon vele. A tiszt azt válaszolta, hogy a hajózászlókat rendszerint elküldik a haditengerészeti akadémiára, ahol üvegvitrinben kiállítják őket, s a tiszti iskolásokban ez is növeli a tiszteletet a flotta iránt. A tiszt elgondolkozott, majd határozottan kijelentette, hogy ezt a zászlót mégis jobb lesz elégetni. A fedélzetmester teljesítette a parancsot.

Megszigorították a katonai fegyelmet a Hawaii-szigeteken. A part egész hosszában lövészárkokat ástak. A tragikus események mellett sok komikus is történt. A katonai kórházakban százával jelentkeztek az önkéntes segítők. Éppen a Hawaii-szigeteken tartózkodott D. Morrhead doktor, az egyik leghíresebb amerikai sebész. Kollégáival együtt jóformán el sem mozdult a műtőasztal mellől. Amikor néhány percre kiment a műtőből, hogy igyon egy kávét, beleütközött a katonai kórház parancsnokába. A sebész tréfásan megjegyezte, hogy ő most tulajdonképpen katonaorvos. A parancsnok szó szerint vette a kijelentést, félóra múlva bedugta a fejét a műtő ajtaján és bekiáltott, hogy Morrhead doktor megkapta az alezredesi rangot.

Sebtében megalakult Honolulu Polgári Tanácsa, s szervezte a lakosság evakuálását, az élelmiszer-elosztást stb. A territoriális egységek második zászlóaljának katonái, akik csak az imént húzták magukra az egyenruhát, tanácstalanul tébláboltak. Hirtelen felbukkant közöttük egy nyalka őrmester. Katonai gépkocsin érkezett azzal a megbízatással, hogy erős zászlóaljat kovácsoljon össze. A katonák készségesen engedelmeskedtek neki. Az őrmester mindent szerzett: fegyvert, felszerelést. Egy hónapon keresztül önfeláldozóan dolgozott a zászlóaljjal, ekkor rajtakapták az egyik üzletben, hogy whiskyt lopott. Kiderült róla, hogy december 7-én reggel a fogdából szökött meg. Előbb őrmesteri egyenruhát és autót lopott, aztán átvette a zászlóaljparancsnokságot.

Ezekben a nyugtalansággal teli napokban feszülten lesték a japánok betörését. Ezt azonban csak a Hawaii-szigetcsoport legnyugatibb tagján, a parányi Niihau-szigeten élő kevés ember érte meg. Niihau a gazdag Robinson családé volt. Ezek az emberek igyekeztek olyannak megőrizni a szigetet, amilyennek a régmúlt Hawaiit képzelték. Hetente egyszer motoros bárka érkezett a legközelebbi, húsz mérföldnyire keletre levő szigetről, és hozta mindazt, amire a sziget lakóinak szükségük volt. A Hawaii-szigeteknek nem volt egyéb

kapcsolatuk a Niihau-sziget lakóival, akik a Robinsonok állattenyésztő farmján dolgoztak.

Ámde december 7-én, amikor déli két óra körül egy golyólyuggatta szárnyú és törzsű repülőgép kényszerleszállást hajtott végre a szigeten, a lakosok villámgyorsan cselekedtek. Néhány férfi körülfogta a japán pilótát, elszedte a fegyverét és az iratait, majd egy rögtönzött börtönbe zárta. Minthogy a pilóta nem volt hajlandó angolul beszélni, az egyszerű szigetlakók egy helybeli japánt adtak mellé, s izgatottan lesték a bárkát, amely azonban sehogy sem akart megérkezni.

A döntő események december 12-én bontakoztak ki. A pilóta egy helybeli japán segítségével megkaparintotta a sziget egész fegyverkészletét: egy revolvert és egy kétcsövű vadászfegyvert. A lakók elmenekültek, s a két fegyveres lett a falucska ura. Majd a japánok levették a repülőgépről a géppuskát, s azzal fenyegetőztek, hogy a sziget minden lakóját agyonlövik, ha nem adják vissza a pilóta iratait. A faluban maradt egyetlen személy, egy öregasszonyt próbálták rávenni, hogy közvetítse az ultimátumot, de hasztalan. A nénike belemerült a biblia olvasásába, és ügyet sem vetett a fenyegetőzésre.

Eközben a sziget lakói felkészültek Niihau visszafoglalására. Szombatra virradó éjjel sikerült ellopniuk a géppuskához való lőszert, hajnalban pedig a sziget legerősebb embere a feleségével együtt felderítésre indult. A japánok elfogták őket. A szigetlakó figyelmeztette őket, hogy ne játsszanak a fegyverrel, mert még baj történhet. Addig sértegették egymást, hogy hamarosan mind a négyen a földön hemperegve dulakodtak. A pilóta a pisztolyával megsebesítette a helybeli óriást, aki ettől dühbe gurult. Megragadta a pilótát, és úgy a kőfalhoz vágta, hogy szétloccsant a feje. A másik, szövetségese élettelen testét látva, a vadászpuskával agyonlőtte magát. Így végződött a niihaui betörés.

A Hawaii-szigeteken egyetlen fegyveres japán sem maradt.

December 8-án 12 óra 20 perckor Washingtonban tíz fényes gépkocsi érkezett a Capitolium elé. A kocsik az épület déli bejáratánál álltak meg. Az elsőből Franklin D. Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke szállt ki. Roosevelt az ismert tengerészköpenyben volt, és fiának, Jimmynek a karjára támaszkodott. Jimmy a tengerészgyalogság századosi egyenruháját viselte. Három autóból kiugráltak a biztosítók, és körülvették az elnököt. Az épület körül, a lovasrendőrök kordonja mögött nagy tömeg állt. Az emberek tapssal üdvözölték az elnököt. Filmekből és könyvekből tudták, hogy ilyen esetekben az emberek összegyűlnek a kormányépületek körül – így készül a történelem.

Az elnök azért jött, hogy kérje a kongresszustól, üzenjen hadat Japánnak. A Capitoliumban mindenki együtt volt. 12 óra 29 perckor belépett a Jimmyre támaszkodó elnök. Sam Rayburn, a képviselőház elnöke rövid bevezetőt tartott, és az elnök fellépett a szónoki emelvényre. Kilenc év alatt először fordult elő, hogy a köztársasági párt képviselői is tapssal fogadták. Roosevelt rövid beszédet tartott, amelyben többek között ezt mondotta:

„Tegnap, 1941. december 7-én, a »szégyen napjá«-n, a Japán Császárság haditengerészete és légiereje váratlanul és előre megfontolt szándékkal megtámadta az Egyesült Államokat. Az Egyesült Államok békében élt ezzel az országgal, és Japán kérésére még mindig tárgyalásokat folytatott kormányával és császárával a csendes-óceáni béke fenntartásáról. Sőt, egy órával azután, hogy a japán légierő megtámadta Oahu szigetét, Japánnak az Egyesült Államokba akkreditált nagykövete és kollégája átadta a külügyminiszternek a hivatalos választ a közelmúltban tett amerikai javaslatokra. Noha a válasz megállapította, hogy hiábavalónak látszik a jelenlegi diplomáciai tárgyalások folytatása, nem tartalmazott sem fenyegetést, sem célzást a háborúra vagy a fegyveres támadásra. Figyelembe véve a Hawaii-szigetek és Japán közötti távolságot, nincs kétség afelől, hogy a támadás-

ra több napon, sőt héten keresztül előre megfontoltan készültek. Ezalatt a japán kormány tudatosan igyekezett megtéveszteni az Egyesült Államokat hamis nyilatkozatokkal, és kifejezte azt a reményét, hogy sikerül megőrizni a békét. A Hawaii-szigetek ellen tegnap intézett támadás óriási veszteségeket okozott az amerikai tengeri és katonai erőknek. Nagyon sok amerikai pusztult el." Roosevelt felsorolt több más pontot is, ahol a japán csapatok megtámadták a távol-keleti és csendes-óceáni amerikai birtokokat, és kérte a kongresszust, hogy 1941. december 7-ével üzenjen hadat Japánnak.

Rövid vita után december 8-án 1 óra 10 perckor a kongresszus közös határozatot fogadott el, amely kihirdette a hadiállapotot „Japán császári kormánya, valamint az Egyesült Államok kormánya és népe között".[41] Az Egyesült Államok belépett a második világháborúba.

Miért történt?

A Hawaii-szigetek elleni támadás úgy érhette az ottani parancsnokokat, mint derült égből a villámcsapás, de a Japánnal való összecsapás az Egyesült Államok vezető körei számára nem lehetett meglepetés. Az imperialisták közötti ellentétek növekedése már régen efelé mutatott. A Pearl Harborban történtek, vagy ahogyan az Egyesült Államokban nevezték, a „szégyen napja" az amerikai–japán kapcsolatok logikus fejleménye és soron következő láncszeme volt.

Lenin az Egyesült Államok és Japán kapcsolatairól szólva már 1918-ban hangsúlyozta: „Ezeknek az országoknak a gazdasági fejlődése több évtized folyamán töméntelen gyújtóanyagot halmozott fel, amely elkerülhetetlenné teszi, hogy ezek a hatalmak elkeseredett összecsapásban mérkőzzenek meg a Csendes-óceán és partvidéke feletti uralomért. A Távol-Kelet egész diplomáciai és gazdasági története minden kétséget kizáró módon bizonyítja, hogy a kapitalizmus talaján nem lehet elejét venni a Japán és Amerika között érlelődő éles konfliktusnak."[1]

Lenin véleménye szerint ebben az esetben nincs sem támadó, sem védekező fél, a küszöbön álló fegyveres konfliktusért egyaránt felelős Tokió is, Washington is: „Önök tudják, hogy Japán és Amerika háborúja már tény, ezt a háborút évtizedeken át készítették elő, ez nem véletlen jelenség; a taktika nem függ attól, hogy ki adja le az első lövést. Ez

nevetséges. Önök nagyon jól tudják, hogy a japán kapitalizmus ugyanolyan rabló, mint az amerikai."[2] A későbbi események bebizonyították a lenini elemzés helyességét.

*

Azokban az években Japán egységes, vasfegyelemmel gúzsba kötött nemzetnek látszott, amelynek a vezetői jól tudták, hogyan érjék el céljaikat. A nyugati politikai megfigyelők hajlamosak voltak arra, hogy a japán politika különböző akcióiban egy átfogó ördögi terv megnyilvánulásait lássák; e terv létezését soha nem vonták kétségbe, csupán a lényegét illetően tértek el a vélemények. A megfigyelők, mint mindig, racionalizálták, kutatták az okokat stb., holott a japán államférfiak elgondolásai jóval szegényesebbek és egyszerűbbek voltak.

A japán politika ellentéteit – márpedig éppen ezek az ellentétek adtak tápot a Tokió ördögi ravaszságáról kialakult véleményeknek – prózai okok, az akkori japán államrendszer sajátosságai okozták. Névlegesen a császár kormányozta az országot, ő nevezte ki a parlament véleményének kikérése nélkül a miniszterelnököt és a kabinet tagjait. Ugyancsak ő ellenőrizte a hadsereget és a flottát az illetékes vezérkari főnökökön keresztül, akik közvetlenül neki voltak alárendelve.

Valójában azonban az említett kormánytisztségeket az idős politikusok tanácsa alapján töltötték be. A tárgyalt időszakban ez a testület az exminiszterelnökök afféle kollégiuma volt. Különösen fontos megemlíteni, hogy a hadügyminiszter és a haditengerészeti miniszter tényleges szolgálatban állt. Hivatalos minőségében ez a két miniszter, következésképpen a kabinet is, felelős volt a fegyveres erők ellátásáért, de stratégiai kérdésekben a hadsereg és a haditengerészet vezérkara döntött. A katonák általában nem informálták terveikről az egész kabinetet. Sőt, a hadügyminiszter és a haditengerészeti

miniszter, ha lemondással fenyegetőzött, megbuktathatta a kormányt. A kormány stabilitását a hadsereg és a flotta parancsnokságának állandó torzsalkodása biztosította. A két parancsnokság ugyanis a „nemzeti harmónia" elérése és a császár jobb szolgálata érdekében állandóan ellenzékben volt egymással.

A húszas évek elejétől az ország lázban égett, a militaristák munkához láttak és óriási propagandát fejtettek ki. A számtalan legális és illegális szervezet, hűségesküt téve a trónnak, nagy hangon dinamikus politikát követelt az éppen hivatalban levő kormánytól, nemigen számolva Japán reális lehetőségeivel. Ezek a szervezetek háborút akartak indítani azok ellen az államok ellen, amelyek szomszédosak Japánnal, vagy érdekelve voltak a távol-keleti és a csendes-óceáni ügyek alakulásában. A politikai hisztéria szítói soha nem mertek volna ennyire nekivadulni, ha nem lettek volna befolyásos pártfogóik Tokióban. Ők voltaképpen csak előre szaladtak.

Tevékenységüket a kulisszák mögül az ország igazi ura, a Zaibacu monopolista klikk irányította, amely hatalmas területek leigázásáról és kincseinek kisajátításáról ábrándozott. A finánctőkének természetesen megvolt rá a lehetősége, hogy pénzelje a legvadabb sovinisztákat, akik erejükhöz mérten igyekeztek rászolgálni a támogatásra. A politikai esztelenségeket bőkezűen honorálták.

Kohiro Szato nyugalmazott tábornok „Ha Japán és Amerika háborúba kezd" című könyvével örvendeztette meg honfitársait, amely a húszas és a harmincas években nagy port vert fel. Szato megmagyarázta olvasóinak, hogy Amerikát megmérgezte az arany, Amerika gyűlöli Japánt, akadályokat gördít jogos törekvései elé. Ámde a szamurájok harci szelleme felülkerekedik az Egyesült Államokat züllesztő anyagi értékeken. A háborút a bátorság vagy a gyávaság dönti el, s ha a japán folklórban az szerepel, hogy egykor ötven japán kalóz tíz kínai tartományt hódított meg, akkor az Egyesült Államokban partra szálló néhány ezer szamuráj döntő

vereséget mérhet az amerikaiakra. „Elgondolásomnak az a lényege – írta Szato –, hogy ha ezeknek a halálmegvető harcosoknak az osztagait ledobják San Franciscóra, az fölöttébb érdekes lesz."[3] Az orosz–japán háború veteránjának véleményét, aki most Amerikával készült háborúzni, nyugodtan figyelmen kívül hagyhatnánk, ha csupán egy idős ember túlzásairól lenne szó. Szato könyvecskéje azonban csak a felülről szított háborús pszichózis közepette jelenhetett meg.

1927. július 21-én nem kisebb személyiség, mint T. Tanaka, Japán akkori miniszterelnöke fordult terjedelmes memorandumban az uralkodóhoz, s ebben a „vas és vér" politika alkalmazását javasolta. Ebben a memorandumban, amelyet 1927 végén ismert meg a világ, többek között ez olvasható: „Ha a jövőben kezünkbe akarjuk kaparintani a Kína fölötti ellenőrzést, meg kell semmisítenünk az Egyesült Államokat, vagyis azt kell tennünk, amit az orosz–japán háborúban tettünk. Kína meghódítása érdekében azonban előbb meg kell hódítanunk Mongóliát és Mandzsúriát. A világ meghódítása érdekében előbb meg kell hódítanunk Kínát. Ha meg tudjuk hódítani Kínát, az összes többi ázsiai és déli tengeri ország félni fog tőlünk és kapitulál. Akkor majd megérti a világ, hogy Kelet-Ázsia a mienk, s nem meri csorbítani jogainkat."

Emellett Tanaka a nagy északi szomszédot is elintézte papíron. „Nemzeti fejlődésünk programjába minden jel szerint beletartozik – írta Tanaka –, hogy Észak-Mandzsúria kincseinek megszerzése végett ismét össze kell mérnünk erőnket Mongólia sztyeppéin Oroszországgal. Amíg ezt a zátonyt fel nem robbantjuk, hajónk nem haladhat gyorsan előre."[4]

A militaristák csak azon csodálkoztak, hogy a kormány miért halogatja ennek a gyönyörű programnak a végrehajtását. Siettették a kormányt, mert nagyon bántotta őket, hogy Japán lekésett a világ felosztásáról. Egyik alkalommal a csendes-óceáni kapcsolatokkal foglalkozó intézet honolului ülésszakán a japán küldött megindító nyíltsággal panaszko-

dott az amerikaiaknak: „Japán kelletlenül ugyan, de jól megtanulta a Nyugattól kapott leckét... De most, amikor Japán egy kicsit beletanult a hódítás játékába, a többi hatalom, miután többségében mindent megszerzett magának, amire szüksége volt, hirtelen erényes lett és azt mondja, hogy ideje abbahagyni ezt a játékot", s a főbűnös az Egyesült Államok, amely „önzésével mindenkit maga ellen hangolt, és észszerűtlenül beavatkozik Japán természetes törekvéseibe".[5]

1931-ben Japán elfoglalta Mandzsúriát, s ezt követően kilépett a Népszövetségből. A militarista propaganda megmagyarázta a japánoknak, hogy a Felkelő Nap Országa csupán védekezik. Szadao Araki akkori hadügyminiszter számtalan beszédben követelt újabb erőfeszítéseket, Ázsia „pacifikálására". Az ő ékesszólásának köszönhető, hogy 1933 nyarán elkészült a japán filmgyártás egyik „remeke". A propagandisták maximálisan kihasználták az akkor gyerekcipőben járó hangosfilm lehetőségeit.

Szívhez szólóan és szomorúan csengett a bemondó hangja, amint Araki egyik beszédét olvasta: „Reménykedhetünk-e abban, hogy a Csendes-óceán vize olyan békés lesz, mint ma? Japán szent küldetése, hogy békét teremtsen Keleten... A Népszövetség nem tiszteli ezt a küldetést... Ezt bizonyította, hogy a »mandzsúriai incidens« idején a Népszövetség vezetésével az egész világ támadta Japánt. De eljön a nap, amikor az egész világot rákényszerítjük, hogy tisztelje nemzeti erényeinket."

A vásznon megjelent a térkép, rajta Japán az ázsiai „új rend" középpontjában, körülötte a tartományai: Kína, India, Szibéria, a déli tengerek országai. „Honfitársak! – kiáltotta patetikusan a bemondó Araki szavait. – Vajon az ázsiai helyzet nem fog javulni? Szívemből szólok hozzátok, lássunk együtt munkához!" Induló ünnepélyes hangjai közben feltűnik a vásznon: „A világosság Keletről jön!"

A néző a filmtechnika csodáitól lenyűgözve és Japán kétségbeejtő helyzetétől letaglózva távozott a moziból. A nyárs-

polgár egészen más színben látta a politikai terrort, amely 1930 óta elárasztotta az országot.

Szagoija, egy fiatal „überpatrióta" még 1930 novemberében fényes nappal agyonlőtte Hamagucsi Oszacsi miniszterelnököt, mert szerinte gyengítette az ország katonai erejét. A miniszterelnököt eltemették, Szagoiját pedig börtönbe csukták.* Összeesküvések végtelen sorát szervezték a vezérkaroknál. 1932. május 15-én az „alkotmány istenének" nevezett Inukai Cujosi miniszterelnök hivatali helyiségébe benyomult egy fiatalokból álló csoport, és agyonlőtte a miniszterelnököt. A hetvenöt éves öreg meggyilkolása és az ugyanaznap elkövetett több más gyilkosság nem az áldozatok iránt keltett rokonszenvet, hanem a gyilkosok iránt. Amikor bíróság elé állították őket, az ülésterem a fiatal fanatikusok fórumává vált, akik beszédeikben hűségükről biztosították a trónt. A bíróság formálisan életfogytiglani börtönre ítélte a bűnösöket. A bíróság elnöke azonban atyaian azt tanácsolta nekik, hogy a börtönben vigyázzanak az egészségükre. És nem ok nélkül, mert 1940-ben „május 15. hősei" már szabadlábon voltak.

A rendőrség a következő években ártalmatlanná tett sok összeesküvőt, akik közül néhányan bíróság elé kerültek. Erre a sorsra jutott az „Isten Katonái" nevű szervezet is, amely azt tervezte, hogy egytől egyig meggyilkolja a kormány tagjait, és katonai diktatúrát teremt. Az előre elkészített kiáltványban, amely a rendőrség kezébe került, ez állt: „Isten katonái megtagadnak minden olyan intézményt, amely a szocializmusra és a liberalizmusra épült ... isten katonái arra törekszenek, hogy megsemmisítsék a pénzügyi csoportok ve-

* 1956 szeptemberében Szagoija váratlanul újból feltűnt. Kiderült, hogy „Nemzetvédelmi Hadtest" néven „hazafias" szervezetet alakított, amely gúnyos gyászszertartást rendezett a jó egészségnek örvendő akkori miniszterelnök, Hatojama „emlékére". A meghívóban, amelyet parlamenti képviselőknek is megküldtek, azzal vádolták az „áruló" Hatojamát, hogy normalizálni akarja Japán és a Szovjetunió kapcsolatait.

zetőit, a politikai pártok vezéreit, az uralkodó környezetében levő árulókat és bérenceiket, akik gátolják a birodalom haladását. Restaurálják a birodalmat, és megteremtik a császár világuralmát." Az összeesküvőknek már nem sikerült nyilvánosságra hozniuk a kiáltványt, megtette ezt helyettük nagy pompával a bíróság. A bíróság megdorgálta „isten katonáit", s figyelembe véve „hazafias indítékaikat", szélnek eresztette őket.

Végül 1936. február 26-án fellázadt a „fiatal tisztek" csoportja, és maga mellé állította a Tokióban állomásozó első hadosztály egységeit és a császári gárda harmadik ezredét. A felkelésben mintegy másfél ezer tiszt és katona vett részt. A lázadók elfoglalták a hadügyminisztériumot, a rendőrség központját, néhány más középületet, és kibocsátották az ilyen esetekben elmaradhatatlan kiáltványt. Ebben hűségükről biztosították a trónt, majd kijelentették: „Napnál világosabb, hogy hazánk háború küszöbén áll, harcba száll Oroszországgal, Angliával és Amerikával, amelyek meg akarják semmisíteni ősi földünket. Ha most nem kelünk fel és nem végzünk a trón körül lebzselő és az igazi reformokat akadályozó becstelen és hűtlen alakokkal, a császár tekintélye szertefoszlik . . . Mi, az istenek nagy országának gyermekei, tiszta szívvel látunk hozzá feladatunkhoz. Az uralkodó őseinek szelleme segítsen bennünket hőstettünkben."

Amíg az elképedt tokióiak a kiáltványt olvasták, „az istenek nagy országának gyermekei" korántsem gyermekes dolgokat műveltek. Mintegy háromszáz lázadó körülfogta Okada miniszterelnök házát, megölték a vejét és megöltek négy rendőrt. Okada, aki bizonyára jól emlékezett elődei sorsára, gyorsan elbújt a kamrában, és ott lapult két napig. Csak úgy sikerült kijutnia a lázadók által őrzött házból, hogy belevegyült a veje koporsóját kísérő siratók tömegébe.

Tiszti bandák járták a várost, vadásztak az általuk gyűlölt politikusokra. A lázadók behatoltak Makoto Szaito lord pecsétőr, egykori miniszterelnök házába. Szaito felesége saját

testével védte férjét. Később a bíróságon az egyik lázadó ezt mondta: „Szaitón kívül senkiben sem akartunk kárt tenni. Ezért kénytelenek voltunk fegyvercsővel böködve arrább lökdösni őt. Sok golyót beleeresztettünk, míg végül úgy láttuk, hogy az öreg meghalt. Ekkor belépett egy katona, és engedélyt kért, hogy belelőhessen Szaitóba, mi lehetővé tettük, hogy néhány golyót beleeresszen. Hogy végképp biztosak legyünk Szaitó halálában, el akartuk vágni a torkát, de erről letettünk, mert az asszony szorosan hozzátapadt. Aztán összegyűltünk a ház kapujában, és a császár tiszteletére háromszoros »banzájt« kiáltottunk." Szaitó testén negyvenhét lőtt sebet találtak, a felesége életben maradt, de mindkét karját átlőtték.

A „tiszta szívű" összeesküvők így tomboltak; meggyilkoltak tucatnyi embert, köztük nagy államférfiakat. Ezenközben a hadügyminisztérium hivatalos nyilatkozata „a nemzeti alkotmány megtisztítása érdekében felkelt pártnak" nevezte a banditákat. Az összeesküvők ellen három napig semmit sem tettek. Csupán február 29-én ajánlották nekik a császár nevében, hogy oszoljanak szét, amit kelletlenül megtettek. Ezúttal mégiscsak agyonlőttek tizenöt összeesküvőt. Az összeesküvéssel kapcsolatban álló tábornokok megúszták egy kis ijedtséggel, nyugdíjazták őket.

A „fiatal tiszteknek" a hadsereg vezetésében nem sikerült az „ellenőrző csoport" fölébe kerekedniük. Az utóbbi csoporthoz tartozó militaristák nem látták szükségesnek a lázadást, mert véleményük szerint hamarosan a katonák úgyis a kormány fölé kerekednek. A hatalom legális átvétele lehetővé teszi, hogy a nemzet erőit maximálisan felhasználják a háború érdekében. A szélsőséges elemek felelőtlen lázadásai és összeesküvései azonban megkönnyítették számukra, hogy feljussanak az államigazgatás csúcsaira, mert az országban állandósult a feszültség.

A február 26-i események lehetővé tették a Japánnal foglalkozó szakértőknek, hogy értékes következtetéseket von-

janak le. A tehetséges orientalista tudós, a kiváló szovjet felderítő, Richard Sorge* megjegyezte: „A japán–kínai háború kitörésével feledésbe merültek a február 26-i események, de nekünk felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak Japán külpolitikájának és belső struktúrájának megértéséhez."[6] A nagyszerű publicista Sorgénak még a cenzúrázott „Frankfurter Zeitung"-ban is sikerült pontos képet festenie az akkori japán helyzetről. Ironikusan számol be a japán politikusokról, „akik állandóan harcban állnak egymással »a szebb történelemért« ... Megéneklik a karddal vagy puskatussal végrehajtott hőstetteket, s a kis kamikaze osztagok önfeláldozását ... Az ember már-már úgy érzi, hogy szamurájlegendát olvas."[7]

1937 nyarán Japán megtámadta Kínát. Az óriási területeken kibontakozó hadműveletek a várakozással ellentétben nagy erőfeszítéseket követeltek. A Kína elleni hadjárat nem könnyed séta lett, ahogy a japán militaristák gondolták, hanem hosszan tartó háború. A Kína elleni agresszió akkor indult meg, amikor Fumimaro Konoje herceg első kormánya volt hatalmon. Konojét azonban Nyugaton továbbra is mérsékelt politikusnak tekintették. A Kína elleni hadjárat bizonyos fokig felemésztette a japán szélsőségesek energiáját, Tokióban mégsem enyhült a feszültség. A militaristák keserűen panaszkodtak, hogy a világ nem jut közelebb Japán tiszta szándékainak megértéséhez.

Joszuke Macuoka, aki elég nagy tekintélyre tett szert a

* Richard Sorge 1933. szeptember 6-án érkezett Tokióba mint a német „Frankfurter Zeitung", a „Börsenkurier" és a holland „Amsterdam Handelsblad" című lap tudósítója. Kitűnő felderítő szervezetet alakított, amely 1941. október 16-ig működött. Tagja volt a szervezetnek a német Max Klausen, a jugoszláv Branko Vukelić, a japán Hozumi Ozaki és Jetoku Mijagi. A négy kommunista és a marxista meggyőződésű Ozaki az agresszív erők fondorlatainak meghiúsításában, a világbéke megőrzésében látták tevékenységük célját. A feledhetetlen Hozumi Ozaki és Jetoku Mijagi őszintén szerette népét és hazáját, s úgy képzelte el Japán jövőjét, hogy békében, a Szovjetunióval baráti kapcsolatban fog élni.

japán főváros politikai köreiben, 1937 októberében nagy cikkben így nyilatkozott: „... Japán terjeszkedése, akárcsak Amerikáé, éppoly természetes, mint a gyermek növekedése. Csak egyvalami tudja megállítani a gyermek növekedését – a halál ... De Japán nem teszi meg ezt a szívességet, nem hal meg."[8]

Miközben a világ számára a fentihez hasonló választékos magyarázatokat adtak, az országon belül pedig durva militarista propagandát folytattak, egyre újabb csapatokat küldtek az ázsiai szárazföldre. „Mi várható a Kínával folytatott háború kimenetelétől? – kérdezte Sorge a „Frankfurter Zeitung" hasábjain 1938 november végén. – Bármennyire szeretnénk is, arra aligha számíthatunk, hogy véget ér a további katonai aktivitás vagy a további, még erőteljesebb fegyverkezés. Hiszen a közvéleményt már ma arra emlékeztetik, hogy Japán igazi ellenfelei a Szovjetunió és Anglia."[9]

Látva a kínai háború elhúzódását, a japán militarista körök új koncepciót dolgoztak ki, de nem azért, mintha a fegyveres erőkből hiányoznék a harci szellem és az elszántság, hanem azért, mert az irigy világ nem hagyja, hogy Japán megvalósítsa szándékát, megteremtse az ázsiai „új rendet". A japán–kínai háború ezáltal csak növelte a japán imperializmus agresszivitását, a feldühödött militaristák mindenre hajlandók voltak.

1938 július–augusztusában, nevetséges igényeket támasztva szovjet területre, próbára tették a szovjet határ szilárdságát. Amikor a szovjet megbízottak a japán diplomata Sigemicu elé tették a nemzetközi egyezményekhez mellékelt eredeti térképeket, amelyek az igazi határvonalat mutatták, ő csak annyit vetett oda: „Véleményem szerint ebben a kritikus pillanatban holmi térképekről beszélni ésszerűtlen. Ez csak bonyolítja az ügyet."[10] Hát jó. A Vörös Hadsereg kézbe vette a dolgot, és megsemmisítő vereséget mért az agresszorra. A japán csapatokat kiverték a szovjet földről. A Kvantung-hadsereg sokáig nyalogatta sebeit.

1938. november 28-án egy addig ismeretlen tábornok, Hideki Todzso kardcsörtető beszédet mondott. Todzsot nem sokkal azelőtt nevezték ki hadügyminiszter-helyettesnek, és minthogy hivatalos minőségében beszélt, a politikai kommentátorok teljes joggal úgy értékelték, hogy pontosan megfogalmazta a hadsereg parancsnokságának álláspontját. Todzso közölte, hogy Japánnak fegyverkeznie és ismét csak fegyverkeznie kell, hogy képes legyen „két fronton harcolni", elsősorban a Szovjetunió ellen, másodsorban Kínában. Minthogy Anglia és Amerika sem akarja Japán erősödését, velük kapcsolatban is „résen kell lenni".

A „New York Times" Todzso beszédét ismertetve csak az első részét emelte ki, hangsúlyozva a tudósítás címében, hogy „Todzso háborút jósol a Szovjetunióval".[11] A vezető amerikai lap szerkesztőségének erre megvoltak az alapos okai.

*

Ha az Egyesült Államok és Japán ellentétei légüres térben fejlődtek volna, a háború nem 1941-ben robbant volna ki közöttük, hanem sokkal előbb. Az amerikai–japán kapcsolatok azonban a nemzetközi kapcsolatok egészének csupán egy részét, noha nagyon fontos részét alkották. A harmincas években nyilvánvaló lett a japán imperializmusnak az a törekvése, hogy agressziót követ el Kína és a Szovjetunió ellen azért, hogy ellenőrzése alá vonja a Távol-Keletet. Noha ez a terjeszkedés az amerikai érdekeket is sértette, Washington véleménye szerint ez megkönnyítette volna a harcot a legveszélyesebb imperialista ellenféllel. Egyrészt Japán akkor a Távol-Kelet csendőre volt. Másrészt abban az elhúzódó háborúban, amelyet 1937-ben indított Kína ellen, valamint abban a háborúban, amelyet az amerikai politikusok szerint elkerülhetetlenül megindít a Szovjetunió ellen, Japánnak meg kell gyengülnie. Minél jobban belemerül a Távol-Keleten fo-

lyó fegyveres harcba, az Egyesült Államok annál könnyebben arathat felette végső győzelmet.

A japán militaristák saját jószántukból vállalták magukra azt a terhet, amelyet ellenkező esetben, előbb vagy utóbb, az amerikai fegyveres erőknek kellett volna viselniük. Ez a politika, az Egyesült Államok imperialista érdekeinek szemszögéből, minden ösztönzést megérdemelt. Ezért volt az, hogy az Egyesült Államok „nem avatkozott bele" a kínai nép ellen elkövetett agresszióba, gondosan ellátta Japánt a hadviseléshez szükséges stratégiai anyagokkal, és alig várta, hogy a japán militaristák megtámadják a Szovjetuniót. Az 1936–1937-ben megalakított és közvetlenül a Szovjetunió ellen irányuló antikomintern paktumban Washington biztos garanciát látott arra, hogy a szovjet Távol-Kelet elleni japán agresszió nem lesz elszigetelt, hanem egybekapcsolódik a Szovjetunió ellen nyugat felől – Németország és Olaszország részéről – meginduló „keresztes hadjárattal".

Az antikomintern paktum nem volt katonai szövetség. Az európai tengelyhatalmak diplomáciája 1937-től arra törekedett, hogy az új egyezményben rögzítse a felek kötelezettségeit a háború esetén egymásnak nyújtott támogatásban. Berlin és Róma 1939 májusában egyezett meg, amikor megkötötték Németország és Olaszország között az acélpaktumot. Japán maradt a botránykő.

A tokiói politikusok bármikor hajlandók lettek volna aláírni a Szovjetunió ellen irányuló katonai szövetséget, az európai fasiszta hatalmak diplomatái, azonban azt követelték, hogy Japán kötelezze magát, hogy minden esetben harcolni fog, akkor is, ha Angliával vagy Franciaországgal kerülnek hadiállapotba. A japán külügyminisztérium és a japán flotta parancsnoksága ezt ellenezte.

A tengerészek makacssága rettentően feldühítette a hadsereget, amelynek egyes tisztjei már azt kezdték mondogatni, hogy a flotta „az ország első számú ellensége", a legszélsőségesebbek pedig hajlandónak mutatkoztak arra, hogy elbánja-

nak a haditengerészeti minisztériumba befészkelődött árulókkal. Mindez tudomására jutott a flotta parancsnokságának, amely 1939 késő őszén ellenintézkedéseket tett. A haditengerészeti miniszter és helyettese nagyszámú őrséggel vette magát körül, a minisztérium épületében géppuskákat állítottak fel, állandóan a közelben tartózkodott a tengerészgyalogság egyik zászlóalja. A minisztérium őrei nemcsak pisztolyt kaptak, hanem a nagyobb hatás kedvéért kardot is. A flotta vezetői fegyverrel a kézben is hajlandók voltak megvédeni álláspontjukat.

Eközben 1939-ben, a Mongol Népköztársaság ellen elkövetett japán agresszió következtében, Japán és a Szovjetunió között kitört a hadüzenet nélküli háború. A japán kormányban, amelynek Hiranuma volt a feje, heves vita robbant ki. Berlin sürgette a választ, de Tokióban sehogyan sem tudtak dönteni. A Németországgal és Olaszországgal kötendő formális katonai szerződés aláírásának ellenzői azt hangsúlyozták, hogy Európában bármely pillanatban kitörhet a háború, és Japán kénytelen lesz belépni ebbe a háborúba, de nem azért, mert neki az adott pillanatban ez előnyös, hanem azért, mert szövetségi kötelezettségei erre kényszerítik. A szerződés tehát megfosztja Japánt cselekvési szabadságától. Az öt miniszter tanácsa, a japán kormány szűkebb kollégiuma több mint 70 ülést tartott, míg végre sikerült megtörni azoknak az ellenállását, akik ellenezték a szövetség megkötését Németországgal és Olaszországgal az általuk diktált feltételekkel.[12] 1939. augusztus 10-én közölték Berlinnel és Rómával, hogy Japán hajlandó aláírni a szerződést, azzal a kikötéssel, hogy akkor lép be a háborúba, amikor lehetségesnek tartja.[13] A közlésre nem érkezett válasz.

Ez először meghökkentette Hiranuma kormányát, amikor pedig híre jött, hogy 1939. augusztus 23-án Németország és a Szovjetunió megnemtámadási szerződést kötött, Tokióban határtalan volt a felháborodás. A hitlerista vezetés nem értékelte a japán kormány jóakaratát, amely maximális enged-

ményt tett, a császárság sorsát Németország kezébe tette le. Az európai tengelyhatalmakkal kötendő szerződés ellenzői fellélegeztek, és nyíltan kárörvendtek, Hiranuma és hívei pedig a legnagyobb zavarban voltak, a haditengerészeti minisztériumból tüntetőleg eltávolították a géppuskákat, a négy hónapja őrségben levő zászlóaljat pedig visszaküldték a kaszárnyába. Hiranuma kormánya éles tiltakozást küldött Németországnak az antikomintern paktum megszegése miatt, berlini követségének munkatársait pedig megrótta hanyagságukért, és a Tokióban uralkodó általános zűrzavar közepette lemondott. Mint ahogyan Mamoru Sigemicu megjegyzi, „nyilvánvaló lett, hogy Németország és Japán nem egyformán gondolkodott, céljaik és érdekeik pedig nem egészen egyeztek. Minthogy az antikomintern paktum papírrongy lett, megszűntek Japán belőle fakadó kötelezettségei. Japán ismét cselekvési szabadságot kapott, és mindent újra kezdhetett."[14] A szovjet külpolitika nemcsak azt hiúsította meg, hogy a kapitalista országok egységfrontot alakítsanak ki a Szovjetunióval szemben, hanem azt is megakadályozta, hogy az agresszív hatalmak egyidejűleg lépjenek háborúba.

Az amerikai diplomáciát azonban másvalami aggasztotta, mégpedig az, hogy mit kezd Japán a visszakapott „cselekvési szabadsággal". Az Egyesült Államok tokiói ideiglenes ügyvivője 1939. augusztus 23-án bizonyos nyugtalansággal közölte C. Hull külügyminiszterrel: „... minthogy Németország lehetségesnek tartotta a megegyezést Oroszországgal, Japán gondolkozhat azon, hogy elfogadja a megnemtámadási szerződésre tett szovjet javaslatot, amely érvényben van 1931 óta, amikor a Szovjetunió először terjesztette elő".[15]

A második világháború kezdete után Japán várakozó álláspontra helyezkedett. A militaristák, akik kemény leckét kaptak a Halhin-Golnál, többé nem merték megsérteni a Szovjetunió és a Mongol Népköztársaság határait. A kínai nép ellen viselt háború egyre jobban elhúzódott, és Kína a japán agresszorok elleni háborúhoz jelentős segítséget kapott

a Szovjetuniótól. Ezen okok miatt az északi irányú agresszió rendkívül nehéznek látszott. A japán militaristák a déli tengerek felé kacsingattak. Ahogyan akkoriban szokásban volt, a szélsőségesek több összeesküvést szőttek, hogy cselekvésre bírják a kormányt. Tervbe vették a miniszterelnök, több miniszter meggyilkolását, a tokiói amerikai és angol követség felrobbantását, és a sors iróniája folytán Jamamoto tengernagy meggyilkolását! Az összeesküvők szerint ezek a politikusok voltak hibáztathatók azért, hogy Japánnak „gyenge" a pozíciója az Egyesült Államokkal és Angliával szemben. A rendőrségnek sikerült lefülelnie az összeesküvőket. Közülük huszonnyolcat 1940-ben bíróság elé állítottak. A legszigorúbb büntetés – 5 év börtön.

Amikor 1940 nyarán Franciaország vereséget szenvedett, Belgiumot és Hollandiát megszállták, Anglia helyzete pedig reménytelennek látszott, Tokióban úgy gondolták, hogy rendkívüli lehetőségek nyíltak meg Japán előtt. Az európai hatalmak óriási gyarmatai attól fogva lényegében gazdátlanok voltak, nem volt, aki megvédje őket. Most már nemcsak a szélsőségesek, hanem Japán igazi urai, a komoly emberek is hozzáláttak a háború gyakorlati előkészítéséhez. A japán uralkodó körök agresszivitásának ezt követő fokozódása csak ahhoz a zsákmányhoz volt mérhető, amelyet a déli tengerek térségében szándékoztak megszerezni.

Az új nemzetközi helyzetben új kormányra volt szükség. 1940. július 16-án a hadsereg követelésére a viszonylag mérsékelt kabinet lemondott, és Fumimaro Konoje vezetésével megalakult az új kormány.

Az új miniszterelnök, akit rokoni szálak fűztek a császári családhoz, nagyon népszerű volt az ország uralkodó köreiben. Köztudomású volt róla, hogy rokonszenvezik a korlátlan hatalmon alapuló kormányzási formával. A herceg egyébként, enyhén szólva, „rugalmas" politikus volt. Japánban azt beszélték róla, hogy „Konoje képes balján kommunistával, jobbján nacionalistával ülni egy asztalnál, magasröptű

elméleti társalgást folytatni, kifejezve rokonszenvét a politikai nézetek színképének bármely árnyalata iránt".

A kabinet összetétele a hadsereg megnövekedett szerepét tükrözte, tagjainak többsége az úgynevezett Kvantung-érdekcsoporthoz tartozott. Hideki Todzso tábornok vállalta a hadügyminiszteri tárcát, a külügyek irányítását pedig Joszuke Macuokára bízták, aki a harmincas években a Dél-Mandzsúriai Vasúttársaság elnöke volt. Az Egyesült Államokban tanult, és esküdözött, hogy az amerikai–japán viszony megjavításán fáradozik, ugyanakkor kijelentette, hogy a kabinet „szörnyen hajlik a tengelyhatalmak felé, és új rendet akar Ázsiában".[16] Egyik beosztottja hízelgően megjegyezte, hogy Macuoka a viharmadárhoz hasonlít, amely szeret a háborgó tenger fölött röpködni, Konoje viszont a szégyenlős mókushoz hasonlít, amely megbújik az erdő sűrűjében.[17] Macuokát hamarosan elnevezték „papírmasé Hitler"-nek. Háttérbe szorította Konojét, és energikusan irányítani kezdte a japán külpolitikát.

1937 óta minden új japán kormány örökölte elődjétől a kínai háborút, és azzal a nyilatkozattal látott munkához, hogy megoldja a „kínai problémát". Ezúttal szintén elhangzott, hogy „a kínai ügyeket maradéktalanul megoldjuk", de a módszer újnak bizonyult. Azzal az ürüggyel, hogy Kínát meg kell fosztani a délről kapott segítségtől, „a déli problémák" megoldására helyezték a hangsúlyt, vagyis Japán nyomást gyakorolt Francia Indokína és Holland India vezetőire, messzemenő engedményeket igyekezett kicsikarni. Az angol érdekek is veszélyben forogtak. Tokió követelésére 1940 júliusában Anglia három hónapra lezárta a burmai utat.

Macuoka tudta, hogy a dél felé való terjeszkedés ellenkezésbe ütközik, ezért újra kezdte a tárgyalásokat Németországgal és Olaszországgal a katonai szövetség megkötéséről. Az agresszorok gyorsan rendezték az őket elválasztó másodrendű kérdéseket, és megegyeztek a fő dologban: kölcsönösen segítik egymást a világuralomért folytatott harcban.

Tokióban addigra már kevés ellenzője maradt az európai tengelyhatalmakkal kötendő szerződésnek: egyesek Németország sikerei láttán megváltoztatták véleményüket, másokat elmozdítottak a külügyi szolgálatból, Macuoka ugyanis, amikor a külügyminisztérium élére került, alapos „tisztogatást" rendezett a diplomáciai apparátusban. Ezenkívül Kicsiszaburo Nomurának, japán washingtoni követének tanúsága szerint „Németország korlátlan készleteiből bőségesen kenték a tengelyhatalmak diplomáciai gépezetét, és elég sokba került, hogy »megaranyozzák a tollát« azoknak a japán diplomatáknak, akiknek alá kellett írniuk a szerződést."[18]

Tokióban, a titkos tanács szeptember 26-i ülésén, amelyen végleges döntés született arról, hogy szövetségre lépnek az európai tengelyhatalmakkal, a miniszterek dicséretes nyíltsággal beszéltek. Biztosították a titkos tanács tagjait, hogy a szerződésre feltétlenül szükség van, mert Németország békét köthet Angliával, és békésen megegyezhet vele a Távol-Kelet és a Csendes-óceán befolyási övezeteinek felosztásáról. Ezért haladéktalanul „kifejezésre kell juttatni a birodalom elhatározását".

Csupán a titkos tanács egy tagja, a japán diplomácia veteránja, Isii Kikudzsiro csöppentett ürmöt az örömbe. Nem tiltakozott a szerződés ellen, csupán rámutatott, hogy a Németországgal kötött szövetség még senkinek sem vált javára. Isii idézte Bismarck szavait: szövetség megkötéséhez két partner szükséges, a szamár és aki a nyergében ül, s a nyeregben mindig Németországnak kell ülnie. Ami Hitlert illeti, jegyezte meg Isii, nagyon megbízhatatlan politikus, nemrég kötött egyezményt a Szovjetunióval. Egyszóval, mondta az idős diplomata, Japán legyen nagyon körültekintő.

Jellemző Németország, Olaszország és Japán egymáshoz való őszinteségére az a szokatlan körülmény, hogy a szövetség megkötéséről folytatott tárgyaláson angol nyelvű szerződéstervezetet vettek alapul! A partnerek nyilván attól tartottak, hogy ha a német, az olasz és a japán nyelvű szöve-

get hitelesnek fogadják el, akkor a magas szerződő felek furfangos jogászai bármilyen értelmezést adhatnak a szerződésnek.

A háromhatalmi egyezmény aláírására 1940. szeptember 27-én került sor Berlinben. Az agresszorok kijelentették: „Németország, Olaszország és Japán kormánya a tartós béke elengedhetetlen feltételének tartja a következőt: minden népnek el kell foglalnia az őt megillető helyet." Hangsúlyozták, hogy „új rendet akarnak teremteni a nagy Kelet-Ázsiában és Európában", és felszólították a többi országot, hogy csatlakozzanak hozzájuk, „hogy ily módon megvalósítsák a világbékéhez fűzött reményüket". A felek konrétan megállapodtak abban, hogy az európai „új rend" megteremtésében Japán tiszteletben tartja Németország és Olaszország vezető szerepét, az utóbbiak viszont Japánnak a „nagy Kelet-Ázsiában" biztosítanak vezető szerepet. A legfontosabb az egyezmény harmadik cikkelye volt, amelynek értelmében Németország, Olaszország és Japán kötelezettséget vállalt a kölcsönös segítségnyújtásra, „ha a szerződő felek egyikét megtámadja valamely más állam, amely most nem vesz részt a kínai–japán konfliktusban".[19]

Az agresszorok demonstrálták a totális államok egységét. Konoje kormánya a szerződés aláírásával egy időben összhangba hozta az ország politikai struktúráját az új feladatokkal. Japán valamennyi legális pártja „hazafiasan" feloszlott. Helyettük 1940 októberében megalakították a császári ház támogatóinak szövetségét, amely kijelentette, hogy attól fogva a „százmilliós nemzet" abban az irányban fog haladni, amelyet a kormány kijelöl.

Az egyezmény aláírásakor sok szó esett arról, hogy Németország, Olaszország és Japán megállapodása a béke ügyét szolgálja. Ribbentrop fasiszta külügyminiszter kijelentette: „Ez az egyezmény nem irányul egyetlen ország ellen sem. Csak azoknak a háborús gyújtogatóknak és azoknak a felelőtlen elemeknek szolgál figyelmeztetőül, akik igyekeznek elnyújta-

ni és kiterjeszteni a jelenlegi konfliktust." Tokióban Macuoka világosabban fogalmazott: ilyen elemek azok, „akik közvetlenül vagy közvetve megpróbálják meghiúsítani az új rend megteremtésére irányuló erőfeszítéseinket nagy Kelet-Ázsiában, sőt még azok is, akik különböző ravasz fogásokhoz folyamodnak, hogy megnehezítsék Japánnak a nagy történelmi küldetés teljesítését – a világbéke megteremtését".[20] A japán kormány nevében Szaburo Kuruszu írta alá az egyezményt. Mindez együttvéve azt lett volna hivatva bizonyítani, hogy a háromhatalmi egyezménynek csak a béke megszilárdítása a célja, és nem fenyegeti az Egyesült Államokat.

*

A tengelyhatalmak diplomáciája többé senkit sem tévesthetett meg. A „bandita nemzetek" végre szövetségre léptek. Ezzel a tömör mondattal jellemezte Hull a hármasszövetséget, természetesen bizalmas körben. Az agresszorok erőinek összevonása előrevetette annak árnyékát, hogy az egyelőre Nyugat-Európára korlátozódó háború világháborúvá válik. A fasiszta tömb kihívást intézett az egész világhoz, és halálos veszélybe sodorta az emberiséget. Noha Japán csatlakozása Németországhoz és Olaszországhoz rendkívüli módon megnövelte a háború veszélyét a Távol-Keleten és a Csendes-óceánon, a fasiszta tömb erejének középpontja továbbra is Európában volt. Itt terpeszkedett a hitleri Németország. Az amerikai fegyveres erők parancsnoksága, amely kizárólag katonai szempontból vizsgálta a világon kialakult helyzetet, arra a következtetésre jutott, hogy az első számú ellenség Németország. Mind Marshall tábornok, mind Stark tengernagy azt jelentette a kormánynak, hogy az Egyesült Államok nincs felkészülve kétfrontos háborúra – Európában és a Csendes-óceánon –, és ha lehetséges választani, akkor ők amellett vannak, hogy az Egyesült Államok a fő erőit Európában vesse be. Washingtonban nem kételkedtek abban, hogy az

Egyesült Államoknak harcolnia kell a tengelyhatalmakkal szemben, noha még nyitva maradt a kérdés, hogy az Egyesült Államok mikor és hogyan lép be a háborúba.[21]

A távol-keleti politikát közvetlenül irányító amerikai politikusok tisztán látták az összefüggést Japán fokozódó agresszivitása és a hitleri Németország sikerei között. Joseph Grew, az Egyesült Államok tokiói nagykövete 1940. szeptember 12-én üzenetet küldött Washingtonba. Az üzenetet úgy tekintette, hogy „a legfontosabb volt az alatt a nyolc év alatt", amelyet ebben a beosztásban eltöltött.[22] Japán politikáját elemezve a nagykövet arra a következtetésre jutott, hogy ez az ország „félredobott minden etikai és morális meggondolást, minden lehetőséget felhasználva igyekszik hasznot húzni mások gyengeségéből. A csendes-óceáni amerikai érdekek Japán dél felé terjeszkedése folytán veszélyeztetve vannak... Nyilvánvaló, hogy Japán az amerikai érdekekkel kapcsolatban csak azért óvakodik még nagyobb mértékben önkényeskedni, mert tiszteli potenciális erőnket, s éppígy nyilvánvaló, hogy annál inkább megsértené érdekeinket, minél jobban meg volna győződve arról, hogy az Egyesült Államok népe nem engedi, hogy felhasználjuk ezt az erőt. Nem zárható ki az a feltevés, hogy ha sikerül megingatni ezt a meggyőződését, ismét lehetségessé válik a diplomáciai eszközök alkalmazása." De hogyan oldják meg ezt?

Grew tudta, hogy Japánt csak kemény politikával lehet megállítani, tekintettel a katonai célokat szolgáló gazdasági potenciáljának gyengeségére, leginkább gazdasági szankciókkal lehet rá hatni. Ez utóbbiak alkalmazása azonban azonnali megtorlást vonna maga után, ha nem a kormány részéről, akkor „a flotta vagy a hadsereg váratlan támadása követheti, a kormány előzetes tájékoztatása nélkül".[23] Az Egyesült Államok tehát egy végső soron másodrendű probléma – az amerikai–japán viszony – megoldásával felborítaná egész külpolitikai stratégiáját, amelynek az a célja, hogy egyelőre ne lépjen be a háborúba.

Grew 1940. december 14-én bizalmas levelet intézett Roosevelthez, amelyben „Frankhez", régi barátjához fordult, akivel együtt tanultak a grotoni college-ban. „Teljesen tisztában vagyok vele, hogy egy szép napon össze kell csapnunk, de a következő a fő kérdés: mi előnyösebb számunkra, ha ez előbb vagy később következik be." Roosevelt 1941. január 21-i válaszlevelében ezt közölte: „Teljesen egyetértek az ön következtetéseivel." Az európai és a távol-keleti események összefüggését magyarázva hangsúlyozta: „Az európai konfliktus valószínűleg hosszú időt vesz igénybe, és nekünk gondolnunk kell arra, hogy ha Anglia győz, talán nem marad elég ereje ahhoz, hogy felülvizsgálja azokat a területi változásokat, amelyek a Csendes-óceán nyugati és délnyugati részében az európai háború alatt bekövetkezhetnek, ha Japánt nem szorítjuk bizonyos korlátok közé."[24] Washingtonban tehát tisztában voltak az Egyesült Államok előtt álló elvi problémával. Most már csak keresni kellett a probléma kielégítő megoldásához az eszközöket.

1941 január–márciusában az Egyesült Államokban szigorúan titkos tanácskozások folytak angol katonai megbízottakkal. Március 27-én elfogadták az amerikai–angol „ABC–1" tervet, amelyet arra az esetre dolgoztak ki, ha az Egyesült Államok és Anglia háborút visel a tengelyhatalmakkal. A tervnek az volt a lényege, hogy először Németországra kell vereséget mérni, aztán foglalkoznak Japánnal. Az európai hadműveletek győzelmes befejezéséig a csendes-óceáni hadműveletek stratégiai védelemre, kiéheztető háborúra korlátozódnak. Ezek a közösen kidolgozott elképzelések alkották az alapját a „Rainbow–5" elnevezésű tervnek, amely az amerikai fegyveres erőknek a háborúban végrehajtandó akciói kidolgozását tartalmazta.[25]

Noha az „ABC–1" tervet Roosevelt nem hagyta jóvá, mert az Egyesült Államok nem akarta a háborúba való belépés legcélszerűbb időpontjának megválasztásában korlátozni magát, a fegyveres erők felkészítése ettől kezdve a tervben

szereplő feladatokkal összhangban folyt. Katonai szempontból józan elképzelés volt, hogy az erőket Németország, a tengelyhatalmak fő erődje ellen összpontosítják, hiszen Európában volt a második világháború súlypontja. A stratégiának alapigazsága, hogy koalíció ellen folytatott háborúban az ellenséges szövetség fő láncszemét kell széttörni. Az „ABC–1" terv megfelelt az Egyesült Államok sajátos érdekeinek, annak a hagyománynak, hogy a háborút mások vívják helyette. Washingtonban abban bíztak, hogy a háború fő terhét – legalábbis a következő években – Anglia vállára helyezik.

A Távol-Kelet és a Csendes-óceán vonatkozásában az „ABC–1" terv jelentős előnyöket biztosított az amerikai politikának. A „be nem avatkozást" és a japán agresszió ösztönzését egészen más elképzelések diktálták; az „ABC–1" terv elfogadása után nem volt nehéz olyan színben feltüntetni ezt a politikát, hogy az összhangban van a tengelyhatalmak ellenfeleinek globális stratégiájával. Ezektől a kizárólag az Egyesült Államokat érintő elképzelésektől függetlenül a tengelyhatalmak végső szétzúzásának az volt a legracionálisabb útja, hogy Európát ismerték el a hadműveletek fő színterének a második világháborúban.

A Szovjetunió nagyon is jól tudta, hogy a fasiszta agresszió az egész emberiséget fenyegeti. A háború előestéjén a szovjet diplomácia serényen munkálkodott, megpróbálta létrehozni a kollektív biztonság rendszerét, hogy megakadályozza az új világkonfliktust. A nyugati hatalmak politikája miatt, amelyek a Szovjetunió ellen szerették volna fordítani az agresszorokat, ezt a feladatot nem sikerült megoldani, Európában kitört a háború. A megnemtámadási szerződés megkötése meghiúsította azt a próbálkozást, hogy szervezett „keresztes hadjáratot" indítsanak a Szovjetunió ellen, a szovjet határnak 1939–1940-ben történt kitolása nyugat felé pedig a továbbiakban rendkívül fontos lett a tengelyhatalmak ellen vívott háború kimenetele szempontjából. A szovjet diplomácia ügyesen felhasználta az agresszív táboron be-

lüli ellentéteket, s ez óriási hatással volt a távol-keleti helyzetre.

Washingtonban napról napra izgatottan várták, hogy Japán megkezdi a hódítást. Az Egyesült Államok nem volt felkészülve a háborúra, és az amerikai főparancsnokság már attól a gondolattól is megborzongott, hogy a következő hónapokban esetleg fegyvert kell fogni. 1940 őszén óriási összegeket irányoztak elő katonai célokra, s ezzel kapcsolatban Stark tengernagy megjegyezte: „dolláron nem vásárolható meg a tegnapi nap". A csendes-óceáni flotta parancsnokának ezt írta május 27-én: „Ön természetesen azt kérdezi – tegyük fel, hogy a japánok Holland Indiát támadják meg –, mit teszünk mi ebben az esetben? Nem tudom, és úgy hiszem, hogy földünkön nincs senki, aki ezt megmondhatná Önnek."[26]

Tokióban azonban tudták. Amíg a Szovjetunió nem volt lekötve Európában, Tokióban nem mertek hebehurgyán belekezdeni katonai kalandokba, különösen a déli tengerek felé tervezett kalandba. 1940 nyarán a japán militaristák csak azért nem éltek a számukra kedvező helyzettel, mert figyelembe vették a Szovjetuniónak mint a távol-keleti és a csendes-óceáni béke tényezőjének a szerepét. Efelől nem hagyott semmi kétséget Koiszo tábornok, a dél felé irányuló agresszió mellett kardoskodó csoport egyik vezetője, akinek 1940 októberében a következő nyilvános figyelmeztetése hangzott el: „Dél felé, a farkasok ellen vonulva óvakodni kell az északi kapun jövő tigristől."[27] Miután Németország aláírta a megnemtámadási szerződést a Szovjetunióval, és ezáltal a tokiói politikusok véleménye szerint megszegte az antikomintern paktumot, a japán uralkodó körök egyre inkább azt fontolgatták, hogy ideje volna normalizálni a Szovjetunió és Japán kapcsolatait.

1941 márciusában Macuoka Európába indult. Ellátogatott Berlinbe és Rómába, ahol a fasiszta vezetők fogadták, és titkos megbeszéléseket folytattak vele. Addigra Németország, amely befejezte az előkészületeket a Szovjetunió megtámadá-

sára, meghatározta Japán helyét a tengelyhatalmak stratégiájában. Németország álláspontját a Japánnal folytatott tárgyalásokon a hitleri vezetésnek 1941. március 5-i utasítása rögzítette, amelyben ez állt: „A hármas szövetségen alapuló együttműködésnek az kell legyen a célja, hogy Japánt arra késztesse, a lehetőséghez képest mielőbb tegyen aktív lépéseket a Távol-Keleten. Ezáltal leköti ott Anglia nagy erőit, az Egyesült Államok érdekeinek súlypontja pedig átkerül a Csendes-óceánra... Hangsúlyozni kell, hogy a háború közös célja mielőbb leteríteni Angliát, és ezzel visszatartani az Egyesült Államokat a háborúba való belépéstől."[28] Hitler és Ribbentrop konkrétan azt javasolta Macuokának, győzze meg kormányát, hogy villámgyorsan foglalják el Szingapúrt, a déli tengerek térségében levő angol erők fő támaszpontját, és „ezáltal vágják szét a gordiuszi csomót". Hangsúlyozták, hogy ezek a hadműveletek feltétlenül könnyűek lesznek, hiszen Angliával gyakorlatilag végeztek, ezt bizonyítja az elsüllyesztett angol hajók tonnatartalma.

Macuoka biztosította partnereit, minden erejét latba veti, hogy a kormányt rábírja Szingapúr elfoglalására, bár ez nehezen fog menni. Japánban ugyanis vannak „értelmiségi körök", magyarázta Macuoka, amelyek még a császári udvart is befolyásolják. Hogy megtévessze őket, ő, Macuoka egyelőre óvatos lesz, de van egy régi japán közmondás: „Nyiss tüzet, és ez tömöríti a népet." Hitler abban a hitben élt, hogy Szingapúr elfoglalásának előkészületei 1941 májusáig befejeződnek, és maga a hadművelet sincs messze.

A japán külügyminiszter Berlinben és Rómában tisztázni próbálta az európai tengelyhatalmaknak a Szovjetunióval kapcsolatos politikáját. Noha a német külügyminisztérium és a fegyveres erők parancsnoksága azt tanácsolta Hitlernek, hogy közölje Macuokával a Szovjetunió ellen küszöbönálló háborút, Hitler megtiltotta, hogy bármilyen információt adjanak erről a japán külügyminiszternek. Ez részben a hadititok megőrzésével magyarázható, de a fő oka az volt, hogy

Berlinben akkor biztosra vették, hogy saját erejükből is végezni tudnak a Szovjetunióval, és egyelőre sem a déli agressziótól nem akarták elvonni Japánt, sem a győzelem babérain nem akartak velük osztozni. Ribbentrop azonban a saját szakállára figyelmeztette Macuokát, hogy amikor hazafelé menet Moszkvában fog tartózkodni, „a megbeszélésekben ne menjen túl messzire az oroszokkal", mert lehetséges konfliktus a Szovjetunióval. A japánok déli terjeszkedésére célozva jelentőségteljesen hozzátette: „Ha Oroszország valamikor megtámadja Japánt, akkor Németország azonnal rajtaüt."[29]

London és Washington kormányhivatalaiban visszafojtott lélegzettel figyelték Macuoka útját. Biztosra vették, hogy Berlinben a náci összeesküvők újabb szörnyűségekre készülnek. De mire és hogyan lehetne ezt kideríteni? Az amerikai és az angol kormány azt várta, hogy Macuoka Anglián és az Egyesült Államokon keresztül tér vissza Japánba, Roosevelt pedig egyenesen azt tanácsolta Hullnak, „juttassa kifejezésre csodálkozását afölött, hogy Macuoka visszaútban nem szándékszik látogatást tenni Washingtonban".[30] A japán külügyminiszter azonban úgy döntött, hogy a Szovjetunión keresztül tér haza.

1941. április elején szovjet–japán tárgyalások folytak Moszkvában, és április 13-án aláírták a Szovjetunió és Japán öt évre szóló semlegességi szerződését. Ennek a szerződésnek a megkötése bizonyos zavart okozott Berlinben, de még nagyobb zavarba esett az angol és az amerikai kormány. A hitlerista vezetést kellemetlen meglepetésként érte ugyan szövetségese önállósága, de megértette, hogy Japán végső soron csak visszaadta Németországnak a kölcsönt, Washingtonban és Londonban viszont egyszerűen nem tudták megbocsátani a japán militaristák „hálátlanságát". A japánok csalódást okoztak az amerikai és az angol politikusoknak, akik a japán–szovjet háborúra várva már rég kedvező feltételeket teremtettek a japánok távol-keleti agressziójához. A Szovjetunió megtámadása helyett, amiről hosszú éveken át oly

nagy hangon beszéltek Tokióban, Japán semlegességi szerződést kötött a Szovjetunióval.

Az amerikai burzsoá sajtó nem késlekedett, nyomban magyarázni kezdte, hogy Macuoka milyen végzetes hibát követett el. Az egyik ilyen cikk annyira megtetszett a kongresszusi tagoknak, hogy bevették a „Congressional Record"-nak, a kongresszus munkájáról szóló hivatalos beszámolónak a szövegébe. A cikkben többek között ez állt: „Semlegességi szerződést kötöttek, de korántsem megnemtámadási szerződést. Ha megnemtámadási szerződést kötöttek volna, az nagy megkönnyebbülést jelentett volna Japánnak, mert lehetővé tette volna számára, hogy bátrabb politikát folytasson az Egyesült Államok irányában a jelenlegi feszült helyzetben ... A jelenlegi szerződés nem gátolja Oroszországot abban, hogy hadat üzenjen Japánnnak, miközben az utóbbi hadiállapotban van az Egyesült Államokkal ... Egyszóval Oroszország semleges is maradhat a japán–amerikai háborúban, egyszersmind aktív részvevője is lehet, saját belátása szerint."[31] Az ilyen elemzések kétségkívül provokatív jellegűek. A hivatásos amerikai diplomaták azonban ismerték a japán militaristákat, és a szolgálati jelentésekben korántsem hisztérikusan kommentálták a szerződést. 1941. április 21-én Grew ezt írta a külügyminiszternek: „A szovjet–japán viszony jövőbeni fejlődése nagymértékben attól függ, hogy milyen fordulatot vesz a háború Európában, és attól, hogy milyen valóságos vagy potenciális veszély fenyegeti a Szovjetuniót."[32]

Washingtonban ennek ellenére makacsul nem akarták megérteni, hogy a semlegességi szerződésnek végső soron felbecsülhetetlen jelentősége lehet a fasiszta tengelyhatalmak elleni győztes háború szempontjából. Más meggondolások alapján a Szovjetunió ahhoz hasonló következtetésre jutott, mint amely az „ABC–1" terv alapját képezte, vagyis az európai hadszíntért tartotta elsőrendű fontosságúnak. Noha abban nem lehetett bízni, hogy a japán militaristák megtartják szerződéses kötelezettségeiket (Todzso például kategorikusan ta-

gadta, hogy a szerződés közrejátszott volna Tokiónak abban a döntésében, hogy dél felé terjeszkedik), és a Szovjetunió kénytelen volt jelentős erőket hagyni a Távol-Keleten, a Japánnal kötött semlegességi szerződés mégis lehetővé tette, hogy stratégiailag különválasszák Európát és a Távol-Keletet, és a fő figyelmet a fasiszta Németország részéről fenyegető veszélynek szenteljék.

Az események fejlődése – az egész emberiséget a tengelyhatalmak részéről fenyegető veszély – így teremtette meg a Hitler-ellenes koalíció létrehozásának objektív feltételeit. Ámde 1941 tavaszán sem a Fehér Ház, sem az amerikai külügyminisztérium nem értékelte kellőképpen a Szovjetunió erőfeszítéseit. Az amerikai politikusok, noha látták a háború előtti „be nem avatkozási" politika keserű gyümölcseit, továbbra is abban reménykedtek, hogy Japánt a Szovjetunió ellen fordítva, sikerül elhárítaniuk a veszélyt az Egyesült Államoktól. Ezért szidták a szovjet–japán semlegességi szerződést.

Az amerikai külpolitikának van egy hagyománya, amelynek a gyökerei még az óceánon túli köztársaság „alapító őseihez" nyúlnak vissza. Ez az a hagyomány, hogy az Egyesült Államok hasznot húz az európai és ázsiai háborúkból. Voltaképpen, bizonyos fokig, ezen nyugszik az Egyesült Államok jóléte. Ez az ország békeszerető abban az értelemben, hogy kormánya nem igyekszik belépni a nagy fegyveres konfliktusokba, hanem megvárja, amíg a harcoló felek elgyengülnek, s aztán lép közbe a maga döntő súlyával. Ezt nagyszerűen példázza az Egyesült Államoknak a második világháború első szakaszában folytatott politikája.

Noha az Egyesült Államok mindjárt a konfliktus kezdetén a tengelyhatalmak ellenfelei mellé állt, mert az agresszív tömb az Egyesült Államok nemzeti létét fenyegette, tehát Anglia szövetségese lett, az amerikai kormány nem sietett beavatkozni a fegyveres összecsapásba. Washingtonban azonban egyetlen pillanatra sem tévesztették szem elől, hogy az

Egyesült Államok részvétele a második világháborúban elkerülhetetlen, s nagyszabású készülődést folytattak mind az országon belül, mind nemzetközi téren. Ezzel magyarázható az „ABC–1" terv, a Lend-Lease Act* és az amerikai–angol együttműködés fokozatos, egyelőre titkos elmélyülése. Egyszóval az Egyesült Államok elfoglalta a kiindulási helyzetet.

1941 tavaszán, a nagy államok közül az Egyesült Államokon kívül, a Szovjetunió és Japán sem vett részt a háborúban. Ez még nagyobb körültekintésre ösztönözte Washingtont; semmi esetre sem akarta megbontani a „sorrendet", meg akarta várni, hogy a Szovjetunió és Japán belesodródjék a világkonfliktusba, és ő csak azután akarta meghatározni a saját álláspontját. Ennek az elgondolásnak a végrehajtása lenyűgöző távlatokat ígért az Egyesült Államoknak, mert ő marad az egyetlen nagyhatalom, amelynek erőit nem hamvasztja el a világháború tűzvésze. Az európai és az ázsiai népek vérük hullatásával közelebb hozzák az „amerikai kor" kezdetét, vagyis az amerikai plutokrácia világuralmának kezdetét. Ezeknek a terveknek a sikere vagy sikertelensége nagyrészt attól függött, hogy mit tesz vagy nem tesz az amerikai diplomácia. Ami az európai háború kiterjedését illeti, Washington már 1941 elején biztató információt kapott róla.

1934-től Wood volt a berlini amerikai nagykövetség kereskedelmi attaséja. Hivatalosan diplomata volt, valójában azonban olyan munkát végzett, amelynek nem sok köze volt az Egyesült Államok németországi képviselőjének tiszteletre méltó megbízatásához. Egyszóval Wood hírszerző volt, aki jó kapcsolatokat épített ki a magasabb berlini körökben. 1940 egyik augusztusi reggelén a postájában egy borítékot talált. Mozijegy volt benne, amelyet Wood nem rendelt. Az

* Kölcsönbérleti törvény. 1941. március 11-én az Egyesült Államok kongresszusa által elfogadott törvény, amely az elnököt felhatalmazta, hogy a korábban érvényben levő gyakorlattal szemben hadianyagokat, hadifelszerelési cikkeket és más árukat kölcsön, ill. bérletbe adjon a fasiszta koalícióban részt vevő államoknak. – *(A szerk.)*

amerikai szakmájához hozzátartozott, hogy megtanult semmin sem csodálkozni. A moziban a szomszédos zsöllyében egyik „ismerőse" ült. Az előadás alatt a szomszéd egy levélkét dugott Wood zsebébe, amely szenzációs újságot tartalmazott – Hitler a Szovjetunió megtámadására készül!

Az információt a nagykövetség nyomban továbbította Washingtonba. A külügyminisztérium vezetői a hírt szkeptikusan fogadták, mert napról napra várták, hogy a németek betörnek Angliába. Woodot mégis utasították, hogy kettőzze meg erőfeszítéseit. Wood ügynöke ezt a magyarázatot adta: „Az Anglia elleni légitámadások csupán leplezik Hitler igazi és jól kidolgozott tervét, hogy váratlan, megsemmisítő támadást intéz a Szovjetunió ellen." 1940. december 18-án Hitler aláírta a 21. számú utasítást, a „Barbarossa-tervet". Néhány nap múlva Wood megkapta a terv szövegét, amelyet elküldött Washingtonba. Hull, a külügyminiszter most már nem kételkedett. Más források is megerősítették a Berlinből érkező híreket. B. Long külügyminiszter-helyettes gondosan ellenőrizte az értesüléseket, és hasonló eredményre jutott. 1941. január elején minderről jelentést tettek Rooseveltnek.[33]

Ettől fogva az amerikai államférfiak beszédeikben veszélytelenebbül támadhatták a nácikat. Még egy középszerű ember számára is nyilvánvaló volt, hogy Berlinben, a Szovjetunió elleni háború küszöbén, nem akarnak még egy olyan nagy ellenfelet, mint amilyen az Egyesült Államok. Roosevelt kormányának tagjai nem voltak buta emberek, s ezért egyúttal elhatározták, hogy figyelmeztetik a Szovjetuniót a készülő támadásról, amit S. Welles külügyminiszter-helyettes 1941 elején K. A. Umanszkij szovjet nagykövettel folytatott beszélgetése során meg is tett.[34] Így biztosabb: Washingtonban erkölcsi szentenciákat mondanak a náciknak, a Szovjetunió pedig fegyveresen harcol ellenük.

Ezzel egyidejűleg E. Hoover hivatala, a Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI) ilyesféle megtévesztő stratégiai információt juttatott el a washingtoni német követségnek, hogy a hitleri

vezetést emlékeztesse igazi érdekeire: „Teljesen megbízható forrásból úgy értesültünk, hogy a Szovjetunió újabb katonai agressziót indít, amint Németországot lekötik a nagy hadműveletek Nyugaton."[35] Ezt a nyilvánvaló provokációt E. Hoover nem hajthatta volna végre az Egyesült Államok felső vezetésének jóváhagyása nélkül, s ott ez a jóváhagyás valószínűleg nem ütközött leküzdhetetlen erkölcsi akadályokba.

Az európai események alakulása nem követelt emberfeletti erőfeszítéseket az amerikai külpolitikától, a távol-keleti helyzet viszont egészen másként alakult. Nehéz lett volna megmondani, hogy mit tesz Japán a legközelebbi jövőben. Még amikor Macuoka Moszkvában tartózkodott (1941. április elején), Anglia és az Egyesült Államok kísérletet tett arra, hogy megjavítsa a viszonyt Japánnal, és egyben figyelmeztesse, hogy ne írja alá a semlegességi szerződést a Szovjetunióval. A moszkvai angol és amerikai nagykövet sokat lótott-futott, hogy találkozzék a japán külügyminiszterrel. Végül a Nagy Színház előadásán sikerült őt elcsípniük, s az angol követ átnyújtotta neki W. Churchill üzenetét.

Macuoka el sem olvasva a zsebébe tette, és csak 1941. április 22-én, Tokióba visszaérkezve válaszolt rá. Ezt írta: „Excellenciás Uram, biztos lehet abban, hogy Japán külpolitikáját az összes tények elfogulatlan vizsgálata és a kialakuló helyzet összes elemeinek gondos mérlegelése után határozzuk meg. Egyszersmind soha nem tévesztjük szem elől a nagy faji célt és végső soron azoknak a feltételeknek a megteremtését, amelyek összhangban vannak azzal, amit Japánban »hakko icsiju«-nak (a világ nyolc sarka egy fedél alatt – *A szerző*) neveznek; a világról kialakított japán felfogással, ahol nem lesznek hódítások, nem lesz elnyomás, egyetlen népet sem zsákmányolnak ki. Amennyiben a döntés hamarosan megszületik, aligha kell bizonyítanom önnek, Excellenciás Uram, hogy határozottan, de nagyon körültekintően, a változó helyzet minden részletének figyelembevételével fogjuk végrehajtani."[36] Ebből a frázishalmazból nehéz volt bármi értelmeset kihámozni. Nem

véletlen, hogy Berlinben, ahol nagyra becsülték Macuoka ékesszólását, a búcsúzáskor nevezetes ajándékot – egy hangosfilmvetítő berendezést – nyújtottak át neki.

Nem azért volt szinte lehetetlen kifürkészni Japán szándékait, mert a japán diplomácia jól álcázott, hanem azért, mert gondosan őrizte az államtitkot, nevezetesen azt, hogy Tokióban még mindig nem alakult ki egységes vélemény a további teendőkről. Macuoka saját diadalának tekintette a háromhatalmi egyezményt, és ez önmagában fokozta az ellenzékiséget politikájával szemben. Tokió vezető köreiben korántsem mindenki volt hajlandó vakon követni a német politikát. A nézeteltéréseknek az volt a lényege, hogy a szélsőségesek, akik között Macuoka vezető szerepet töltött be, úgy gondolták, hogy bele kell ugrani, nem szabad visszariadni a háborútól, a Konoje vezette „mérsékelt" politikusok ellenben abban bíztak, hogy erőfitogtatással és zsarolással alátámasztott tárgyalásokkal engedményeket csikarhatnak ki az Egyesült Államoktól. Macuoka elképesztő érvekkel hozakodott elő, hogy a kabinettel elfogadtassa a maga elgondolásait. Május 22-én a koordinációs bizottság ülésén így nyilatkozott: „Ha azonnal nem döntünk, végül is nem fog-e össze Németország, Anglia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió, hogy leigázzák Japánt? Fennáll az a lehetőség is, hogy Németország és a Szovjetunió megtámadja Japánt, s az Egyesült Államok szintén belép a háborúba. Szeretném hallani a hadvezetés képviselőinek ezzel kapcsolatos véleményét!"

A jelenlevők zavarba estek. Néma csönd, a díszes egyenruhás öregek egymást fürkészték a tükörfényes asztal fölött. Végül Oikava haditengerészeti miniszter így szólt: „Uraim, úgy látom, a külügyminiszter megháborodott!" Macuoka feltevései annyira esztelenek voltak, hogy vitára nem is került sor. Érdekes szituáció alakult ki: a tábornokok és a tengernagyok a szó szoros értelmében a frakkjánál fogva tartották vissza a harcias diplomatát. Ők úgy gondolták, hogy a Konoje-vonal lehetőségei még nem merültek ki.

Japán és az Egyesült Államok kormánya már 1940 őszén nem hivatalos érintkezésbe lépett egymással. Ezt – minden jel szerint – az amerikai fél kezdeményezte.[37] Ebben az időben az amerikai katolikus egyház magas rangú képviselői tartózkodtak Tokióban: James Walsh püspök és Drought főtisztelendő. Látszólag azzal a céllal érkeztek Japánba, hogy megismerkedjenek a japán kollégáik gondozására bízott hívek helyzetével. Nagyon hamar kiderült, hogy Walsh és Drought egyáltalán nem idegenkednek a világi dolgoktól. Tadava Vikaván, a Japán Szövetkezeti Bank hivatalnokán keresztül érintkezésbe léptek hivatalos körökkel, és átadtak egy tervezetet az amerikai–japán viszony rendezésére. A tervezet nem tartalmazott sem többet, sem kevesebbet, mint azt, hogy a Távol-Keletet Japán és az Egyesült Államok kizárólagos uralma alá kell helyezni, és meg kell szilárdítani a két ország pozícióit a Szovjetunió ellenében.[38]

Ezek a javaslatok élénk érdeklődést keltettek Tokióban. Még a hajthatatlan Macuoka is szükségesnek látta, hogy bizalmas beszélgetést folytasson a „szerény" egyházi személyekkel. Konoje sem vesztegette az időt. Azt javasolta Walshnak és Droughtnak, hogy juttassanak el tőle egy titkos üzenetet az Egyesült Államok kormányához. A miniszterelnök megmagyarázta, hogy azért nem küldheti a dokumentumot hivatalos úton, mert tart a szélsőséges csoportok reakciójától. Az üzenet meglepő javaslatokat tartalmazott: a japán kormány hajlandó, ha nem is formailag, de gyakorlatilag semmisnek tekinteni a háromhatalmi egyezményt, visszahívni az összes japán csapatokat Kínából, és hozzálátni a Japán és az Egyesült Államok előtt álló alapvető gazdasági problémák „tanulmányozásához".

Csaknem ezzel egyidejűleg Tecuma Hasimoto, a „Fekete Sárkány" nevű nagyon befolyásos nacionalista szervezet vezetője Grew nagykövethez fordult. Hasimoto biztosította a nagykövetet, hogy ha ő is amerikai volna, hasonló érzéseket táplálna a háromhatalmi egyezménnyel kapcsolatban. Ha-

simoto az „amerikai nagylelkűségre" hivatkozott, és kérte, tegyék lehetővé, hogy látogatást tegyen Washingtonban, találkozzék felelős személyekkel, hogy megakadályozzák a háborúba sodródást. Grew azt tanácsolta a külügyminiszternek, hogy teljesítsék Hasimoto kérését.

Végül, 1940. november elején Kicsiszaburo Nomura tengernagyot, az egykori hadügyminisztert nevezték ki washingtoni japán nagykövetnek. Nomura hosszas töprengés után fogadta el ezt a beosztást, úgy tekintette a kinevezést, „mint kürtszót, amely az egyszerű katonát a zászló alá hívja".

Mielőtt elutazott volna az Egyesült Államokba, Nomura csaknem valamennyi tábornokkal tanácskozott. Még a kontinensre is átment, találkozott a Kvantung-hadsereg parancsnokával, Korea főkormányzójával és a Kínában állomásozó japán csapatok parancsnokával.

Köztudomású volt, hogy Nomura ellenezte a háromhatalmi egyezményt, és az Egyesült Államokkal való kapcsolatok javítását akarta.[39] Washingtonban jó előjelnek tekintették a japán fél sakkhúzásait. Konoje kabinetje, a kibírhatatlan Macuokától eltekintve nyilván meg akart egyezni az Egyesült Államokkal. Nagy reményeket fűztek az új nagykövethez is. Nomura régóta személyesen ismerte Rooseveltet, aki már elnökként is a barátjának nevezte leveleiben.

1941. január közepén Amerika Japánban járt nem hivatalos képviselői Washingtonba érkeztek. A javaslatokat, amelyeket magukkal hoztak, az amerikaiak gondosan tanulmányozták. Frank Walker katolikus postaügyi miniszter Walsht és Droughtot bemutatta a külügyminiszternek, 1941. január 23-án pedig a két pap találkozott a Fehér Házban az elnökkel. A bizalmas beszélgetés több mint két óra hosszat tartott. Mint kiderült, Tokió azt akarta, hogy az Egyesült Államok és Japán hirdessen meg afféle Monroe-elvet a Távol-Kelet számára, továbbá az amerikai gazdasági segítségen kívül Tokió még azt kéri, hogy az Egyesült Államok közvetítsen a japán–kínai háború „rendezésében". Ha ezeket a

követeléseit teljesítik, Japán hajlandó megvédeni az Egyesült Államokat abban az esetben, ha Németország megtámadná, anélkül, hogy egyelőre felmondaná a háromhatalmi egyezményt. A javaslatok nyilvánvalóan fantasztikusak voltak, és valószínűleg egyetlen felelős japán kormány sem fogadhatta volna el őket.

Hasimoto körülbelül hasonló követeléseket terjesztett elő, de ezenkívül ragaszkodott ahhoz, hogy az Egyesült Államok ismerje el „Japán vezető szerepét Kelet-Ázsiában". A „Fekete Sárkány" képviselője nyilvánvalóan túllőtt a célon.

Ezekből a beszélgetésekből Washingtonban azt a következtetést vonták le, hogy Konoje kormánya fél az Egyesült Államoktól. Az Amerikára irányított lövegek nincsenek megtöltve. Egyszóval a tokiói harcias beszédek és a titkos javaslatok összehasonlításából azt lehetett kivenni, hogy Japán a szokásos módon zsarol. Az eredményeket összegezve Stanley Hornbeck, a külügyminisztérium távol-keleti ügyekkel foglalkozó főtanácsosa ezt jelentette a kormánynak: „Állandóan gondolni kell egy igen fontos tényre – Japán nincs felkészülve az Egyesült Államok elleni háborúra."[40] Úgy döntöttek, hogy a nem hivatalos érintkezést megszakítják, és mindent megbeszélnek majd Nomurával, amikor Washingtonba érkezik.

Február elején rendkívül nyugtalanító hírek érkeztek Délkelet-Ázsiából. Japán, amelynek régóta egyre nagyobb befolyása volt Tajvanra, beavatkozott a Tajvan és Francia Indokína közötti fegyveres konfliktusba. Magára vállalta a közvetítő szerepet a fegyverszünet megkötésében, s egyidejűleg nagy haditengerészeti demonstrációt rendezett Délkelet-Ázsiában. Londonban a Szingapúr, Malájföld és Burma felé tett újabb lépésnek tartották ezeket az akciókat. Anglia nem rendelkezett elegendő erővel Délkelet-Ázsiában, és minthogy lefoglalta az európai háború, nem küldhetett oda erősítést. Churchill kormánya ismét előterjesztette a régi ké-

rést – küldjenek amerikai hadihajókat Szingapúrba, hogy az Egyesült Államok és Anglia egységének hangsúlyozásával figyelmeztessék Japánt. Az Egyesült Államok kormánya megtagadta a kérés teljesítését.

Akkor Halifax washingtoni angol nagykövet azt javasolta, hogy tegyék közzé „az Egyesült Államok és a brit birodalom közös nyilatkozatát, amely szerint bármilyen támadás Holland India vagy a távol-keleti angol birtokok ellen azonnal és megmásíthatatlanul háborúba sodorja Japánt az Egyesült Államokkal és a brit birodalommal".[41] Az amerikaiaknak meg kellett magyarázni, hogy nincs más kiút, ezért Halifaxet megbízták, hogy az angol vezérkari főnökök bizottságára hivatkozva közölje Washingtonban: ha egyedül Anglia bocsátkozik háborúba Japánnal, „ennek következtében elhúzódik a háború Németországgal, és az Egyesült Államok részvétele nélkül kétségessé teszi a háború végső sikerét".[42] Mindezek a magyarázatok nem segítettek. Churchill kormánya sehogy sem tudta megérteni, hogy az Egyesült Államok hajlandó harcolni az utolsó angol katonáig, és egyáltalán nem igyekezett elfoglalni az Anglia által készségesen felajánlott helyet a tűzvonalban. Washingtonban semmiképpen sem akartak túl messzire menni. Roosevelt és Hull csupán abban állapodtak meg, hogy – az elnök szavaival élve – „savanyú arccal fogadjuk Nomurát és alaposan beolvasunk neki".

1941. február 14-én Nomura végre megjelent a Fehér Házban, hogy beszéljen régi „barátjával", Roosevelttel és Hullal. A két amerikai államférfi egymással szemben ült, maga közé ültette a nagykövetet, és az elnök beszélni kezdett. Hogy miről beszélt és hogyan, azt nem sokkal később maga Roosevelt mesélte el nagy humorérzékkel. Emlékeztetett rá, hogy annak idején McKinley elnök mindent elkövetett, hogy elkerülje a háborút Spanyolországgal, de megtörtént egy olyan szörnyű eset, amit incidensnek neveznek. Senki sem tudja, hogy a spanyolok valóban elsüllyesztették-e a

»Maine«-t,* de McKinley elnök és John Hay nem állhattak ellen a háború megindítását követelő amerikai népnek (sóhaj). Amikor a japánok elsüllyesztették a »Panay«-t,** a felháborodás hulláma sópört végig az országon. Én és Hull úr (itt ül velem szemben) nagy nehezen lecsillapítottuk a felháborodás újabb hullámát, és hála istennek, sikerült (sóhaj). Remélem, Nomura tengernagy továbbítja kormányának, hogy itt mindent elkövetünk, hogy minden nyugodt legyen, ámde fogytán van az amerikai nép türelme, és ha átszakad a gát (három sóhaj), vége a civilizációnak."[43]

Ez a történelmi kitérő aligha tehetett mély benyomást Nomurára, a civilizáció pusztulására tett utalás pedig nyilvánvaló plágium volt; Macuoka ugyanis beszédet mondott azon a villásreggelin, amelyet a japán–amerikai társaság rendezett az Egyesült Államokba induló Nomura tiszteletére, és szívettépően ecsetelte, hogy ha kirobban a háború az Egyesült Államok és Japán között, „elpusztul az egyetemes civilizáció". A megbeszélésen Nomura semmiről sem tudott konkrétan szólni, mert Konoje nem informálta a nagykövetet a titkos tárgyalások lényegéről.

1941 februárjában New Yorkban megjelent Vikava. Összeköttetésben állt Konojéval, rejtjelesen levelezett vele. Az új megbízott találkozott Walsh püspökkel és Drought főtisztelendővel, akiket már Tokióból ismert. Március elején hármasban kidolgozták és átadták Hullnak a tárgyalások japán programját. Megismételték a korábbi javaslatokat, de az Egyesült Államok és Japán közötti megegyezést Franklin Rooseveltnek és Fumimaro Konojénak félúton – a Hawaii-szigeteken – rendezendő történelmi találkozójával akarták megkoronázni. Hullt, az idős külügyminisztert meglepte a ja-

* 1898-ban Havannában az egyik kikötőhelyen felrobbant a Maine amerikai cirkáló: az Egyesült Államok ennek ürügyén üzent hadat Spanyolországnak.

** Amerikai ágyúnaszád, amelyet a japánok 1937-ben süllyesztettek el a Jangcén.

pán diplomácia lépéseinek bonyolultsága. Amikor március 8-án találkozott Nomurával, tisztelettel adózott ugyan „a felelősségteljes, csodálatos és tehetséges állampolgárok" erőfeszítésének, amellyel az amerikai–japán viszony megjavításán fáradoznak, mégis kérte, adja át ezeknek a „jó embereknek", hogy ő nem tárgyalhat velük, ha a hivatalos képviselő, Nomura, nem vállalja a felelősséget. A nagykövet szintén nagy zavarban volt, mert nem tudott Konoje akcióiról. Nem tehetett egyebet, mint udvariasan hajlongott Hull monológja alatt. Beszélgetés nem alakult ki közöttük.

Az ügyet Roosevelt megkísérelte előrelendíteni. Március 14-én, amikor másodszor találkozott Nomurával, csupa jóindulat volt, és megpróbált nagy megértést tanúsítani Japán problémái iránt. „Sikerült felvetnie a kínai kérdést és Japánnak azt az erőlködését, hogy a kommunizmus elleni harc miatt tartja ott csapatait. Megpróbálta meggyőzni Nomurát, hogy a kínai kommunisták egyáltalán nem hasonlítanak az orosz kommunistákra, s ezért Japán félelme alaptalan."[44] Nomura kitért a kérdés megvitatása elől, mert Macuoka éppen ezekben a napokban járta Európát és ingerült hangú táviratot küldött Tokióba, kérte, küldjenek segítségére egy tisztet a szárazföldi hadseregtől, hogy az megmagyarázza neki, miről is van szó. Todzso utasítást adott, hogy vezényeljék Nomura mellé Hideo Ivakuro ezredest.[45]

Március 25-én megérkezett Washingtonba Ivakuro, aki végre beavatta Nomurát azoknak a tárgyalásoknak minden részletébe, amelyek eddig a nagykövet részvétele nélkül folytak. Hull április 9-én megkapta a hivatalos japán javaslatokat. Japán leszögezte, hogy hű marad a háromhatalmi egyezményhez, ha az Egyesült Államok megtámadja Németországot. Ami a japán–kínai háború „rendezését" illeti, javasolták az Egyesült Államok elnökének, hogy vállalja el a közvetítő szerepét, és javasolja Kínának a következő feltételeket: a japán csapatokat kivonják Kínából, de figyelembe kell venni a kommunizmus elleni közös harc szükségességét,

Kínával kapcsolatban alkalmazni kell a „nyitott kapu" elvét a később kidolgozandó japán–amerikai értelmezésben; Kína ismerje el, hogy Japán meghódította Északkelet-Kínát. Ha Kína nem fogadja el ezeket a feltételeket, az Egyesült Államoknak meg kell vonnia tőle a segítséget. Végezetül a japánok azt javasolták, hogy Roosevelt és Konoje előre meghatározott napirenddel folytasson tanácskozást Honoluluban. A tanácskozás napirendje: az Egyesült Államok és Japán kereskedelmi kapcsolatainak helyreállítása, Japán szabad hozzájutása a nyersanyagforrásokhoz, hitelnyújtás Japánnak.

Tulajdonképpen nem volt miben megegyezni. Ha az Egyesült Államok elfogadja ezeket a javaslatokat, az azt jelentette volna, hogy elismeri Japán távol-keleti uralmát. „Kezdettől fogva jól tudtam – írta emlékirataiban Hull –, hogy a tárgyalások sikerének esélye egy a húsz, az ötven vagy a száz ellenében. Japán korábbi és akkori történelme, nyilvánvaló becsvágyó törekvései, a lehetőség a terjeszkedésre, amely akkor nyílott meg előtte, amikor a kusza európai helyzet lekötötte fő figyelmünket, a nemzetközi ügyekkel kapcsolatos nézeteink különbözősége – mindez a megegyezés lehetősége ellen szólt."[46] Hull azonban tárgyalásba bocsátkozott Nomurával, és előzetes feltételként azt javasolta Japánnak, hogy ismerje el valamennyi ország szuverenitása tiszteletben tartásának általános elveit, a belügyeikbe való be nem avatkozást, a gazdasági lehetőségek egyenlőségét, és kötelezze magát, hogy a jelenlegi csendes-óceáni status quót csak békés eszközökkel változtatja meg.

A külügyminiszter nem magyarázta meg, hogyan lehet összeegyeztetni ezeket az absztrakt elveket annak a nyílt imperialista programnak a megvitatásával, amelyet Japán terjesztett elő. A jelenlegi hivatalos amerikai történetírás is nagyon sután próbálja ezt magyarázni.* Tokióban úgy értették,

* A háborút közvetlenül megelőző amerikai külpolitika legtekintélyesebb hivatalos magyarázatának azt a könyvet tartják, amelyet W. Langer és S. Gleason írt „Hadüzenet nélküli háború. 1940–1941" címmel, s amely

és teljes joggal értették úgy, hogy az Egyesült Államok kormánya hajlandó elfogadni tárgyalási alapul a japán tervezetet. Mint Todzso megjegyezte, a japán kormány „a fennálló problémák gyakorlati megoldásának" szentelt nagy figyelmet, „nem pedig az általános elvekről szóló nyilatkozatoknak".[47]

Macuoka amikor visszaérkezett Tokióba, nem volt elragadtatva attól, amit Konoje az ő másfél hónapos távolléte alatt csinált. Ezután a Tokióból Washingtonba érkező dokumentumokon hamarosan észrevehető volt Macuoka keze nyoma, a japán diplomácia egyre arcátlanabbá vált. Roosevelt, amikor elolvasta azokat a lehallgatott és megfejtett utasításokat, amelyeket Macuoka küldött Nomurának, csak vállat vont: „Ezek az utasítások – írta az elnök S. Wellesnek – nyugodt és logikus gondolkodásra képtelen, megbomlott elme produktumának látszanak."[48] Az amerikaiak azonban folytatták a tárgyalásokat, a felek különböző terveket és ellenterveket küldözgettek egymásnak, tisztáztak egyes pontokat és alpontokat. A hivatalos dokumentumokban szerepelt egy pont, amelyhez az Egyesült Államok hozzájárult: „Közös védelem (Japán és Kína – *A szerző*) az ártalmas kommunista tevékenységgel szemben, beleértve japán csapatok

1954-ben jelent meg. A szerzők kénytelenek megállapítani: „Aligha lehet említés nélkül hagyni azt, ahogyan az elnök és Hull Drought–Vikava–Ivakuro művét kezelte. Mint később kiderült, a külügyminiszter elég nagy hibát követett el, amikor megkérte Nomurát, hogy ezt a nem hivatalos programot továbbítsa Tokióba, és kérje annak közlését, hogy a császári kormány alkalmasnak tartja-e tárgyalási alapnak. A japánok természetesen megértették, hogy az Egyesült Államok kormánya annak tekinti, annál is inkább, mert Hull ragaszkodott hozzá, hogy ezt a programot hivatalos dokumentumkent juttassák el hozzá ... Később a külügyminiszter pedánsan emlékeztette Nomura nagykövetet, hogy egyelőre szó sincs »tárgyalásokról«, ezek előzetes megbeszélések, amelyeknek az a céljuk, hogy megtalálják az alapot a tulajdonképpeni tárgyalásokhoz. A pontos megnevezésnek nyilvánvalóan nem volt nagy jelentősége, és ez nem ad választ arra a kérdésre, hogy az amerikai vezetők miért egyeztek bele a megbeszélések folytatásába, amikor az alapvető japán javaslatok semmivel sem kecsegtettek."

állomásozását kínai területen. A kérdés további megvitatást igényel."[49] Érthető a japán fél elégedettsége a tárgyalások menetével, ha Hull lehetségesnek tartotta ilyen kérdésekkel foglalkozni. Nomura és munkatársai (Vikavát és Ivakurót hivatalosan a japán követségre osztották be) nem véletlenül jelentették ki többször is a tárgyalóasztalnál, hogy őket csak „fogalmazásbeli" különbségek választják el az amerikaiaktól. Június 4-én egyenesen azt jelentették: „miután legyőztük a köztünk levő hegyet-völgyet, már csak hidat kell vernünk a patakon".[50]

Az amerikai diplomácia csak időt akart nyerni. Washingtonban türelmetlenül várták Németország támadását a Szovjetunió ellen. Amikor pedig az Egyesült Államok kormánya biztosan tudta, hogy a német–szovjet háború kezdetéig csak órák vannak hátra, Hull hangnemet változtatott.

1941. június 21-én Nomura átvett a külügyminisztertől egy „szigorúan bizalmas" amerikai jegyzéket. E szerint Japánnak el kell ismernie a nemzetközi kapcsolatoknak azokat az általános elveit, amelyeket Hull a tárgyalások folyamán kifejtett; Japánnak a háromhatalmi egyezményből fakadó kötelezettségeit úgy kell értelmezni mint olyan egyezményből adódó kötelezettségeket, amelynek célja „a háború nem provokált kiterjesztésének megakadályozása Európában", az Egyesült Államok pedig ígéretet tesz, hogy az európai háborúval kapcsolatos politikáját „egyedül és kizárólag" nemzeti biztonságának szempontjából fogja meghatározni; mielőtt az elnök elvállalná a közvetítő szerepet a Japán és Kína közötti békekötésben, Tokió közli Washingtonnal békekötési feltételeit. Noha a japán csapatok Kínából való kivonása és Mandzsukuo státusa további tárgyalásokat igényelt, az Egyesült Államok elvárta, hogy a japán–kínai megegyezés „egymás szuverenitásának és területének tiszteletben tartásán" alapuljon. A különböző gazdasági lehetőségek elveit nemcsak a Csendes-óceán délnyugati térségére kell alkalmazni, ahogyan

Hideki Todzso tábornok,
1941 októbertől
a háború végéig
Japán miniszterelnöke

Macuoka,
Japán külügyminisztere

Csuicsi Nagumo tengernagy,
a japán flotta
támadását vezette

Micuo Fucsida,
a Pearl Harbor elleni
légitámadás parancsnoka

W. C. Short tábornok,
a Hawaii-szigeteken
állomásozó
amerikai hadseregkötelék
főparancsnoka

H. E. Kimmel tengernagy,
a támadás idején
az Egyesült Államok
csendes-óceáni flottájának
főparancsnoka

Az annak idején korszerű B–17-es bombázó repülőgép

Amerikai tengerészek rémülettel fedezik fel a japán bombázókat

A támadás napján, washingtoni idő szerint röviddel 14 óra után Nomura (balra) és Kuruszu (jobbra) átnyújtották Japán hivatalos válaszát az amerikai javaslatra

Nomura és Kuruszu a memorandum átnyújtása után „mártír-arccal" távozik a Külügyminisztériumból

Az égő West Virginia

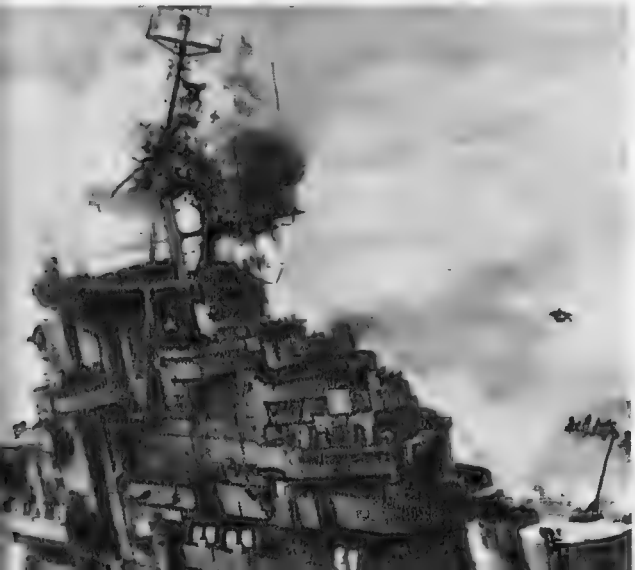

Támad egy Kamikaze. Öt perc alatt 900 halott

A Pennsylvania és két torpedóromboló a támadás után

Egy japán repülőgép lecsap célpontjára

Honolulu felé haladó magán gépkocsi,
melyet támadás ért, utasa halálosan megsebesült

A Pearl Harbor-i áldozatok sírjánál

A támadást követő napokban sok amerikai fiatal jelentkezett hadseregszolgálatra

1941. december 8-án Roosevelt megtartotta „vádbeszédét" a kongresszus előtt

az Egyesült Államok korábban javasolta, hanem az egész Csendes-óceánra.

És egészen példátlan volt az a szóbeli nyilatkozat, amelynek kíséretében Hull átnyújtotta a jegyzéket a japán nagykövetnek: „A japán kormány képviselői a közelmúltban sok nyilatkozatot tettek, amelyekben hangsúlyozták a háromhatalmi egyezményhez való hűségüket; ezeknek a nyilatkozatoknak a hangneme olyan politikát fejez ki, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni. Mindaddig, amíg ezek a vezetők hivatalos beosztásukban ilyen politikát folytatnak, és nyilvánvalóan igyekeznek befolyásolni a japán közvéleményt az említett irányban, vajon nem délibábot kergetünk-e, amikor arra számítunk, hogy a szóban forgó javaslatok az óhajtott eredmények elérésének alapjául szolgálhatnak."[51] Nomura hasztalan próbálta rávenni Hullt, hogy eszközöljön változtatásokat a jegyzék szövegében, mert ebben a formájában nem fogadható el a kormányhoz való továbbításra. Hull nem tágított.

Emlékeztetünk rá, hogy ez a beszélgetés egy nappal 1941. június 22-e előtt zajlott le, amikor is a hitleri Németország hitszegően megtámadta a Szovjetuniót.

1941 júniusában kiderült, hogy Tokióban rosszabbul vannak informálva saját szövetségesük legközelebbi lépéseiről, mint Washingtonban a potenciális ellenfél szándékairól. Igaz, hogy a berlini japán nagykövet, Osima vezérőrnagy június 6-án közölte, hogy Hitler meg akarja támadni a Szovjetuniót. A nagykövet értesítette kormányát, hogy Németország valószínűleg szeretné, ha Japán részt venne ebben a háborúban. A koordinációs bizottság sürgősen megvitatta a táviratot, és arra a következtetésre jutott, hogy a nagykövet félreismerte a helyzetet. Német–szovjet háborúra nem kerülhet sor. Biztonság kedvéért megkérdezték Tatekava moszkvai japán nagykövetet, aki egyetértett a koordinációs bizottság álláspontjával. Osima június 16-án újabb hasonló tartalmú jelentést küldött, de ennek sem volt semmilyen foganatja.

1941. június 22-én, helyi időszámítás szerint délután négy órakor Tokió értesült arról, hogy Németország megtámadta a Szovjetuniót. A japán kormány akkor értesült erről, amikor a világ többi része.

Németország, akárcsak 1939-ben, kész tények elé állította a japán militaristákat. Tokiói körökben megint azon keseregtek, hogy Berlinben nem számolnak távol-keleti szellemi testvéreikkel. Előttük állt a nagy kérdés, hogyan foglaljanak állást a német–szovjet háborúval kapcsolatban. Most, amikor ilyen nagy megpróbáltatáson esett át a szövetséges iránti bizalom, egyedül Macuoka maradt hű a háromhatalmi egyezményhez. Már 17.30-kor a császári palotában volt. Ott megpróbálta meggyőzni a császárt, hogy végre ütött az óra, Japánnak meg kell támadnia a Szovjetuniót.

A császár szkeptikus volt. A hadvezetés azt jelentette, hogy a Kvantung-hadsereg még nem szedte össze magát a Halhin-Golnál elszenvedett vereség óta, és gyengébb, mint a Távol-Keleten állomásozó szovjet haderő. Közismert, hogy a szovjet légierő és flotta támaszpontjai közel vannak, Vlagyivosztok pedig légvonalban egy kőhajításnyira van Tokiótól. Németország nem közölte előre a szándékát, a Szovjetunió elleni háborúra való felkészüléshez pedig legalább hat hónapra van szükség. Ezenkívül a Szovjetunió elleni hadjárat nem juttatja hozzá Japánt az égetően szükséges nyersanyaghoz és olajhoz, amelynek forrásai a déli tengerek térségében vannak. És nem jobb-e megvárni, amíg Németország legyengíti a Szovjetuniót?

Ezeket a kérdéseket vitatták meg a koordinációs bizottságban. Június 25. és július 1. között a bizottság hat ülést tartott. Abban nem voltak elvi nézeteltérések, hogy a német–szovjet háború kínálta lehetőségeket maximálisan ki kell használni. Csupán az agresszió irányáról vitatkoztak. A harcias külügyminiszter habzó szájjal bizonygatta, hogy Japánnak meg kell támadnia Északot, aztán Délt, s e két kirándulás szünetében „meg kell oldania a kínai incidenst". Ami-

kor felhívták a figyelmét arra, hogy Japánnak nincs elég ereje ezeknek a magasztos elgondolásoknak a realizálására, biztosította a részvevőket: „Az Egyesült Államok nem szereti a Szovjetuniót, és minden valószínűség szerint segítségünkre siet, belép a háborúba." Ezt nem vitatták, de a Szovjetunió elleni háború perspektívája ijesztően hatott. Macuoka azt kezdte fejtegetni, hogy a külpolitikát morális elvekre, vagyis a hármas szövetséghez való hűségre kell alapozni.

– Macuoka úr – kiáltott fel Hiranuma, egykori miniszterelnök, mostani belügyminiszter. – Kérem, fontolja meg még egyszer a problémáinkat. Ön amellett van, hogy azonnal támadjuk meg a Szovjetuniót? Azt javasolja nekünk, hogy nemzeti politikánk a Szovjetunió elleni háború azonnali kirobbantása legyen?

– Igen – felelte Macuoka.

– Nem vitatom a morális elveken nyugvó diplomácia fontosságát – jegyezte meg nyomatékosan Sugijama tábornok, a hadsereg vezérkari főnöke –, minthogy azonban Kínában nagy hadseregünk van lekötve, nem hajthatjuk végre az ön elgondolása szerinti akciókat. A legfelső hadvezetés folytatja az előkészületeket, de egyelőre nem dönthetünk arról, hogy megtámadjuk-e Északot vagy nem.

– Japán tekintélye hallatlanul megnövekszik, ha majd akkor támadjuk meg a Szovjetuniót, amikor érett gyümölcsként az ölünkbe hullik – tette hozzá Todzso hadügyminiszter.

Egyszóval a japán vezetők szerint a legnagyobb államférfiúi bölcsesség kivárni, hogy a Szovjetunió a hitleri Németországgal vívott háborúban meggyengül. Konoje később, az emlékirataiban ezt írja: „A kormány vezetőinek sikerült ugyan kitérniük az elől a makacs követelés elől, hogy haladéktalanul indítsunk háborút a Szovjetunió ellen, de ennek fejében kénytelenek voltak beleegyezni Francia Indokína fegyveres megszállásába."[52] Tokióban tehát a déli irányú agressziót másodrendű ügyként kezelték, továbbra is a Szovjeuniót tekintették fő ellenfélnek.

A vita eredményét július 2-án, a császár részvételével megtartott ülésen összegezték, amelyen elfogadták „A császárság nemzeti politikájának programja a helyzet változásának megfelelően" című dokumentumot, amely így hangzott: „1. A császári kormány szilárd elhatározása, hogy olyan politikát folytat, amelynek eredménye a közös felvirágzás nagy keletázsiai övezetének megteremtése és a nemzetközi béke kialakítása lesz, függetlenül attól, hogy milyen nemzetközi eseményekre kerülhet sor. 2. A császári kormány folytatni fogja erőfeszítéseit a kínai incidens megoldására, és igyekezni fog megbízható alapot teremteni az ország biztonsága számára. Ez maga után vonja az előrenyomulást a déli területekre, és a jövőbeni eseményektől függően a szovjet probléma megoldását is. 3. A császári kormány minden akadálytól függetlenül végre fogja hajtani a fent megjelölt programot." Azt tervezték, hogy a közeljövőben újabb követeléseket terjesztenek Francia Indokína elé, és teljes katonai ellenőrzés alá helyezik ezt az országot, azzal a meggondolással, hogy a későbbiekben akcióba lépnek Malájföld és Holland India ellen.

A programhoz mellékelt magyarázatban ez állt a Szovjetunióról: „Noha a német–szovjet háborúhoz való viszonyunk a három hatalom tengelyszövetségének szellemén alapul, jelenleg nem fogunk beleavatkozni, és megőrizzük semlegességünket, de ugyanakkor titokban befejezzük a katonai készülődést a Szovjetunió ellen... Ha a német–szovjet háború a császárság számára kedvező* irányban fog fejlődni, akkor a császárság fegyveres erőhöz folyamodva megoldja az északi

* A dokumentum tervezetébe először „nagyon kedvező"-t írtak, de Macuoka tiltakozott ellene. „Nekem nem tetszik a »nagyon« szócska" – kiáltotta, és követelte, hogy töröljék. A július 2-i ülésen mégis rámutattak, hogy ha Japán megtámadja a Szovjetuniót, amellyel nemrég semlegességi egyezményt kötött, ürügyet szolgáltat ahhoz, hogy „árulónak" bélyegezzék. A titkos tanács elnöke, Hara, közbevágott: „Senki sem fogja árulónak nevezni Japánt, ha megtámadja a Szovjetuniót. Izgatottan várom, hogy elérkezzen a támadáshoz kedvező pillanat."

problémát."[53] A Kvantung-hadsereg erejét jelentősen növelték.

Mandzsúriába szakadatlanul áramlott az erősítés. 1942 elejére a Kvantung-hadsereg létszáma meghaladta az egymillió főt, a tankok száma megkétszereződött, a repülőgépeké megháromszorozódott. Koreába új hadsereg vonult be. A Princetoni Egyetem nemzetközi kapcsolatokat kutató központja 1961-ben kiadott külön tanulmányában megállapítja: „Ez a mozgósítás, a szárazföldi és a légierőknek ez az összevonása volt a legnagyobb a japán hadsereg egész addigi történetében.

... Koreába és Mandzsúriába olyan óriási mennyiségű fegyverzetet és felszerelést szállítottak, hogy a későbbi kivonás ellenére körülbelül az 50 százalék ebben a térségben maradt a csendes-óceáni háború végéig."[54]

A császári tanácskozás döntései nem maradtak titokban az Egyesült Államok kormánya előtt. A külföldi államok által használt rejtjelek megfejtésével foglalkozó, kitűnően megszervezett amerikai szolgálat még 1940 nyarán kiemelkedő sikert ért el, a kriptográfusoknak csaknem két esztendei munkával sikerült megfejteniük a japán diplomáciai sifrét.[55] Az Egyesült Államok a szó szoros értelmében égi ajándéknak tekintette titkosszolgálatának ezt az eredményét, és minden olyan anyagot, amelyet a rejtjel megfejtésével kaptak, hogy álcázzák a forrást, hivatalosan „csodásan" kapottnak neveztek.

Az Egyesült Államoknak négy olyan berendezése volt, amellyel meg tudták fejteni a japán „virágnyelv" rejtjelet, kettő Washingtonban, a hadsereg és a flotta parancsnokságának birtokában, egy a Fülöp-szigeteken, az ázsiai vizeken állomásozó flotta parancsnokánál. A negyedik berendezést eredetileg Kimmel tengernagynak, a csendes-óceáni flotta parancsnokának szánták, de 1941 nyarán ezt a berendezést átadták Angliának.[56] Az volt a véleményük, hogy a Hawaii-szigeteken állomásozó flotta elegendő információt kap Wa-

shingtonból. A „csoda" folytán kapott információkat roppant kevés emberrel közölték – az elnökkel, a külügyminiszterrel, a hadügyminiszterrel, a haditengerészeti miniszterrel és a fegyveres erők parancsnokságával. Még az amerikai kormány többi tagjának sem volt tudomása erről a rendkívül fontos forrásról. Nem avatták be ebbe a gondosan őrzött titokba Grewt, a tokiói amerikai nagykövetet sem. Megjegyezzük azonban, hogy a lehallgatott táviratok csak azt tartalmazták, amit a japán kormány lehetségesnek tartott közölni külképviseleteivel, vagy Németországgal és Olaszországgal közöltek ily módon döntéseket, márpedig a tengelyhatalmak között a kapcsolat korántsem volt őszinte. Mindez természetesen megnehezítette a japán kormány politikájának megértését.

Valóban, július 2-án a következő táviratot küldték Berlinbe: „Japán a Szovjetunióval kapcsolatban minden eshetőségre készen áll, hogy csatlakozzék Németországhoz a kommunizmus ellen vívott harcban és Kelet-Szibéria kommunista rendszerének megdöntésében." Osima még aznap elrohant a Wilhelmstrasséra, találkozott Ribbentroppal, és este jelentette Tokiónak: „átadtam a jegyzéket és többek között ezt mondtam Ribbentropnak: »Macuoka hamarosan kicsikarja a döntést. Ha idejében értesítettek volna bennünket, hogy ilyen hamar szándékoznak harcolni Oroszországgal, mi már felkészülhettünk volna«." E táviratok értékelésekor figyelembe kell venni Osima egyéni nézeteit . . .[57]

Nagyhatalom nem alapozza állami politikáját a potenciális ellenfél lehallgatott és megfejtett dokumentumainak szűkszavú soraira. Nevetséges dolog ennek az ellenkezőjét állítani. A július 2-i döntéseket természetesen még rejtjelesen sem szó szerint továbbították. A japán külügyminisztérium körlevele csak a döntések lényegét tartalmazta. Az Egyesült Államokról csupán ennyi állt benne: „Noha minden eszközt megragadunk, hogy megakadályozzuk az Egyesült Államok belépését a háborúba, szükség esetén Japán a hármasszövetséggel

összhangban fog cselekedni, és eldönti, mikor és hol alkalmazzon erőt."[58] Ebből nem sokat lehetett megtudni, de a „csoda"-információnak, más értesülésekkel kiegészítve, felbecsülhetetlen értéke volt Washington számára. Amikor a kriptográfusok segítségével az Egyesült Államok kormányának vezetői megismerkedtek azzal a vitával, amely a Szovjetunió elleni német támadás után bontakozott ki Tokióban, Washingtonban megállapították, hogy a császári értekezlet döntéseiben szereplő minden fenntartás ellenére elkerülhetetlen Japán agressziója a Szovjetunió ellen. Ehhez a következtetéshez az arról szóló hírek szolgáltatták a legfontosabb kiindulópontot, hogy Japán készül a Szovjetunió elleni háborúra, s hogy ez a háború valóban kirobban, azt az amerikai fegyveres erők parancsnokságának a feltevésére alapozták. Az amerikai tábornoki kar felbecsülte, hogy a Szovjetuniónak milyen lehetőségei vannak Nyugaton a Wehrmachttal szemben, és meg volt győződve arról, hogy Németországnak hat héttől két hónapig terjedő időre van szüksége a Szovjetunió teljes szétzúzásához. A Fehér Házban és a külügyminisztériumban nem vonták kétségbe a katonák szakvéleményét. Minthogy Tokióban arra az időpontra időzítették a Szovjetunió elleni hadműveletek megindítását, amikor az utóbbi ereje meggyengül, Washingtonban pedig egyáltalán nem kételkedtek abban, hogy ez bekövetkezik, ezért egészen biztosra vették, hogy Japán és a Szovjetunió között kitör a háború.

Az amerikai vezető személyiségek úgy gondolták, hogy felfedezték a helyes összefüggést Németország nyugaton elkövetett agressziójának sikere és Japán keleti felvonulása között, és ez a következtetés lett gyakorlati tevékenységük alapja. Stark már 1941. július 3-án így informálta Kimmel törzsét a Hawaii-szigeteken: „Rendkívül megbízható kínai forrásból (a »csodáról« egyetlen szót sem ejt!) értesültünk, hogy Japán két héten belül felmondja az Oroszországgal kötött semlegességi szerződést és megtámadja Oroszországot."[59] Július 5-én az amerikai hadsereg vezérkara figyelmeztette a Fü-

löp-szigeteken, a Hawaii-szigeteken, a Karib-tenger térségében és másutt állomásozó amerikai helyőrségek parancsnokságát. Marshall nem tartotta kizártnak, hogy a japánok agressziót követnek el a holland vagy az angol gyarmatok ellen, de a legvalószínűbb célnak a Szovjetuniót tartotta: „A semlegességi szerződést érvénytelenítik, és Japán legnagyobb katonai erőfeszítései Oroszország tengermelléki területei ellen fognak irányulni, lehetséges, hogy július végén, vagy elhalasztódnak az európai Oroszország összeomlásáig."[60]

Miután a hitleri Németország megtámadta a Szovjetuniót, az Egyesült Államok kijelentette, hogy a szovjet nép mellett áll, és hajlandó segítséget nyújtani neki. A külügyminiszteri teendőket ellátó S. Welles 1941. június 23-i sajtóértekezletén megmagyarázta: „Az Egyesült Államok számára a kommunista diktatúra elvei és doktrínái éppoly tűrhetetlenek és idegenek, mint a náci diktatúra elvei és doktrínái . . . Az Egyesült Államok kormányának véleménye szerint a hitlerizmus ellen folytatott bármilyen harc, a hitlerizmussal szembeszálló bármilyen erők tömörülése, függetlenül eredetüktől, meggyorsítja a jelenlegi német vezetők bukását, s ezáltal elősegítik saját védelmünket és biztonságunkat."[61]

Az amerikai fegyveres erők parancsnoksága az Egyesült Államok nemzeti biztonsága szempontjából vizsgálta a szovjet–német háborút. A katonai parancsnokok követelték az azonnali belépést az európai háborúba, hogy az Egyesült Államok ne maradjon magára az ellenség félelmetes koalíciójával szemben azután, hogy Németország szétzúzza a Szovjetuniót, és vereséget szenved Anglia. „Negyvennyolc órával azután, hogy ez a szituáció létrejött Oroszországban – írja egy hónappal később Stark –, a haditengerészeti miniszter beleegyezésével felkerestem az elnököt, és kijelentettem . . ., hogy egy percet sem vesztegelve fel kell használnunk a lélektani helyzetet, amelyet az orosz–német összeütközés teremtett, azonnal kíséretet kell adnunk (az Angliába menő hajórajok mellé – *A szerző*), és miután erről nyilatkoztunk,

hozzá kell látnunk az Atlanti-óceán nyugati részének nagyarányú megvédéséhez. Ez a nyilatkozat, amelyet nyomban akcióink követnek, szinte biztosan belesodor bennünket a háborúba, és én a hadba lépés elodázásának minden napját veszélyesnek tartom." F. Knox haditengerészeti miniszter június 23-án ezt írta az elnöknek: „Hitlernek hat héttől két hónapig terjedő időre van szüksége ahhoz, hogy végezzen Oroszországgal. Véleményem szerint nem szabad elszalasztanunk ezt a két hónapot, úgy, hogy nem mérünk erős csapást Németországra, minél előbb, annál jobb." H. Stimson, a szárazföldi erők minisztere ugyanaznap követelte: „Gyorsan kell cselekednünk, és le kell küzdenünk a kezdeti nehézségeket, még mielőtt Németország kievickél az orosz ingoványból." Támogatta őket Harold Ickes belügyminiszter, aki ugyancsak június 23-án ezt írta az elnöknek: „Ha nem lépünk be most a háborúba, akkor egyetlen szövetséges nélkül maradunk a világon, ha ránk kerül a sor." Hasonlóképpen vélekedett Henry Morgenthau pénzügyminiszter is.[62] Ezeknek az elnökhöz intézett leveleknek a szenvedélyes hangja is azt bizonyítja, hogy még az amerikai kormány tagjainak jelentős része sem értette azoknak az irányvonalát, akik az állam hajóját kormányozták.

Az Egyesült Államok ezzel homlokegyenest ellenkező külpolitikát követett – a lehető leghosszabb ideig nem belépni a háborúba. A miniszterek – Knox, Stimson, Ickes, Morgenthau – azért kardoskodtak amellett, hogy hadat kell üzenni Németországnak, mert az most le van kötve a Szovjetunió elleni háborúban. A külpolitikát irányító Roosevelt és Hull viszont éppen ebben látta a legbiztosabb garanciát arra, hogy legalábbis a közeljövőben nem kerülhet sor a Németországgal való összeütközésre. A kabinet harcias tagjai, akik szentnek tartották az „ABC–1" tervet, az Atlanti-óceánt amerikai frontnak tekintették, a Fehér Házban pedig úgy értékelték a helyzetet, hogy a német–szovjet háború amerikai hátországgá változtatta az Atlanti-óceán térségét. Csak Keletről fenye-

getett veszély. Abban a külpolitikai egyenletben, amelyet a külügyminisztérium megpróbált megoldani, az egyetlen ismeretlen Japán volt. 1941. június 22. után a Japánnal való viszony elsőrendű fontosságúvá lett az amerikai külpolitika konstruktőrei számára: ha Amerika elkerüli a fegyveres konfliktust Japánnal, akkor lehetővé válik számára, hogy csak akkor lépjen be a második világháborúba, ha arra szüksége lesz. A passzív várakozás azonban végzetes lehetett volna az Egyesült Államok messzemenő terveire nézve, hiszen a császári értekezlet határozatai egyértelműen azt bizonyították, hogy japán agresszió készül a déli tengerek térségében. Az amerikai diplomáciának cselekednie kellett, de úgy, hogy ne tegye ki a támadás veszélyének az USA-t. A feladat bonyolultsága miatt roppant változatos – első látásra egyenesen ellentmondásosnak tűnő akciókra volt szükség.

Washingtonban türelmesen várták a választ Hull június 21-i éles hangú jegyzékére. A japán kormány késlekedését jó előjelnek tartották, mondván, hogy Tokióban a Szovjetunió megtámadására készülnek, és nincs idejük másodrendű ügyekkel foglalkozni. Grew mégis megkísérelte kipuhatolni Macuoka álláspontját. A külügyminiszter, aki nyilvánvalóan vérszemet kapott, kijelentette, hogy Japán politikája az „elkövetkező eseményektől" fog függni, például olyan eseményektől, mint Anglia és a Szovjetunió szövetségre lépése vagy az Egyesült Államok próbálkozása a Szovjetunió megsegítésére Vlagyivosztokon keresztül.[63] Washingtonban már tettek lépéseket. S. Welles június 22-én kifejezte Halifax angol nagykövetnek azt a reményét, hogy „Anglia nem lép formális szövetségre a Szovjetunióval". Welles hangsúlyozta, hogy „a japánok előbb-utóbb megtámadják a Szovjetuniót, és ha Anglia megköti ezt a szövetséget, akkor belesodródik a távol-keleti hadműveletekbe".[64] Ami a Szovjetunióba Vlagyivosztokon keresztül vezető tengeri utat illeti, a szállítmányok az Egyesült Államokból főként szovjet hajókon érkeztek.

Macuoka ezenközben egyre nagyobb árat szabott. Készült a válasz a június 21-i amerikai jegyzékre. Ezzel kapcsolatban a külügyminiszter kijelentette kollégáinak, hogy Hullnak a jegyzék átadásakor elhangzott szóbeli nyilatkozata megengedhetetlen beavatkozás volt Japán belügyeibe, mert Hull lényegében az ő, Macuoka leváltását akarta. Kategorikusan követelte kollégáitól, hogy mielőtt válaszolnának az Egyesült Államoknak, Hull, mint „udvariatlant és nem helyénvalót", vonja vissza szóbeli nyilatkozatát. Konoje még mindig nem adta fel a reményt, hogy a tárgyalásokon sikerül rábírni az Egyesült Államokat engedményekre. Macuoka követelése viszont meghiúsulással fenyegette ezt a reményt. A kormány nem teljesítette a külügyminiszter követelését. Ekkor Macuoka önhatalmúlag utasította Nomurát, követelje Hulltól a nyilatkozat visszavonását. Tokió legnagyobb meglepetésére Hull beleegyezett.[65] Macuoka győzött ugyan, de magatartása tűrhetetlen lett a japán kormány számára.

Különösen az ingerelte csaknem az egész kormányt, hogy Macuoka szoros kapcsolatban állt a németekkel. Konojének és híveinek alapos okuk volt azt gyanítani, hogy a túlságosan önálló külügyminiszter minden erejével azon mesterkedik, hogy Japán Németország oldalán lépjen be a háborúba. Állandó érintkezést tartott fenn Ott tokiói német nagykövettel. Berlin pedig, amely a Szovjetunió megtámadásával felfedte kártyáit, sürgette Japánt, csábította a Szovjetunió gyors leverésének perspektívájával. A hitleri vezetés mindenáron rá akarta bírni szövetségesét, hogy fogjon fegyvert. Macuoka nemcsak a kormány ülésein pártolta ezt az elgondolást, hanem a közvéleményt is megpróbálta megnyerni. Utasítást adott, hogy nagy példányszámban nyomtassák ki egyik beszédét, amelyben amellett szállt síkra, hogy Németországgal vállvetve kell harcolni. A kormánynak sikerült a terjesztés megkezdése előtt elkobozni valamennyi példányt. Macuoka közben, a németek sugallatára, azon mesterkedett, hogy megszakítsa a tárgyalásokat az Egyesült Államokkal. A külügy-

miniszter akciói végső soron megfosztották Tokiót attól a lehetőségtől, hogy szabadon határozzon saját álláspontjáról.

Le kellett váltani ezt az alkalmatlan minisztert. Nehogy az Egyesült Államokban úgy véljék, hogy Japán az ő nyomásuknak enged, 1941. július 16-án az egész kormány lemondott. Az új kormány összetételét július 18-án hozták nyilvánosságra. Minden fontos személy a helyén maradt, de a külügyminiszteri tisztet Teihiro Tojeda tengernagy töltötte be. Japánban ezt a kormányt elnevezték a „japán–amerikai tárgyalások kabinetjének".

A japán politikusok tisztában voltak vele, hogy most nehezebb meghátrálásra bírni az Egyesült Államokat. Mint ahogyan Sigemicu emlékirataiban megjegyzi: „Oroszország részvétele a háborúban nyomban könnyített azon a terhen, amelyet Anglia viselt, és ennek megfelelően erősítette az amerikai hadállásokat. Ettől fogva az Egyesült Államok előre is tolhatta őket. Többé nem volt szüksége arra, hogy enyhítse Japán távol-keleti akcióival kapcsolatos álláspontját."[66] A japán háborús főbűnösök tokiói perében Todzso részletesen elmondta, hogy ebben a kormány teljesen egyetértett. Éppígy egyetértettek Tokióban abban, hogy itt az ideje, megvalósíthatják az imperialista terjeszkedés régi terveit.

Az Egyesült Államok elnöke és külügyminisztere megkapta annak a tokiói táviratnak a megfejtett szövegét, amelyet a washingtoni japán nagykövetségnek küldtek: „A kabinet átszervezésére azért volt szükség, hogy meggyorsítsuk az ország ügyeivel kapcsolatos kérdések eldöntését, és nem volt semmilyen más célja. Japán politikája nem változik. Hű marad a háromhatalmi egyezmény elveihez."[67] Az amerikai külpolitika irányítóinak meg kellett érteniük, hogy Japán választ fog adni az Egyesült Államoknak, de minden jel szerint nem olyat, amilyet véleményük szerint a német–szovjet háború indokolt. Úgy látszott, hogy Tokióban a saját logikájuk szerint jártak el.

*

A japán kormány még 1940 szeptemberében kicsikarta a Vichy-kormány beleegyezését ahhoz, hogy csapatokat helyezzen el Francia Indokína északi részében. Az ország többi részének elfoglalása elhúzódott. Tonkinban és másutt felkelés tört ki, amelyet a kommunisták vezettek. A felkelők ellen a japán és a francia gyarmatosítók közösen harcoltak. A japán militaristák csak 1941 késő őszén voltak felkészülve rá, hogy elfoglalják az ország többi részét. „És csak azért halasztották el némileg a döntést, mert várták, hogy tisztázódjék a Németország és a Szovjetunió közötti viszony" – állapítják meg W. Langer és S. Gleason, a hivatalos álláspontot képviselő amerikai történészek.[68]

Alig egy hónap telt el a német–szovjet háború kezdete óta, amikor Japán azt a követelést terjesztette Vichy elé, hogy engedje megszállni Dél-Indokína stratégiai pontjait. Július 21–23-án aláírták az erről szóló megállapodást, és a japán csapatok – összesen mintegy 50 ezer fő – hozzálátták Francia Indokína déli részének megszállásához. Japán közel került Szingapúrhoz, Holland Indiához és a Fülöp-szigetekhez. A japán agresszió dél felé irányult, ehhez nem férhetett kétség.

Washingtont nagyon aggasztotta a japán militaristák mozgolódása, akik nyilvánvalóan jobbnak látták észak – a Szovjetunió – helyett dél felé megindulni. Az Egyesült Államokat mindig nagyon fájdalmasan érintette a japánok dél felé való terjeszkedése. Amikor Japán 1940 szeptemberében ellenőrzése alá vette Indokína északi részét, az amerikai kormány azzal válaszolt, hogy korlátozta egyes stratégiai anyagok és nyersanyagok kivitelét Japánba. Ezek a korlátozások azonban lényegében papíron maradtak, mert például 1941-ben Japán átlagosan négyszer annyi öntött vasat, acéllemezt és vashulladékot importált az Egyesült Államokból, mint 1940-ben.[69] Az Egyesült Államok kormánya azért nem vette szigorúan a Japánnal folytatott kereskedelem korlátozását, mert egyrészt attól félt, hogy ezáltal elősegíti a szovjet–japán viszony nor-

malizálását, másrészt attól tartott, hogy fegyveres konfliktusba sodródhat Japánnal. Akkor pedig meghiúsul az amerikai uralkodó köröknek az a számítása, hogy Japánt a Szovjetuniónak ugrasztják.

Ennek az állami politikának a bölcs voltát több ízben kétségbe vonták még az amerikai kormánynak azok a tagjai is, akik reálisan úgy értékelték a helyzetet, hogy a japán agresszió veszélyes az Egyesült Államok számára. 1941 elején Ickes belügyminisztert kinevezték annak a hivatalnak a vezetőjévé, amely az üzemanyag nemzetvédelmi célokra való elosztását irányította. Ickes nagyon gyorsan felfedezte, hogy az amerikai fegyveres erőknek szükséges benzinből és kőolajból óriási mennyiséget exportálnak Japánba. Június végén saját hatáskörében megtiltotta, hogy az Atlanti-óceán és a Mexikói-öböl kikötőiből üzemanyagot vigyenek ki Japánba. A miniszter igen ésszerűen megengedhetetlennek tartotta, hogy azokat a japán hajókat és repülőgépeket, amelyek holnap az Egyesült Államok ellen fognak harcolni, amerikai üzemanyaggal töltsék fel.

Az elnöknek azonban más volt a véleménye. Azonnal hatálytalanította Ickes rendeletét, s megkérdezte tőle, hogy ragaszkodik-e a kiviteli tilalomhoz, ha „annak elrendelése megbontja a mérleg labilis egyensúlyát és Japánt arra készteti, hogy válasszon Oroszország megtámadása és Holland India megtámadása között". Ickes nem tudta nyomon követni az elnök logikáját, és kérte, hogy mentsék fel az üzemanyag elosztó hivatal vezetése alól.

Roosevelt nem fogadta el a lemondást. Minthogy Ickes a kabinet tagja volt, de nem ismerte az Egyesült Államok politikájának legszentebb titkait, Roosevelt szükségesnek látta, hogy megmagyarázza a miniszternek: „Nem üzemanyag-takarékosságról van szó, hanem külpolitikáról, amelyet az elnök és az ő vezetésével a külügyminiszter irányít. A jelenlegi külpolitikai elképzelések nagyon kényesek és szigorúan titkosak. Az említett két személyen kívül nem ismeri és nem

ismerheti teljesen őket sem Ön, sem bárki más. És mindketten – az elnök és a külügyminiszter – teljesen egyetértenek a kőolaj és az egyéb stratégiai anyagok Japánba való exportálásával, mert tudják, hogy a jelenlegi körülmények között, amennyire ismerik ezeket a körülményeket, ez a politika a legelőnyösebb az Egyesült Államok számára."[70] És egy másik, Ickesnek írt levelében Roosevelt július 1-én hangsúlyozta: „Úgy vélem, érdekelni fogja, hogy az utóbbi hét folyamán a japánok életre-halálra viaskodnak egymással, hogy eldöntsék, kinek ugorjanak neki: Oroszországnak, avagy a déli tengeri területeknek (ez esetben végleg összekötve sorsukat Németországgal), vagy pedig továbbra is „a kerítés tetején üljenek" és legyenek barátságosabbak hozzánk. Senki sem tudja, hogy végeredményben milyen döntés születik, de nekünk, ahogyan Ön is tudja, az Atlanti-óceán ellenőrzése végett rendkívül fontos megőriznünk a békét a Csendes-óceánon. Kicsi a flottám, és minden jelentéktelen incidens a Csendes-óceánon azt jelenti, hogy csökken a hajók száma az Atlanti-óceánon."[71]

Indokína déli részének japán megszállása felborította azokat a számításokat, amelyekre ez a politika épült. Figyelmeztetni kellett Japánt. De hogyan? Washingtonban napokon keresztül folyt a vita erről a kérdésről, s leginkább azt mérlegelték, nem volna-e célszerű megtiltani a kőolaj kivitelét Japánba. A kormány kikérte a haditengerészet parancsnokságának véleményét, amely a kialakult helyzetben a legilletékesebb szerv volt. Július 22-én Stark eljuttatta a külügyminisztériumhoz a flotta javaslatát, amelynek a végkövetkeztetése így hangzott: „Az embargó bevezetése valószínűleg azt eredményezi, hogy különösebb késedelem nélkül bekövetkezik Japán támadása Malájföld és Holland India ellen, és lehetséges, hogy az Egyesült Államok idő előtt háborúba sodródik a Csendes-óceánon. Ha az Egyesült Államok elhatározta, hogy hadat visel a Csendes-óceánon, akkor a háborút eredményező akciókat, ha lehetséges, el kell halasztani addig, amikor Japán le lesz kötve a szibériai háborúval . . . Je-

lenleg nem időszerű embargó alá helyezni a Japánnal folytatott kereskedelmet."[72]

A flotta parancsnokságának javaslata teljesen megegyezett a kormány korábbi álláspontjával, a tengernagyok azonban nyilván nem számoltak azzal, hogy ha az Egyesült Államok semmit nem tesz Indokína déli részének japán megszállásával kapcsolatban, akkor ez csak megerősíti Tokiót abban a meggyőződésében, hogy Japán helyes úton jár. Fokozza a nyomást délre, a Szovjetunió elleni háborút pedig elhalasztja. Az elnök úgy döntött, hogy az Egyesült Államok megmutatja erejét.

Július 25-én az amerikai kormány megtiltotta a kőolaj kivitelét Japánba, és befagyasztotta az összesen 130 millió dolláros japán követelést.[73] A következő napon a Fülöpszigeti hadsereget közvetlenül az amerikai parancsnokság alá rendelték. „Javítás" ürügyén a Panama-csatornát lezárták a japán hajók előtt. Anglia és Holland India követte az Egyesült Államok példáját, befagyasztotta a japán követeléseket, és megszakította Japánnal a kereskedelmi kapcsolatokat. Japán szintén befagyasztotta ezeknek az országoknak a követeléseit. Mindkét részről fenyegető nyilatkozatok hangzottak el. Az amerikai sajtó áradozott a kormány keménységéről, a japán lapok pedig olyan kétségbeesetten próbálták meggyőzni olvasóikat arról, hogy Japánt „bekerítik", mintha az éhínség hurokja már a szerkesztők nyakán lett volna. Mi volt a való helyzet?

Az embargó nem szüntette meg, hanem csak korlátozta az amerikai–japán kereskedelmet. A külügyminisztérium utasította a Japánnal folytatott kereskedelmet irányító szerveket, hogy adhatnak engedélyt kőolaj kivitelére Japánba (a repülőbenzin kivitele tilos volt), de úgy, hogy a kivitel megfeleljen az 1935–1936-os év színvonalának. Minthogy a japán követeléseket befagyasztották, ügyelni kellett arra, hogy az export értéke egészében véve azonos legyen az import értékével. Ezek a korlátozások a terv szerint körülbelül három hóna-

pig maradtak volna érvényben, azután, a politikai helyzettől függően, a kereskedelmet ismét ki lehetett bővíteni a klíring alapján.

Amikor Londonban rájöttek, hogy mi van az amerikai „embargó" mögött, kénytelenek voltak felülvizsgálni döntésüket és engedélyezni a korlátozott kereskedelmet Japánnal. Holland Indokína ugyanezt tette. Az angol kormány megértette, hogy ellenkező esetben csak Anglia vállalja a háború kockázatát, az Egyesült Államok viszont kiszáll a játékból. Tojeda japán külügyminiszter, aki teljesen lehangolva jelentette ki július 26-án Grew nagykövetnek: „az utóbbi napokban alig aludtam",[74] ismét visszanyerte lelki nyugalmát. „Így hát – írta be Ickes a naplójába – megint lóvá tesszük az országot, mint egy esztendővel ezelőtt."[75] Ezeket az eseményeket elemezve Langer és Gleason, az amerikai külpolitika két meggyőződéses krónikása ezt írja: „Ezért nem túlzás azt mondani, hogy az elnök még mindig csak ugatott, de nem harapott."[76] Az Egyesült Államok megmutatta, hogy mire képes – a jövőben.

*

Július 26-án Kimmel hosszú levelet írt, amelyben ez a megszólítás állt: „Kedves Betty!" Joggal várt tanácsot a címzettől, az Egyesült Államok haditengerészetének főparancsnokától. Stark tengernagy még a haditengerészeti akadémia első évfolyamán kapta a „Betty" nevet. A tisztiiskolások rég megöregedtek, tengernagyok lettek, de Stark még mindig „kedves Betty" maradt évfolyamtársainak.

Kimmel a levélben szinte könnyes szemmel könyörgött Starknak, magyarázza meg az Egyesült Államok kormányának politikáját. Ezért szükségesnek látjuk, hogy hosszan idézzünk ebből a terjedelmes levélből. Kimmel ezt írta:

„A (csendes-óceáni) flotta parancsnokát informálni kell a minisztérium politikájáról, a politikai döntésekről és vál-

zásokról és azokról a döntésekről, amelyek változást okozhatnak a nemzetközi helyzetben.

Mindeddig nem kaptunk hivatalos információt arról, milyen álláspontra helyezkedik az Egyesült Államok, ha Oroszország részt vesz a háborúban, elsősorban a csendes-óceáni együttműködéssel kapcsolatban, ha erre egyáltalán sor kerül az Egyesült Államok és Oroszország között, amikor mindkét hatalom aktívan részt vesz majd a hadműveletekben. Jelenlegi terveinkben Oroszország nem szerepel, de nem találni bennük összehangolt akciókat, támaszpontok közös használatát, közös hírközlési rendszert stb. Az új helyzet olyan lehetőségeket teremt, amelyeket maximálisan ki kell használni és *élni kell a kölcsönös segítségnyújtás lehetőségeivel.* (Kiemelés tőlem – *A szerző.)* Konkrét választ kérek az alábbi kérdésekre:

1. Anglia hadat üzen-e Japánnak, ha a japánok megtámadják (Oroszország) tengermelléki területét?

2. Ha az első kérdésre pozitív a válasz, akkor aktív segítséget nyújtunk-e úgy, mint Holland India vagy Szingapúr megtámadásának esetében nyújtanánk?

3. Ha a második kérdésre pozitív a válasz, akkor készülnek-e tervek közös akciókra, kölcsönös segítségnyújtásra stb.?

4. Ha az első kérdésre negatív a válasz, milyen lesz Anglia állásfoglalása? Milyen lesz a mi állásfoglalásunk?

5. Ha Anglia hadat üzen Japánnak, mi pedig nem, milyen álláspontra helyezkedünk a japán hajózással, a csendes-óceáni őrjáratokkal, a portyázó hajókkal kapcsolatban stb.

6. A hadműveletek menetétől függően az oroszországi helyzet, úgy látszik, lehetővé teszi számunkra, hogy erősítsük védelmünket a Távol-Keleten, különösen Guam-szigetnél és a Fülöp-szigeteknél. *Oroszország háborúja a tengelyhatalmakkal lélegzetvételt biztosíthat nekünk.* (Kiemelés tőlem. – *A szerző.*)"[77]

A tengernagy alaposan elvetette a sulykot. A Szovjetunióval való együttműködésre is gondolt, és kérte, hogy avassák

be a Fehér Ház politikai elképzeléseibe, holott az utóbbit a kormány tagjainak zöme sem ismerte. Mit válaszolhatott Stark? Kimmel július 26-i levele nem az egyetlen ilyen kérés volt, talán csak az alapos érvelésben különbözött a többitől. „Betty" Stark női ravaszsággal válaszolt. Július 31-én Kimmel makacs kérdezősködésével kapcsolatban ezt írja a csendes-óceáni flotta zászlóshajója, a Pennsylvania parancsnokának: „Néhány olyan kérdés, amelyeket Ön felvetett, és néhány olyan, amelyeket Kimmel felvet (lehetőség szerint minél előbb válaszolok rájuk) azok közé a kérdések közé tartoznak, amelyeket magam is még tisztázni igyekszem Washingtonban. Az újságokból pontosan annyi információt kaphatnak róluk, amennyivel én rendelkezem." Más szóval Stark azt ajánlotta a kíváncsi tengerészeknek, hogy olvassanak újságot. Közbevetőleg megjegyezzük, hogy ígéretét – „lehetőség szerint minél előbb válaszolok rájuk" – nem tartotta meg.

Figyelmen kívül hagyva tehát azt, ami elsősorban érdekelte Kimmelt, vagyis az Egyesült Államok politikáját, Stark olyan dolgokat közöl levelében, amelyeket a Pearl Harbor-i parancsnokok már bizonyára banálisnak éreztek: „mint ahogyan táviratainkból és leveleimből tudják, véleményünk szerint Japán első célpontja a szovjet tengermellék. Turner (a flottavezérkar hadműveleti irodájának főnöke) azt állítja, hogy Japán augusztusban tör be oda. Lehet, hogy igaza van. Rendszerint igaza van. Nekem az a véleményem, hogy Japán végül megtámadja ugyan Szibériát, de ezt elhalasztja addig, amíg a maga számára kedvező helyzetet nem teremt Indokínában és Thaiföldön és amíg valami ki nem derül az orosz–német háborúban."[78]

Mindezt Stark akár meg se írta volna, teljesen fölöslegesen fáradt, mert levele (amelyet a címzett azonnal megmutatott Kimmelnek) semmi újjal nem gazdagította azt a vastag irattartót, amelyben a Szovjetunió elleni biztos Japán táma-

dást jósolgató iratokat tartották. A források csak az időpontban tértek el.

1946-ban a Pearl Harbor-i katasztrófát vizsgáló egyesített kongresszusi bizottság alaposan elővette Layton kapitányt, aki a háborút közvetlenül megelőző időszakban a Hawaii-szigeteken a csendes-óceáni flotta felderítő szolgálatát vezette. A legfondorlatosabb kérdésekre nagyon egyszerűen válaszolt, s azt is megemlítette, hogy ezekben a kritikus hónapokban Kimmel négy vagy öt alkalommal kifakadt: „Szeretném tudni, hogy mit készülünk tenni." Layton arra hivatkozott, hogy nem volt beavatva a „magas politikába", ezzel felbőszítette a bizottság tagjait, akik végre láthatták, hogy milyen ismeretei voltak a felderítés főnökének. „Hát, kérem – mondta Layton –, volt valamilyen földrajzi vonal, amelyet csak a felső körökben ismertek, s ha a japánok azt átlépték volna, akkor vagy az angolok, vagy a hollandok, vagy esetleg mi akcióba léptünk volna. De ezzel kapcsolatban nem álltak rendelkezésünkre megbízható magyarázatok, sem dokumentumok. Folyosói pletykából értesültem erről, és jelentettem a flotta törzsének."

A bizottság egyik tagja felháborodottan megkérdezte: „Tehát ön, a Hawaii-szigeteken állomásozó flotta felderítő szolgálatának főnöke folyosói pletykák terjesztésével foglalkozott?" – Layton tehetetlenül széttárta a karját.[79]

No de mégis, mi volt az a titokzatos „vonal"? Ismét vissza kell térnünk a „magas politika" világába, ahova Kimmel és a szerencsétlen Layton 1941-ben beosztása folytán nem nyert bebocsátást.

*

Augusztus elején, a háború alatt első ízben, sor került Roosevelt és Churchill tanácskozására. Az angolok rámutattak, hogy csak az Egyesült Államok határozott, a csendes-óceáni háború veszélyével számoló állásfoglalása állíthatja meg Ja-

pánt. Az angol vezetőknek az angolszász világ egységéről tartott patetikus beszédeiből az amerikaiak különösebb nehézség nélkül megértették azt a szándékot, hogy Anglia az Egyesült Államokkal akarja megvédetni távol-keleti birtokait.

Roosevelt nehezen fogadta el azt az angol indítványt, hogy az Egyesült Államok Angliával és dominiumaival, továbbá Hollandiával együtt figyelmeztesse Japánt, hogy további agressziója esetén ezek az országok fegyvert fognak. Megmagyarázta az angoloknak, hogy az Egyesült Államok célja – elodázni a csendes-óceáni háborút legalább egy hónappal. Churchill nyomban előterjesztette a megfelelő deklaráció szövegét. A dokumentum első pontjában figyelmeztették Japánt, hogy a Csendes-óceán délnyugati részében való újabb előrenyomulása esetén az Egyesült Államok „rendszabályokhoz folyamodik még akkor is, ha ezek háborút eredményezhetnek az Egyesült Államok és Japán között". A második pont leszögezte, hogy amennyiben az említett rendszabályok alkalmazásakor egy harmadik hatalom „válik Japán agressziójának célpontjává", az Egyesült Államok segítséget nyújt neki.

Az elnök megjegyezte, hogy elegendő az első pont, a másodikról egyáltalán nem szükséges beszélni. Közölte, hogy amint visszatér az Egyesült Államokba, személyesen beszél mindenről Nomurával. Churchill ujjongott. Úgy látta, hogy most már nincs oka nyugtalanságra, mert az Egyesült Államok a brit birtokokat is megvédi. Örömmel közli a kabinettel: „Az elnök haladéktalanul táviratozik Hullnak, aki megszervezi az elnök találkozóját a japán nagykövettel, hogy nyomban Washingtonba érkezése után átnyújthassa neki a fontos okmányt... Kértem a nyilatkozat másolatát, de elutazásomkor azt válaszolták, hogy még nem készült el. Az elnök azonban több ízben biztosított arról, hogy a szövegben szerepelni fognak a fenti szavak. (A nyilatkozat első pontja. – *A szerző.*) ... Meggyőződésem, hogy nem tompítja majd a szöveget."[80]

Ha Japán megtámadná a Szovjetuniót, arra az esetre a

külügyminisztérium ígéretet tett, hogy szóban figyelmezteti Nomurát: „Minthogy a Szovjetunió baráti hatalom, az Egyesült Államok egyformán érdekelt bármilyen konfliktusban a Csendes-óceán északnyugati részében." Ha ezek a szavak elhangzottak volna is, csak szavak maradtak volna. Az egyik amerikai történész, R. Dawson megállapítja, hogy „az Egyesült Államok igyekezett lehetőleg minél jobban elodázni az összecsapást Japánnal, és aligha tett volna valamit, ha Japán benyomul Szibériába vagy blokád alá veszi Vlagyivosztokot".[81]

De mi legyen a Churchillnek tett ígéretekkel? Washingtonba visszatérve Rooseveltnek esze ágában sem volt megtartani a szavát. Tanácskozott Hull-lel, s arra a következtetésre jutottak, hogy semmi esetre sem kell a japánokban olyan benyomást kelteni, mintha valamilyen megállapodásra jutottak volna az angolokkal. Elegendő csak az Egyesült Államok nevében beszélni. Az angol kormánnyal pedig semmit sem kell közölni, hogy ne adjanak okot Londonnak fölösleges találgatásokra és elkerüljék a kínos magyarázkodást. Ezért írja kesernyés szájízzel a második világháború hivatalos angol történetének szerzője: „Mélységes szomorúsággal kell konstatálnunk, hogy Churchill bizalmával visszaéltek."[82] Roosevelt augusztus 17-én magához kérette Nomurát, és kijelentette neki, hogy ha Japán további lépéseket tesz annak érdekében, hogy erőszakkal vagy fenyegetéssel kiterjessze uralmát a szomszédos országokra, az Egyesült Államok minden lehetséges intézkedést megtesz „törvényes jogainak és érdekeinek" megvédéséért.[83] De hol van ezeknek a „törvényes jogoknak és érdekeknek" a határa? Roosevelt a Nomurával folytatott beszélgetésben ezt természetesen nem tisztázta. Washingtonban azonban a maguk számára rég megállapították a japán terjeszkedés határait.

Először annak a tanácskozásnak az eredményeként vázolták fel, amelyet Anglia, Hollandia és az Egyesült Államok katonai megbízottai tartottak 1941 áprilisában Szingapúr-

ban. Marshall tábornok és Stark tengernagy úgy gondolta, hogy az Egyesült Államoknak akkor kell hadba lépnie Japán ellen, ha az megtámadja a távol-keleti és csendes-óceáni amerikai, angol, holland birtokokat, vagy ha túllépi a következő terület határait: Thaiföldön a keleti hosszúság 100. fokát vagy délen az északi szélesség 10. fokát, vagy pedig ha megpróbálja elfoglalni Portugál Timort, Új-Kaledóniát és a Társaság-szigeteket. Az Egyesült Államok fegyveres erőinek parancsnoksága nem tartotta szükségesnek hadba lépni Japánnal, ha az megindul a Szovjetunió ellen. Hogy a dolog ne fajuljon háborúig, meg kellett magyarázni Japánnak, hogy az agresszió mely útjai állnak előtte nyitva, s melyek vannak zárva.

Roosevelt azt javasolta Nomurának, hogy újítsák fel az amerikai–japán tárgyalásokat.[84] Sőt, hajlandó volt elfogadni a régi japán indítványt, és személyesen találkozni Konojéval, igaz, hogy nem a Fülöp-szigeteken, hanem Alaszkában, október közepén. A tárgyalások újrakezdésének előfeltételeként azonban az elnök kérte „a japán kormányt, legyen szíves az eddiginél világosabban közölni jelenlegi álláspontját és terveit".[85]

Konoje kormánya kapva-kapott Roosevelt ajánlatán. Tokióban ekkor már nagyon feszült lett a helyzet. Július 25-e után a szélsőségesek bosszúért kiáltottak. Egyes vezetőket, akik Konojét támogatták, életveszélyesen megfenyegettek. Augusztus 14-én sikertelen merényletet követtek el Hiranuma ellen; átlőtték a nyakát. A rendőrség nyugtalankodni kezdett, a kormánynak adott jelentéseiben párhuzamot vont a jelenlegi és az 1936. február 26-i helyzet között. Konoje gépkocsiját megtámadták.[86] A rendőrségnek sikerült elfognia négy überpatriótát, akik „az égi bosszú osztag" tagjai voltak. Szeptember 18-án, a mandzsúriai betörés tizedik évfordulóján le akartak számolni Konojéval mindenért, többek között Macuoka leváltásáért is.[87] Konoje és hívei mellé testőrséget kellett állítani.

Az amerikai javaslat, egyebek mellett, lehetővé tette Konojénak, hogy egy időre távozzék Tokióból. A japán kormány percnyi késedelem nélkül készülődni kezdett a konferenciára: összeállították a küldöttséget, kiválasztottak egy nagy teljesítményű rádióadóval felszerelt hajót. Augusztus 28-án Nomura átadta Rooseveltnek Konoje válaszát, amelyben beleegyezik a találkozóba.

A maga szándékairól a japán kormány kijelentette: Indokínából a „kínai incidens" rendezése után kivonják a csapatokat. Japán nem kezdeményez semmilyen katonai akciót a szomszédos országok ellen. Konoje külön kiemelte: „Ami a szovjet–japán viszonyt illeti, a japán kormány hasonlóképpen kijelenti, hogy mindaddig nem tesz semmilyen katonai intézkedést, amíg a Szovjetunió hű marad a semlegességi szerződéshez."[88] De Washingtonban éppen ezt a nyilatkozatot nem várták. Soha nem is kérték Japántól. A japán diplomácia kezdeményezése zsákutcába juttatta Washingtont. Az Egyesült Államok kormányhivatalaiban sehogyan sem tudták felfogni, ez a nyilatkozat korántsem Konoje békeszeretetének köszönhető, hanem annak a körülménynek, hogy a japán vezetők az amerikaiaknál sokkal józanabbul mérték fel a Szovjetunió erejét. Konoje a hadügyminiszterrel és a haditengerészeti miniszterrel tanácskozva kijelentette: „A találkozót (Roosevelttel – *A szerző*) hamarosan meg kell ejteni. A német–szovjet háború menete azt mutatja, az események valamikor szeptember közepe felé fognak kulminálni. Ha beválik bizonyos körök jóslata és a hadműveletekben stagnálás következik, akkor nincs okunk rá, hogy optimisták legyünk Németország jövőjével kapcsolatban. Ebben az esetben Amerika határozottabb álláspontra helyezkedik és többé nem akar tárgyalni Japánnal... Tekintettel arra, hogy az események Németország számára kedvezőtlenül alakulhatnak, rendkívül fontos, hogy egyetlen nap halogatás nélkül megegyezzünk Amerikával!"[89] A két miniszter egyetértett Konoje érvelésével. Augusztus 9-én a hadsereg vezér-

kara úgy határozott, hogy 1941-ben semmilyen hadműveletet nem kezdenek a Szovjetunió ellen.[90]

Eközben Roosevelt és Konoje küszöbönálló találkozójáról hírek szivárogtak ki, és a legkülönfélébb találgatásokra adtak ürügyet az amerikai–japán tárgyalások állásáról. A japán kormány kérte az Egyesült Államokat, tegyenek közzé közös nyilatkozatot arról, hogy a találkozóra szeptember 20-a körül kerül sor. Konoje sietett, mert meg volt győződve arról, hogy Roosevelttel való találkozása után a szélsőségesek valószínűleg akcióba lépnek.

*

Amikor szeptember elején nyilvánvaló lett, hogy az Egyesült Államok nem hajlandó leszögezni álláspontját, Tokióban a koordinációs bizottság tanulmányozni kezdte Japán katonai lehetőségeit. Szeptember 5-én a császár magához kérette Konojét, valamint a hadsereg és a flotta vezérkari főnökét. Megérdeklődte a katonáktól, hogy mennyi idő szükséges az Egyesült Államok ellen a Csendes-óceánon indítandó hadjárathoz. Szugijama tábornok hetykén rávágta, hogy három hónap. A császár éles hangon emlékeztette a tábornokot, hogy 1937-ben, amikor a „kínai incidens" keletkezett, ő volt a hadügyminiszter. Akkor azt ígérte, hogy az egész befejeződik egy hónap alatt, de eltelt négy esztendő, és a kínai háborúnak még mindig nem látni a végét. Szugijama zavartan magyarázni kezdte, hogy Kína óriási területe nem tette lehetővé a hadműveletek tervszerű végrehajtását. Erre a császár ingerülten közbevágott, hogy ha Kína nagy, akkor a Csendes-óceán határtalan. A tábornok zavartan elhallgatott. A flotta vezérkari főnöke sietett segítségére. Nagyon tapintatosan megjegyezte, hogy Japán helyzete egy súlyos beteg állapotához hasonló, akit operálni kell. Műtét nélkül a beteg elsorvad, de a műtét is veszélyes. A fegyveres erők véleménye szerint meg kell próbálni sikert elérni tárgyalásokkal, s ha

nem sikerül, akkor bele kell menni a műtétbe – el kell kezdeni a háborút.

Szeptember 6-án döntő fontosságú tanácskozást tartottak a császárnál, amelyen megállapodtak, hogy ha Japán október elejéig nem éri el „minimális követeléseinek" teljesítését az Egyesült Államokkal folytatott tárgyalásokon, akkor „azonnal határozatot hozunk az Egyesült Államok, Anglia és Hollandia elleni háborúra való felkészülésre". A szoldateszka nagyon elégedett volt. Az októbert a katonák kívánságára, a siker érdekében választották, mert a partraszálláshoz novemberben legalkalmasabb az időjárás, decemberben már sokkal nehezebb végrehajtani, a január pedig az északkeleti szelek miatt nem jöhetett számításba. A tanácskozás részvevői képmutatóan az Egyesült Államokra panaszkodtak. A döntés után a trónon ülő császár szomorkásan idézett egy ősi verset, amelynek körülbelül ez a tartalma: „Partjainktól tengerek indulnak minden égtáj felé, és szívem azt kérdi a világ népeitől: a szelek miért nyugtalanítják a tengert és miért zavarják közöttünk a békét."[91]

A császárnál szeptember 6-án tartott tanácskozás után a katonák reális dologgal foglalkoztak, gyorsított ütemben készültek a háborúra, ezen belül a Pearl Harbor elleni támadásra, a politikusok pedig délibábot kergettek, az Egyesült Államokkal folytatott tárgyalásokon megpróbálták elérni, hogy kielégítsék Japán követeléseit. Szeptember 6-án Konoje titkos megbeszélésre kérte Grewt. Közös ismerősük házában találkoztak. A nagykövet autójáról eltüntettek minden olyan jelzést, amely a diplomáciai testülethez való tartozására utalt. A késői ebédet a házigazda lánya szolgálta fel; Konoje biztosította a nagykövetet, hogy találkozásukról senki sem tud (holott megkapta hozzá a legfontosabb miniszterek beleegyezését). A miniszterelnök természetesen hallgatott arról, hogy aznap tanácskoztak a császárnál. Grew azonban érezte, hogy valami rendkívüli történt: a miniszterelnök kérve kérte, hogy szervezze meg a találkozót Roosevelttel, mert Hull pozíciója,

Konoje szavait idézve, „elvi szempontból ragyogó", de a konkrét kérdéseket csak az elnökkel lehet eldönteni.

Grew azonnal értesítette Washingtont, hogy a japán kormány „konstruktív megbékélésre" törekszik.[92]

Az amerikai diplomaták változatlanul arra szólították fel a japánokat, hogy csatlakozzanak a nemzetközi kapcsolatok elveihez, ezáltal a tárgyalásokat a nemzetközi jog elvont doktrínáinak ingoványos talajára vezették.

Noha Konoje ismételten kérte, hogy közöljék az Egyesült Államok javaslatait, az amerikai diplomaták kitértek a határozott válasz elől. Az a sok dokumentum, amelyet szeptemberben és október első felében az Egyesült Államok és Japán egymásnak küldözgetett, egy lépéssel sem vitte előbbre a tárgyalásokat. Az amerikai fél a legjobb esetben azt tanácsolta a japánoknak, hogy ismét tanulmányozzák át Hull június 21-i jegyzékét. A japán megbízottak ekkor azzal vádolták az amerikai diplomatákat, hogy nem akarják „felfedni a kártyáikat". A Tokióban tartózkodó Grew, aki közelről látta a japán fővárosban kialakult politikai helyzetet, nem tudta megérteni a kormány makacsságát. Szeptember 29-én figyelmeztette Washingtont: ha Roosevelt és Konoje találkozójára nem kerül sor, a kormány megbukik, és helyébe „katonai diktatúra" kerül, „mely nem akarja elkerülni az összeütközést az Egyesült Államokkal".[93] Amikor a nagykövet elküldte a táviratot, ezt jegyezte be a naplójába: „Az a körülmény, hogy Japán miniszterelnöke figyelmen kívül hagy minden példát és hagyományt – márpedig ebben az országban nagyon tisztelik őket –, és hajlandó kézben tartott kalappal megjelenni amerikai földön, hogy találkozzék az Egyesült Államok elnökével, önmagában is fokmérője a kormány elszántságának, hogy kiküszöböli azt az óriási kárt, amelyet nagy és potenciálisan felbőszült országunk elidegenedése okozott."[94] A japán kormány azonban hasztalan próbálta rávenni Rooseveltet, hogy találkozzék Konojéval. Az Egyesült Államok hajthatatlansága folytán rohamosan csökkent a Ko-

noje-kormány tekintélye Japánban. A szélsőségesek azt követelték, hogy az ország irányítását bízzák energikusabb emberekre. Az Egyesült Államok is ebben reménykedett. Konoje nem felelt meg, hiszen annyira ügyetlenül biztosította az Egyesült Államokat, hogy Japán nem szándékszik megindítani a hadműveleteket a Szovjetunió ellen.

*

Szeptember 20-án, a koordinációs bizottság ülésén a katonatisztek ultimátumot intéztek Konojéhoz, hogy legkésőbb október 15-ig dönteni kell a hadműveletek megkezdésének időpontjáról. Ellenkező esetben a fegyveres erők nem tudnak kellőképpen felkészülni az év végén megindítandó hadműveletekre. Konoje teljesen kétségbeesett. Elutazott „pihenni". A rossznyelvek már rég azt suttogták a fővárosban, hogy amint válság fenyegetett, a miniszterelnöknek hirtelen nagy szüksége lett a pihenésre.

Október 1-én Konoje visszatért hivatalába, és 2-án megérkezett Washingtonból a rég várt válasz: Roosevelt elutasította a találkozóra tett javaslatot. Konoje elmondta kollégáinak: régi vágya, hogy kolostorba vonul. Todzso megjegyezte, hogy vannak az ember életében olyan pillanatok, amikor legjobb, ha becsukja a szemét és szakadékba veti magát. Konoje abban egyetértett, hogy ilyen gondolat megfordulhat az ember fejében, de ő mint az ország miniszterelnöke nem fogadhatja el, hogy Japán problémáit így kellene megoldani.

A családi ünnepek általában megnyugtatják az emberek szívét. Ezért Konoje herceg október 12-én, születésnapján, tanácskozásra hívta össze legfontosabb minisztereit, hogy haladéktalanul döntsenek a további politikáról. Ezen a vasárnapon töltötte be ötvenedik évét. A miniszterek összegyűltek házában, de nem került sor az alkalomhoz illő beszélgetésre.

– Válaszúton állunk, és döntenünk kell vagy a béke, vagy a háború mellett. Véleményem szerint a döntés teljes egészében a miniszterelnöktől függ – jegyezte meg hűvösen a haditengerészeti miniszter.

– Én a tárgyalások folytatását javasolnám . . . – kezdte tétován Konoje. Todzso azonban közbevágott:

– A miniszterelnök döntése elhamarkodott. Röviden szólva a kérdés lényege a következő: van-e lehetőség a tárgyalások sikeres befejezésére vagy nincs? Nagyon veszélyes következményekkel járhat, ha olyan tárgyalásokat folytatunk, amelyeknek sikerére nincs remény, és végső soron elszalasztjuk a hadműveletek megindítására kedvező alkalmat.

A külügyminiszterhez fordulva Todzso megérdeklődte, van-e lehetőség arra, hogy előbbre jussanak a tárgyalásokon. A külügyminiszter azt felelte, hogy az alapvető nézeteltérés a Kínában állomásozó japán csapatok körül van. Ha a hadsereg enged, akkor talán számíthatnak a tárgyalások sikerére.

– A hadsereg számára létkérdés, hogy csapataink Kínában maradjanak, s ebben nem tehet semmilyen engedményt – vágott közbe Todzso.

– Nem lehetne egy időre elfeledkezni a dicsőségről – jegyezte meg finoman Konoje –, és learatni a gyümölcsöt, eleget tenni azoknak a formalitásoknak, amelyekhez Amerika ragaszkodik, s az eredmény ugyanez lesz, mint „a csapatok jelenléte".[95]

Todzso hallani sem akart erről. A négyórás tanácskozás eredménytelenül végződött, Konojének teljesen elrontották a születésnapját. A vendégek komoran távoztak, a herceg pedig magába roskadva ült. Tudta, hogy miniszterelnöksége napjai meg vannak számlálva.

Október 14-én Konoje még egy utolsó kísérletet tett, a kabinet ülése előtt négyszemközt beszélt Todzsóval. Felhívta a tábornok figyelmét arra, hogy senki nem mondhatja meg, mennyi ideig fog tartani a háború az Egyesült Államokkal.

Öt évig, esetleg tízig. Párhuzamot vont az 1904-es orosz–japán háborúban alkalmazott japán politikai vonallal (ezt sok tokiói vezető előszeretettel alkalmazta). Emlékeztetett rá, hogy 1904. február 4-én a császár, mielőtt véglegesen döntött volna Oroszország megtámadásáról, magához kérette Ito titkos tanácsost, és megkérdezte tőle, valószínű-e a győzelem. Ito azt felelte, hogy nem valószínű. De Japán, ha az Egyesült Államok közvetítésével gyors békét köt, rögzítheti kezdeti sikereit.

Ma lehetetlen ilyen közvetítőt találni, jelentette ki a herceg. Németország helyzete a keleti fronton nem a legrózsásabb. Nem lenne-e jobb valahogy megoldani a „kínai incidenst", megvárni az európai háború kimenetelét, és a birodalom katonai erejére támaszkodva döntő szerepet játszani a békekonferencián?

Todzsót nem hatották meg Konoje izgatott szavai. Komoran megjegyezte, hogy a miniszterelnök túlságosan nagy figyelmet szentel Japán gyengeségeinek, s elfeledkezik arról, hogy az Egyesült Államoknak is vannak gyenge pontjai. „Egyébként úgy hiszem, politikai nézeteltéréseink természetünk különbözőségéből adódnak" – jelentette ki Todzso és elköszönt.

A néhány órával később kezdődő kabinetülésre Todzso rendkívül feldúltan érkezett. Nekirontott a politikusoknak. A miniszterek dermedten figyelték. Tojeda próbálta megmagyarázni a diplomácia céljait, de Todzso ettől valóságos dührohamot kapott. Szidta a diplomatákat, mert mindent meghiúsítanak. A kabinet először látta ilyennek Todzsót, és Tojeda próbálkozása után senkinek sem volt kedve beleavatkozni a vitába. Todzso révén a szoldateszka világosan kifejezésre juttatta, hogy a hivatalban levő kabinettel nagyon elégedetlen. A hadügyminiszter távozott, magára hagyta az elképedt kormányt. Nem sokkal később azt üzente Konojénak, hogy többé ne próbáljon találkozni vele, mert nem áll jót magáért.

Japán politikai köreiben régóta járta az a kesernyésen tréfás mondás, hogy ha valaki meg akarja tudni, milyen az ország külpolitikája, ne töltse azzal az időt, hogy felkeresi a miniszterelnököt vagy a külügyminisztert, hanem menjen el a vezérkarhoz. Az 1941. október 15–17-i kormányválság megoldása a tréfálkozókat igazolta.

A szoldateszka frontálisan támadott. A vezérkar képviselői közölték a politikusokkal, hogy ha a kormány nem kerül teljesen a hadsereg kezébe, „belső zavargások" törnek ki. Több magyarázatra nem volt szükség, mert a harmincas évek eseményei még élénken éltek az emberek emlékezetében. Todzso és hívei igyekeztek minél nagyobb rémületet kelteni. Éppen ezekben a napokban derült ki, hogy Tokióban illegális rádióadó működik, és Todzso parancsára a rendőrség letartóztatott két német állampolgárt. Az egyik Sorge volt, a másik Klausen. A letartóztatáskor persze senki sem gyanította, hogy szovjet felderítők. Todzso egyszerűen minden követ megmozgatott, hogy megingassa a gyűlölt Konoje helyzetét, akinek a kormányzása alatt a fővárosban titkos adók működtek.

Október 16-án Konoje kormánya lemondott. Október 17-én a császár magához hívatta Todzsót, és megbízta az új kormány megalakításával. Az 57 esztendős tábornok elfogadta a megbízást. A császári palotából távozva végigjárta a szent helyeket. Alázatosan kérte az isteneket, hogy vezessék a helyes útra. Bizonyára az istenek sugallták neki az új kormány összetételét, amelyet a kevés liberális találóan „a legmegbízhatatlanabb mandzsúriai bandának" nevezett el. Az új miniszterelnök megtartotta magának a hadügyminiszteri és a belügyminiszteri tárcát. Kezdődik a „Todzso sogunátus", suttogták rémülten a tokióiak.

Október 18-án hivatalosan megalakult Todzso kormánya. A császár példa nélkül álló útravalót adott. Közölte Todzsóval, hogy az új kormányt egyetlen korábbi döntés sem köti. „Tudja – mondta a császár elgondolkodva Kido lord főpe-

csétőrnek –, úgy emlékszem, van egy közmondás: »Aki nem mer bemenni a tigris odújába, nem szerezhet tigriskölyköt« . . ."

Az Egyesült Államokban az igen népszerű „Life" közölte az olvasóközönséggel, hogy Todzso hatalomra jutása „a nácik győzelme", az új kabinet „puskapor szagú". „Todzso – magyarázta a magazin – régóta harcba vágyik. 1937-ben kijelentette: »Japánnak készen kell állnia, hogy egyidejűleg harcoljon Kína és Oroszország ellen«. Japán már harcban áll Kínával, 25 japán hadosztály összevonása a szovjet határon pedig úgy fest, mintha Japán hamarosan neki akarna ugrani Oroszországnak."[96]

Október közepén Hindenari Teraszaki, a washingtoni japán nagykövetség tanácsosa találkozott Richard Turner tengernaggyal, a flotta-vezérkar hadműveleti irodájának főnökével. A találkozó félhivatalos volt, ezért az általában tartózkodó Teraszaki szabadjára eresztette érzéseit: „Az Egyesült Államok a Távol-Kelettel kapcsolatban nagyon idealista álláspontra helyezkedik . . . Az elvekről való vitatkozás azonban csak a gazdagok vesszőparipája. Ha figyelmen kívül hagyjuk az elveket, akkor önöknek véleményem szerint az a céljuk, hogy rávegyenek minket, addig harcoljunk Kínában, amíg ki nem merülünk. Másrészt önök nagyon, de nagyon reális politikát folytatnak Közép-Amerikában. Ne beszéljünk Panamáról, tömegével találhatunk mai példákat, amelyek bizonyítják ezt a gondolatot. Mi, japánok, anyagilag szegényebbek vagyunk az amerikaiaknál. Nem tudom, mi lehet a japán–amerikai háború kimenetele, de ha vereséget szenvedünk is, a végsőkig fogunk küzdeni."[97]

Október 16-án a „New York Times" első oldalán tudósítást közölt Tokióból Hideo Hirada kapitánynak, a haditengerészet felderítő hivatala főnökének nyilvános beszédéről. Az Egyesült Államok és Japán – mondotta a kapitány – „eljutott ahhoz a ponthoz, ahol útjaik elválnak . . . Amerika, amely a jelenlegi helyzetben bizonytalannak érzi magát, óriá-

si mértékben bővíti a flottát. Amerika azonban nem folytathat hadműveleteket egyidejűleg az Atlanti- és Csendes-óceánon. A császári flotta felkészült a legrosszabbra. Sőt, a császári flotta ég a vágytól, hogy amint szükségessé válik, cselekedjen."

Az ilyen nyilatkozatok nyilvánvalóan azt mutatták, hogy az amerikai–japán kapcsolatokban érlelődött a válság, amely csak a fegyver erejével oldható meg. Az Egyesült Államokban azonban vakon bíztak abban, hogy Japán megindítja a háborút, de nem az Egyesült Államok ellen. Az amerikai kormány felelős vezetői ezt a meggyőződést olyan tényekkel próbálták alátámasztani, amelyeket egészen másként kellett volna értelmezni.

Október 15-én Roosevelt közli Churchill-lel, hogy az új kormány hivatalba lépésének – véleménye szerint – melyek lesznek a kétségtelen következményei: a helyzet a japánokkal határozottan roszabbodott, *„és én úgy gondolom, hogy ők észak felé indulnak el* (kiemelés tőlem – *A szerző*) –, ennek következtében önnek és nekem biztosítva lesz két hónap pihenő a Távol-Keleten".[98] Október 16-án tehát Konoje kormánya lemondott. Hogyan reagáltak erre az Egyesült Államokban? Noha az amerikai történészek már könyvtárnyi tanulmányt összeírtak a külpolitikáról, ezzel a fontos kérdéssel szinte egyáltalán nem foglalkoztak. Lássuk Langer és Gleason magyarázatát: „Amikor az elnök tudomást szerzett Konoje lemondásáról, azonnal elhalasztotta a kormány szokásos ülését, és két órán át tanácskozott Hull, Stimson és Knox miniszterekkel, Marshall tábornokkal, Stark tengernaggyal és Harry Hopkinsszal. Sajnos, nincs semmilyen információnk erről a tanácskozásról, csak az a bejegyzés, amit Stimson tett a naplójában . . . »Kényes probléma áll előttünk, úgy kell irányítani a diplomáciai ügyeket, hogy Japánnak ne legyen igaza, hogy elsőnek ő kövesse el az ostobaságot – tegye meg az első nyílt lépést«."[99]

Az az utasítás azonban, amelyet Stark október 16-án kül-

dött Kimmelnek, némi fényt vet a tanácskozás következtetéseire: „A japán kabinet lemondása komoly helyzetet teremtett. Ha megalakul az új kormány, bizonyára szélsőségesen nacionalista és Amerika-ellenes lesz. Ha Konoje kabinetje marad hatalmon, akkor másféle megbízatás szerint fog eljárni, amely nem irányozza elő az Egyesült Államokhoz való közeledést. *Minden esetben a legvalószínűbb a háború Japán és Oroszország között.* (Kiemelés tőlem. – *A szerző.*) Minthogy Japánban az Egyesült Államokat és Angliát okolják a jelenlegi kétségbeesett helyzetért, Japán megtámadhatja ezeket az államokat is." Hogy az utóbbi változatot a várt szovjetellenes agresszióhoz képest mennyire tartották valószínűnek, meggyőzően kiviláglik Stark utasításaiból, amelyet a csendes-óceáni flotta parancsnokának küldött: „tegye meg a szükséges óvintézkedéseket . . ., de ne provokálja Japánt".[100]

Stark gondolatmenete jól nyomon követhető október 17-i levelében, amelyben megmagyarázza előző nap adott utasítását: „Kedves Kimmel! Az utóbbi húsz napban a dolgok nálunk amúgy se jól, se rosszul mennek, egyébként mindenről tudsz, amit mi csinálunk. Én magam nem hiszem, hogy a japánok háborút indítanának ellenünk, s ha a neked küldött utasításban azt írom, hogy Japán »megtámadhatja« az államokat, lényegesen enyhítettem az elém terjesztett szöveget. Lehetséges, hogy nincs igazam, de bízom benne, hogy nem így van. Mindenesetre a Fehér Házban hosszú huzavona után úgy döntöttek, hogy mégiscsak legyünk résen . . . Bizonyára emlékszel arra a levelemre, amelyben közöltem azt a véleményt, hogy Japán augusztusban megtámadja Szibériát. Akkor azt írtam, hogy Japán mindaddig egyetlen határozott lépést sem tesz ez irányban, amíg a helyzet nem tisztázódik. Úgy gondolom, hogy mindez automatikusan fog megtörténni."[101] Valóban, október második felében a szovjet–német fronton nagyon nehéz volt a Szovjetunió helyzete . . .

Kimmel és Short természetesen részletesen megvitatta ezeket az okmányokat. Short későbbi tanúvallomása szerint a

Hawaii-szigeteken azt a következtetést vonták le belőlük, hogy „nagyon valószínű a háború Oroszország és Japán között... Véleményem szerint ez kevésbé tette valószínűvé a háborút az Egyesült Államok és Japán között, hiszen ők (Washingtonban – *A szerző*) nyilvánvalóan a japán–orosz háborút tartották a legvalószínűbbnek."[102]

Ám az amerikai diplomácia sem akart ölbe tett kézzel ülni. Október 17-én Halifax washingtoni angol nagykövet megjelent Hullnál, és átnyújtotta London aggasztó üzenetét. Az angol kormány teljesen egyetértett az Egyesült Államokkal abban, hogy Japán a közeljövőben megtámadja a Szovjetuniót. Ámde Anglia nemzeti érdekeinek szemszögéből vizsgálva ezt a kérdést, Londonban ésszerűtlennek tartották megengedni, hogy a tengelyhatalmak „egyenként" verjék le ellenfeleiket, jelen esetben a Szovjetuniót. Az angol kormány aziránt érdeklődött, „mit tesz az Egyesült Államok, ha Japán megtámadja Oroszországot". Az amerikai számítások arra épültek, hogy október 18-án Hideki Todzso alakított kormányt. Az új kormányfő szoros kapcsolatban állt a Kvantung-hadsereggel, és az amerikai politikusok németbarátnak tartották őt.*

Washingtonban csupán azt a mellékes körülményt tévesztették szem elől, hogy mind Todzso, mind Togo Sigenori, az új külügyminiszter, aki azelőtt Moszkvában teljesített szolgálatot, mindenki másnál jobban ismerte Tokióban a Szovjetunió erejét, és tudta, hogy nehéz ellene harcolni. Október 22-én Hull ezt válaszolta az angoloknak: „Az Egyesült Államok kormánya még nem döntött, hogy mit tesz, ha Japán

* Típushiba! Ez a tévhit azonban egészen a japán háborús főbűnösök tokiói peréig tartotta magát. Ott a vádlott Todzso kifakadt: „Mint már volt alkalmam megmagyarázni, ellenérzést kelt bennem maga a szó – németbarát vagy angolbarát. Minthogy éltem Németországban és tudok németül, természetesen lehet ilyesmit állítani. De nem vagyok sem németbarát, sem angolbarát, sem amerikabarát érzelmű. A nemzeti zászló alatt állok. S ha úgy tetszik, hogy valamilyen »barát« legyek, akkor japánbarát vagyok."

megtámadja a Szovjetuniót."[103] Akkor Londonban elhatározták, hogy segítenek az Egyesült Államoknak leküzdeni a határozatlanságát. Az angol kormány azt indítványozta, hogy az Egyesült Államok, Anglia és a Szovjetunió közösen figyelmeztesse Japánt, óvakodjék „Vlagyivosztok blokád alá helyezésétől vagy Szibéria megtámadásától". Az Egyesült Államok elutasította az indítványt. Miért? Hull – írja Langer és Gleason – „úgy döntött, hogy egyelőre egészében vizsgálja a japán agressziót, nem foglalkozik egyes megnyilvánulásaival. Mindazonáltal Washington úgy döntött, hogy ezentúl az Oroszországba menő szállítmányokat Arhangelszken keresztül küldi, nem pedig Vlagyivosztokon keresztül."[104] A hivatalos álláspontot képviselő amerikai történészek magyarázata az égvilágon semmit sem magyaráz meg. Az Egyesült Államok ugyanis igyekezett nem tenni semmi olyat, ami eltántoríthatta volna Japánt a Szovjetunió elleni agressziótól.

*

Nehéz a katonákkal. Japánban akkor Todzso vezetésével ők álltak oda meghatározni az állam politikáját. De Washingtonban is előfordult olykor, hogy a katonák betörtek a politika kényes területére, s minthogy köztudomásúan nincs érzékük ezekhez a finom dolgokhoz, teljesen helytelen javaslatokat tettek. A szakmai szempont elzárta előlük a tágas politikai horizontot, amely jól látszott a Fehér Ház első emeletéről, ahol az ovális dolgozószobában az Egyesült Államok érdekeit védték. Ezt bizonyítja az az eset, amely 1941 októberében történt Washingtonban.

Az amerikai hadsereg vezérkarának hírszerző hivatalában dolgozó tisztek hozzáfértek mindazokhoz az anyagokhoz, amelyeket az elnök ismert. Látták az agresszorok globális elgondolásait, és megértették, hogy a második világháború fő frontján a Vörös Hadsereg harcol, amely szovjet földön az amerikaiakat is védi. A józan ész és az önfenntartás ösz-

töne azt sugallta, nem szabad hagyni, hogy Keleten hátba támadják a Szovjetuniót. A hivatal tisztjei ezeket a becsületes gondolatokat közölték a kormánnyal.

Október 2-án a hírszerző hivatal memorandumot terjesztett elő Roosevelt és Konoje esetleges találkozójával kapcsolatban: „A hivatal véleménye szerint sem a vezetők találkozója, sem a gazdasági engedmények nem hoznak kézzelfogható hasznot az Egyesült Államoknak, ha Japán a találkozóig nem tesz határozott ígéretet arra, hogy szakít a tengelyhatalmakkal. Az Egyesült Államok közvetlen célja – bármilyen módon gyengíteni Hitlert. A Szibéria meg nem támadására adott japán garancia lélektanilag és katonailag előnyös helyzetbe hozza Oroszországot, lehetővé teszi számára, hogy erősebb ellenállást tanúsítson Hitlerrel szemben. Mindezt figyelembe véve a javasolt tanácskozás előfeltétele kell legyen, hogy Japán végleg szakítson a tengelyhatalmakkal, és adjon vitathatatlanul őszinte biztosítékot arra, hogy nem támadja meg Szibériában Oroszországot."[105]

Már tudjuk, hogy Roosevelt éppen a memorandum benyújtásának napján, október 2-án végleg elutasította a Konojéval való találkozóra tett japán javaslatot. De ez korántsem úgy történt, ahogy a hírszerző hivatal javasolta: a külügyminisztérium voltaképpen nem indokolta a döntést, és a Szovjetunióról természetesen egy szót sem ejtett.

Konoje kormányának bukásával kapcsolatban a nyughatatlan hírszerzők újabb memorandumot szerkesztettek, és október 16-án elküldték a kormánynak. Szerintük a kormány bukása „logikus következménye annak, hogy Todeja külügyminiszter nem tudta enyhíteni a Japánra nehezedő amerikai gazdasági nyomást ... és a nacionalisták nyomását, akik a japán–amerikai béketárgyalások megszakítását követelték". Kinek lesz ebből hátránya? A memorandum szerzői az ismert washingtoni hangulatot tükrözve ezt írták: „Most nem a flotta, hanem a japán hadsereg fogja a döntő befolyást gyakorolni. A hadseregparancsnokság haladéktalanul ki fogja

használni a szibériai hadseregnek az oroszok európai balsikerei miatt bekövetkező gyengülését."[106] Vagyis a hírszerzők nyíltan céloztak rá, hogy beleláttak tulajdon kormányuk kártyáiba.

A Fehér Ház, mint láttuk, megnyugvással vette tudomásul, hogy Todzso lett a miniszterelnök – biztosítva látta az észak elleni agressziót –, a hírszerző hivatal viszont riadót fújt. Október 21-én sietve jelentette a kormánynak: „abban a pillanatban, amikor a Kvantung-hadsereg úgy látja, hogy a szibériai hadsereg és közte az erőviszony 2:1 az ő javára, egészen valószínű, hogy támadásba lendül, függetlenül a tokiói kormány politikájától és szándékaitól. Ha az erőviszony 3:1 vagy nagyobb lesz, a valószínűség bizonyossággá válik." A beszámoló kategorikus javaslattal zárult: „jól felfogott érdekünkben . . . mindent el kell követnünk, hogy megmaradjon az orosz hadsereg és a Kvantung-hadsereg jelenlegi erőegyensúlya".[107]

Valószínű, hogy a haditengerészeti minisztérium hírszerző hivatala sem vesztegette az időt hiába, mindenesetre tény, hogy az említett jelentés beterjesztésének napján, október 21-én Stimson óriási terjedelmű beszámolót küldött az elnöknek. A hírszerző tiszteknek magát a haditengerészeti minisztert is sikerült megnyerniük! Stimson kizárólag katonai megfontolások alapján úgy vélte, hogy az egyetlen hatásos eszköz az Egyesült Államok kezében Japán megfékezésére, ha nagy mennyiségű bombázó repülőgépet von össze a Távol-Keleten és a Csendes-óceánon. Amellett kardoskodott, hogy erősíteni kell a Fülöp-szigeteken állomásozó bombázó kötelékeket, és így folytatta: „még egy lehetőség kínálkozik a Csendes-óceán északnyugati részén. Vlagyivosztok kikötője Oroszország három kapujának egyike. Az arhangelszki kapu bármely pillanatban becsukódhat. A Perzsa-öbölnél levő kapu átbocsátóképessége nem kielégítő. Alaszka közelsége Szibériához és Kamcsatkához azok a lehetőségek, amelyek ott vannak (bár még nem győződtünk meg róluk) lehetővé

teszik számunkra, hogy ezeket a bombázókat felhasználjuk az említett dél felől indítandó akciók kiegészítésére. Ez a térség az amerikai befolyás északi támaszpontja lehet ezúttal nemcsak a japán agresszióval szembeni védekezésre, hanem azért is, hogy Oroszország megőrizze Európában védelmi képességét. A Csendes-óceán nyugati része felett így megteremtendő ellenőrzés alighanem a legkomolyabb figyelmeztetés lesz Japánnak és ugyanilyen biztosíték Oroszországnak. Joggal várhatjuk, hogy így elszakíthatjuk Japánt a tengelyhatalmaktól."[108]

Ezeket a számításokat Szibéria és Kamcsatka gazdája, a Szovjetunió nélkül készítették, és alaptalan volt minden olyan remény, hogy az amerikai légierő békeidőben elhelyezhető szovjet földön. Bármilyen nemes szándékok vezérelték is Stimsont, ez lett volna a legbiztosabb módja, hogy a Szovjet Távol-Kelet ellen irányítsák a japán agressziót. Mindamellett nyilvánvaló, hogy eléggé befolyásos és illetékes tisztek az amerikai hadsereg parancsnokságában keresték a módját, természetesen az Egyesült Államok érdekeit szem előtt tartva, hogy a Szovjetuniót megóvják a helyzet további bonyolódásától, ami a japán agresszió következtében előállt volna. Ha Stimson tervei az említett megoldások miatt nem is voltak realizálhatók, az Egyesült Államoknak lett volna éppen elég lehetősége rá, hogy Japánt figyelmeztesse a Szovjetunió megtámadásának következményeire. Sőt, minthogy Washington elkerülhetetlennek látta ezt a támadást, a figyelmeztetés kötelező lett volna a tengelyhatalmak elleni koalíciós háború érdekében. Az Egyesült Államokon volt a sor, hogy nyilatkozzék.

Nyilatkozott is. Október 23-án a „New York Times" főcímben adta hírül, attól a naptól fogva a Szovjetunióba irányuló szállításokat nem Vlagyivosztokon, hanem Arhangelszken át fogják lebonyolítani. A lap magyarázata szerint Washington így akarja elkerülni az incidenseket Japánnal. Másnap a Fehér Ház felháborodottan cáfolta a lap magyarázatát,[109]

de az amerikai hajók többé nem voltak láthatók a Vlagyivosztokhoz vezető úton.

Az amerikai archív anyagokból kiderül, hogy a hírszerző hivatal abbahagyta a kormány bosszantását. A nyughatatlan tiszteket valószínűleg rendreutasították. Milyen módon? A hadseregben éppen elég szabályzat, előírás, instrukció áll rendelkezésre, elegendő rájuk hivatkozni. Stimsont, aki szintén a nyughatatlanok között volt, kétségkívül ugyancsak megfegyelmezték, mert többé nem hangoztatott eretnek nézeteket.

*

Úgy adódott, hogy az Egyesült Államok és Japán ugyanazon a napon, november 5-én hozott fontos döntéseket. Ezeket a döntéseket események láncolata előzte meg mind Washingtonban, mind Tokióban. Az amerikai kormány tudta, hogy a Todzso-kabinet hivatalba lépése után nem sokat kell várni Japán döntő lépéseire. Jó előre meg kellett határozniuk az álláspontjukat, ehhez pedig tanulmányozni kellett az ország katonai és politikai lehetőségeinek arányát. November 5-én az Egyesült Államok fegyveres erőinek parancsnoksága részletes javaslatokat terjesztett az elnök elé. A hadsereg részéről ismét rámutattak, hogy az Egyesült Államok fő célja – vereséget mérni Németországra, a Japán elleni háborúban védekezésre kell szorítkozni, mert a korlátlan támadás a Csendes-óceánon felemészti az Európában szükséges tartalékokat. Japánnal mindaddig el kell kerülni az összecsapást, amíg az Egyesült Államok nem halmoz fel elegendő katonai erőt a Csendes-óceánon.

Ha viszont Japán a közeljövőben a fegyveres agresszió útjára lép, „akkor a Japán elleni hadműveleteket az alábbi esetekben kell megindítani: 1. ha a japán fegyveres erők nyíltan háborús cselekményt követnek el az Egyesült Államok, a Brit Nemzetközösség vagy Holland Kelet-India terü-

lete vagy mandátumos területe ellen; 2. ha a japán csapatok Thaiföldön túlhaladják nyugat felé a keleti hosszúság 100. fokát vagy dél felé az északi szélesség 10. fokát, vagy pedig benyomulnak Portugál Timorra, Új-Kaledóniába vagy a Társaság-szigetekre; ... 3. ha a háborút Japánnal nem lehet elkerülni, akkor a kidolgozott stratégiai tervekhez kell ragaszkodni, vagyis a hadműveleteknek lényegében védelmi jellegűeknek kell lenniük, azzal a céllal, hogy megtartsuk a területünket és gyengítsük a japán gazdaságot; 4. figyelembe véve a globális stratégiát, a japán előrenyomulás Kunming és Thaiföld ellen, az említett esetek kivételével, *vagy pedig a Szovjetunió ellen intézett támadás nem teszi szükségessé az Egyesült Államok beavatkozását Japán ellen*". (Kiemelés tőlem. – *A szerző.*) Mindennek alapján az amerikai hadvezetés úgy gondolta, hogy a Japánnal való viszonyt nem kell a szakítás felé terelni. A javaslatot ez a lakonikus mondat zárta le: „Ne nyújtsunk át semmiféle ultimátumot Japánnak."[110] Roosevelt egyetértett a hadvezetés érveivel.

A japán vezetők is tanulmányozták az ország katonai lehetőségeit. A koordinációs bizottság szinte szünet nélkül ülésezett. Október 23-án a bizottság tagjai arra a megállapításra jutottak, hogy nincs más megoldás, csak a háború, de az Egyesült Államok katonai potenciálja 7–8-szorosa Japánénak. Ezért „nincs semmilyen lehetőség arra, hogy háború esetén az Egyesült Államok fölébe kerekedjünk". A végkövetkeztetés: gyors hadjáratot kell indítani korlátozott célokkal.

Togo külügyminiszter a november 1-i ülésén mégis megkísérelt választ kapni a katonáktól, hogy Japán milyen erőket tud bevetni az Egyesült Államok elleni háborúban. Todzso azt felelte, hogy a külügyminiszter „nyugodjék meg és bízzék a hadvezetésben". A haditengerészeti miniszter támogatta Todzsót, s biztosította Togót, hogy „a japán flotta elsüllyeszti az amerikai flottát". A külügyminiszter valami

olyasmit dörmögött, hogy „abszurd dolog számításokat feltevésekre alapozni" és egyetértett a katonákkal.[111]

November 5-én Tokióban ülést tartott a titkos tanács a császárnál. A részvevők elhatározták, hogy a tárgyalásokat az Egyesült Államokkal folytatni kell, és át kell nyújtani az amerikai kormánynak Japán javaslatainak két változatát, amelyeket „A" és „B" tervnek neveztek el. Ha az Egyesült Államok kormánya november 25-ig egyik tervet sem fogadja el, akkor jöhet a háború. Az „A" terv a következőket tartalmazta: Japán egyetért azzal az elvvel, hogy a Csendes-óceánon és Kínában a nemzetközi kereskedelemben le kell mondani a megkülönböztetésről, ha ezt az elvet a világ többi részében is elismerik; ami a háromhatalmi egyezményt illeti, a japán kormány hajlandó nem bővíteni az „önvédelmi" övezetet, és szeretné elkerülni az európai háború kiterjedését a Csendes-óceánra; Japán és Kína békekötése után a japán csapatok 25 esztendőre Észak-Kínában maradnak, a Mongol Népköztársaság határán és Hajnan szigetén. Ha az Egyesült Államok elutasítja az „A" tervet, akkor át kell nyújtani a „B" tervet, amely afféle modus vivendi volt. Japán kötelezte magát, hogy tartózkodik a további hódításoktól, annak fejében, hogy a vele folytatott kereskedelemben enyhítik az amerikai korlátozásokat. November 7-én a japán kormány hozzávetőlegesen meghatározta a háború kezdetének napját – tokiói idő szerint december 8. Elkezdődött a fegyveres erők felfejlődése az Egyesült Államok, Anglia és Hollandia elleni háborúra, hogy a japán–amerikai tárgyalások meghiúsulása után nyomban megindítsák a hadműveleteket.

Most Nomura lett a japán–amerikai tárgyalások központi alakja. A tengernagy akkorra már elfáradt, idegei kimerültek a céltalan egy helyben topogásban. A szörnyű diplomáciai gépezet fogaskerekei közé szorult Nomura nem értette meg, hogy személy szerint tőle vajmi kevés függött, és hajlamos volt rá, hogy küldetésének balsikeréért csak önmagát

okolja, és elsősorban azért szidta magát, hogy nem tud jól angolul. Amikor Konoje kormánya megbukott, Nomura kérte a japán külügyminisztériumtól a leváltását. Megmagyarázta, hogy nem bízik a megegyezés lehetőségében, és semmi kedve sincs folytatni „ezt a képmutató létezést, becsapva más embereket". Tokióból megérkezett a válasz: az új kormány őszintén törekszik a kapcsolatok megjavítására az Egyesült Államokkal.[112] Nomura a helyén maradt. Tokióban úgy döntöttek, hogy teljesítik a nagykövet állhatatos kérését, küldenek neki helyettest. A választás Kuruszura, Nomura régi barátjára esett, aki azelőtt berlini nagykövet volt, ő írta alá a háromhatalmi egyezményt. Japán rendkívüli és meghatalmazott nagykövetei úgy tárgyaltak, hogy nem ismerték saját kormányuk igazi szándékait. Nem sokkal később, amikor már kitört a háború, a fasiszta diplomácia ezt nagy tettként könyvelte el. 1942 januárjában Hitler elragadtatással mesélte környezetének: „Osima elmondta nekem, hogy az amerikaiak megtévesztésére a japánok Nomurát és Kuruszut küldték Washingtonba, mert köztudott volt róluk, hogy mindig Japán és az Egyesült Államok közötti megértésen munkálkodtak. Valóban, ha az ember gyengeséget szimulálva akarja megtéveszteni az ellenfelet, nem bátor embert kell megkérni, hogy szimuláljon gyengeséget! Jobb olyat választani, aki hajlamos a csüggedésre!"[113]

November elején sürgősen elutazott az Egyesült Államokba. Kuruszu csak kitűnő angol nyelvtudását vitte magával: az összes instrukciókat, beleértve az „A" és „B" tervet, Nomura már megkapta táviratilag. Neki kellett átnyújtania az „A" tervet az amerikai kormánynak, s ha azt elvetnék, a „B" terv átnyújtásakor már ott lesz Kuruszu. Roosevelt és Hull idejében értesült mindenről, amit a japán diplomáciai konyhán kifőztek: az amerikai titkosszolgálat lehallgatta és megfejtette az összes táviratot, amelyet Tokió és a washingtoni japán nagykövetség egymással váltott. A Fehér Házban és a külügyminisztériumban ismerték mind a két terv tartalmát, és

azt is tudták, hogy Tokió az Egyesült Államokkal folytatott tárgyalások végső határidejét november 25-ben állapította meg, ez derült ki a november 5-i keltezésű 736. számú táviratból. Volt min töprengeni.

November 7-én Nomura átnyújtotta Hullnak az „A" tervet. November 10-én az elnök fogadta a nagykövetet. Noha november 6-án Roosevelt azt mondta Stimsonnak, hogy javasolhat a japánoknak egy hat hónapra szóló modus vivendit, amikor Nomurával találkozott, csupán arra szorítkozott, hogy üres szólamokból álló előadást tartott neki a béke áldásairól, arról, hogy elő kell segíteni az emberiség felvirágzását stb. Togo, amikor közölték vele, hogyan reagált az elnök az „A" tervre, felbőszült. Nyomban táviratozott Nomurának, emlékeztette rá, hogy a november 25-i időpontot „semmiképpen nem lehet megváltoztatni". A táviratot megfejtették és továbbították Rooseveltnek és Hullnak. November 15-én Nomura meghallgatta Hull végleges véleményét az „A" tervről: a nemzetközi kereskedelemre és a háromhatalmi egyezményre vonatkozó japán javaslatok nem kielégítőek. Ha a felek ebben megegyeznének, akkor „leülhetnének egymás mellé mint testvérek, és valahogy megoldanánk a japán csapatok elhelyezését Kínában".[114] Az „A" tervet tehát elvetették.

Japánban egyre fokozódott a feszültség. Amikor november 15-én megnyílt a japán parlament soron következő ülésszaka, az alsóházban a császári ház támogatóinak szövetsége nevében Tosio Simada képviselő kért szót. Kijelentette: „A csendes-óceáni rákos daganat a gőgös amerikai vezetők agyában van, akik világuralomra törekednek." Simada annak a véleményének adott hangot, hogy a rák elleni harchoz „nagy kés" szükséges, és előterjesztett egy határozati javaslatot, amelyben többek között ez állt: „Teljesen nyilvánvaló, hogy a tengelyhatalmak, valamint az angol, az amerikai és a szovjet nép közötti jelenlegi konfliktus alapvető oka az Egyesült Államok gátlástalan törekvése a világuralomra ... Ámde a

japánok türelme nem végtelen, van határa."[115] Az alsóház egyhangúlag elfogadta a határozatot. Ilyen volt a légkör Japánban, amikor Kuruszu az Egyesült Államokba érkezett.

Az elnökhöz és a külügyminiszterhez eljuttatott megfejtett iratok nap mint nap vésztjóslóan emlékeztettek arra, hogy Japán nem csupán idegháborút folytat, hanem valóban arra készül, hogy a közeli hetekben kirobbantja a háborút. November 15-én Togo ezt táviratozza Nomurának: „A 736. számú táviratomban megszabott határidőt semmiképpen nem szabad megváltoztatni. Ezért kérem, tegyen meg mindent, hogy az Egyesült Államok helyes megvilágításban lássa a dolgokat, és lehetővé váljék az egyezmény aláírása eddig az időpontig."[116] A táviratot megfejtették, és feladásának napján az illetékesek elé tették.

November 16-án a washingtoni japán nagykövetség részletes utasítást kap arra, hogy „rendkívüli körülmények esetén" semmisítsék meg a rejtjeles távírógépeket. Ugyanezen a napon Togo, november 5-től immár negyedszer közli Nomurával: „Az ön véleménye szerint türelmesen kell várnunk, milyen fordulatot vesz a háború (Európában – *A szerző*). Én azonban a legnagyobb sajnálattal kénytelen vagyok közölni, hogy a jelenlegi körülmények között erről szó sem lehet. A 736. számú táviratomban megállapítottam a tárgyalások befejezésének végső határidejét, és ezt nem fogom megváltoztatni. Kérem, próbálja ezt megérteni. Ön is láthatja, milyen kevés idő maradt hátra, ezért ne engedje meg az Egyesült Államoknak, hogy mellékvágányra tereljen bennünket és elhúzza a tárgyalásokat. Követelje, hogy hozzanak döntést a mi javaslataink alapján, és tegyen meg mindent, hogy haladéktalanul megoldódjék a kérdés."[117] A táviratot megfejtették, és jelentést tettek róla november 17-én, azon a napon, amikor Kuruszu repülőgépen megérkezett Washingtonba, és az elnök a külügyminiszter társaságában Nomurával együtt fogadta.

A következő három napban lefolytatott újabb eszmecsere

terméketlen volt. Kuruszu hűvösen megjegyezte Hullnak: „azonnali segítség szükséges és ha a betegnek ezer dollárra van szüksége a kezelésre, akkor háromszáz dollár nem segít".[118] November 19-én Tokióból az alábbi információ érkezik egyes japán nagykövetségekre és missziókhoz: „Rendkívüli körülmények (diplomáciai kapcsolataink megszakítása) és a nemzetközi hírközlési hálózat megszakadása esetén az alábbi figyelmeztetéseket vesszük be a Tokióból rövidhullámon sugárzott napi időjárásjelentésbe; 1. ha a japán–amerikai kapcsolatok kerülnek veszélybe – »keleti szél, eső«; 2. ha a japán–szovjet kapcsolatok – »északi szél, felhősödés«; 3. ha a japán–angol kapcsolatok – »nyugati szél, derült idő«."[119]

Az amerikai hírszerzés vezetői nagyon is tisztában voltak ennek a táviratnak a fontosságával. A „csodával" foglalkozó minden munkatárs kapott egy kis cédulát az egyes formulák jelentésével. Több rádióállomást éjjel-nappal üzemben tartottak, hogy hallgassa le és rögzítse Tokió minden adását. Eddig naponta 3–4 láb hosszú távgépíró-szalag érkezett a japán rádióadások szövegével, most viszont 200 láb hosszú. Washington feszült figyelemmel várt.

Hull ekkor már émelygett a hivatalos tárgyalásoktól. Mint mondotta, elege volt abból, hogy „egy és ugyanazon körben körbe-körbe járjon". Ráadásul a többi miniszter állandóan oktatta, hogyan irányítsa a külpolitikát. Az államtitok megtartása és a szakmai etika megakadályozta abban, hogy lerázza a kéretlen tanácsadókat. Mindössze a helyettesének panaszkodott keserűen: „Ezek a tanácsadók mind késsel és bottal járnak hozzám."[120]

November 20-án Nomura és Kuruszu átnyújtotta Hullnak a „B" tervet. Ebben a tervben ez állt: mindkét kormány kötelezettséget vállal, hogy erői nem hatolnak be Délkelet-Ázsia és a Csendes-óceán déli részének egyetlen térségébe sem, kivéve Indokínát, ahol már japán csapatok állomásoznak; a japán kormány akkor vonja ki csapatait Indokínából, ha békét kötött Kínával; Japán és az Egyesült Államok

együttműködik annak érdekében, hogy megkapja a szükséges nyersanyagot Holland Indiából; Japán és az Egyesült Államok helyreállítja kereskedelmi kapcsolatait, és az Egyesült Államok szállítani fogja Japánnak a szükséges mennyiségű kőolajat; az Egyesült Államok kötelezettséget vállal, hogy tartózkodik minden olyan lépéstől, amely zavarná a Japán és Kína közötti béke megteremtését.[121] Tokióban annyira biztosra vették, hogy az USA belemegy a felkínált modus vivendibe, hogy elküldték Nomurának és Kuruszunak az egyezmény bevezető szövegét és azoknak a jegyzékeknek a szövegét, amelyeket az angol és a holland kormánynak kellett elküldeni.

Amikor Hull átvette a dokumentumot a japán megbízottaktól, Nomurában és Kuruszuban az a benyomás alakult ki, hogy az amerikai kormány egyetért vele. Ez reményt keltett Togóban, és kicsikart Tokióban még egy utolsó, rövid haladékot. November 22-én ezt táviratozza a nagykövetnek és helyettesének: „Szörnyen nehéz megváltoztatnunk a 736. számú táviratomban megállapított határidőt. Önöknek tudniuk kell ezt, de én azt is tudom, hogy emberfeletti erőfeszítéseket tesznek. Tartsák magukat politikánkhoz, és kövessenek el minden lehetségest. Ne kíméljék erőfeszítéseiket, hogy elérjék a számukra kívánatos döntést. Nem is sejtik azokat az okokat, amelyek miatt 25-ig rendezni akarjuk a japán–amerikai kapcsolatokat, ámde, ha a következő három vagy négy napban be tudják fejezni tárgyalásaikat az amerikaiakkal, ha az egyezmény aláírása tető alá hozható 29-ig (ideírom ezt az időpontot betűkkel is – huszonkilencedikéig), ha lehetségesnek látszik az idevonatkozó jegyzékváltás, ha sikerül megértésre jutnunk Angliával és Hollandiával, egyszóval, ha minden befejeződik, hajlandók vagyunk várni eddig a napig. Azután az események automatikusan fognak kibontakozni. Kérem, vegyék ezt tekintetbe, és tegyenek még nagyobb erőfeszítéseket, minél előbb. Erről jelenleg csak önöknek kettőjüknek kell tudniuk."[122]

Togo túlbecsülte a japán rejtjelrendszer megbízhatóságát; utasításairól ugyanis haladéktalanul sokkal több személy szerzett tudomást, mert a rádiótáviratot lehallgatták, megfejtették, lefordították, és a feladás napján – november 22-én – továbbították az Egyesült Államok vezetőinek. Az elnök és a külügyminiszter kezében ott volt az újabb bizonyítéka annak – ha egyáltalán szükség volt még újabb bizonyítékra –, hogy az amerikai választól függ, lesz vagy nem lesz háború a Csendes-óceánon és a Távol-Keleten.

*

Ha az Egyesült Államok kormánya arra törekedett, hogy elodázza a fegyveres konfliktust Japánnal – márpedig a rendelkezésre álló dokumentumok ezt bizonyítják –, akkor el kellett volna fogadnia a modus vivendit. A külügyminisztérium és a hadvezetés, amely tudott a kormánynak erről a törekvéséről, helyesnek tartotta. November 21-én a Hullnál tartott értekezleten megvitatták a külügyminisztériumnak a modus vivendire kidolgozott javaslatait, amelyek alig különböztek a japán „B" tervtől. Ami a japán javaslatokat illeti, Gerow tábornok, aki a hadsereg parancsnokságát képviselte az értekezleten, hangsúlyozta: „A dokumentum katonai szempontból kielégítő... Ezeknek a javaslatoknak az elfogadásával lehetővé válik egyik fő célunk elérése – elkerüljük a háborút Japánnal... Külön szeretném hangsúlyozni, hogy a modus vivendire feltétlenül szükség van azért, hogy sikeresek legyenek katonai erőfeszítéseink Európában."[123]

November 22-én a külügyminisztériumban kidolgozták a 90 napra szóló amerikai modus vivendi tervezetét. A japán „B" tervtől főleg abban különbözött, hogy az Egyesült Államok követelte a japán csapatok azonnali kivonását Dél-Indokínából, az ország északi részében pedig maximum 25 ezer japán katona maradhat. A többi amerikai feltétel lénye-

gében egyezett a japán javaslatokkal. November 22-én Hull ismertette az amerikai tervezetet az angol és a kínai nagykövettel, az ausztrál és a holland követtel. Mindnyájan egyetértettek vele. Hull lehetségesnek tartotta, hogy már november 24-én válaszoljanak Japánnak. Ennek a napnak az estéjéig többé-kevésbé biztosan nyomon követhetők az amerikai diplomácia akciói. Sokkal nehezebb magyarázatot adni az amerikai kormány indítékaira a háború kezdetéig hátralevő 12 napban. Még a hivatalos amerikai történetírás is kénytelen bevallani, hogy a rendelkezésre álló tények alapján nem lehet kielégítő választ adni.

November 25-én reggel Hull, Stimson és Knox másfél óráig tanácskozott. Egyetértettek abban, hogy az amerikai javaslatokat át kell adni Japánnak. Hogy még miről volt szó ezen a tanácskozáson, arról nincsenek adatok. Délelőtt 11 órakor mindhárman a Fehér Házba érkeztek, ahol újabb másfél órás tanácskozás folyt az elnöknél, amelyen részt vett Marshall és Stark is. Erről szinte egyáltalán semmi adat nincs, csak Stimson találó naplójegyzete: „Az elnök a »Victory Parada« (az Egyesült Államoknak az európai háborúban tervezett hadműveleteinek fedőneve – *A szerző*) megvitatása helyett csupán az amerikai–japán viszony kérdésével foglalkozott. Kijelentette, hogy valószínűleg megtámadnak bennünket, lehetséges, hogy legkésőbb a következő hétfőig (november 30. – *A szerző*), mert a japánok közismerten figyelmeztetés nélkül támadnak. Mit tegyünk? Az a kérdés, hogyan manőverezzünk, hogy az első lövést Japán adja le, de ne sodorjuk nagy veszélybe magunkat. Ez nehéz feladat."[124] Az elnöknél tartott tanácskozáson elhangzott az a feltevés, hogy Japán megindulhat a déli tengerek felé, de az amerikai birtokokat nem támadja meg. Mindazonáltal úgy döntöttek, hogy átadják Nomurának és Kuruszunak a modus vivendire vonatkozó amerikai javaslatokat.

A tanácskozáson jelenlevő katonatisztek – a hat részvevő közül négy – nagyon elégedetlenek voltak. Maradt idejük

befejezni a katonai készülődést a Csendes-óceánon. A két miniszter, Stimson és Knox és a két vezérkari főnök, Marshall és Stark, ezzel a benyomással távozott a Fehér Házból.

Közvetlenül a tanácskozás után Stark ezt írta Kimmelnek: „Nem tudom, mit tesz az Egyesült Államok. Csapjon belém a mennykő, ha tudom. Szeretném tudni. Csak azt tudom, hogy mindenre fel kell készülnünk, de az is lehet, hogy semmit sem teszünk, de mégis inkább afelé hajlok, hogy »bármilyen« lépésre számíthatunk."[125] Ez az információ nem sok segítséget adott Kimmelnek.

A Fehér Házban azonban tudták, mit tegyenek. Nem kétséges, hogy nagy figyelmet szenteltek a Berlinből érkező híreknek, ahol ugyanazon a napon, 1941. november 25-én nagy pompával újabb öt évre meghosszabbították az antikomintern paktumot. Ezt komolyan vették Washingtonban.*

Néhány óra múlva az elnök és a külügyminiszter ellenkező döntést hozott; a modus vivendi tervezetét elvetették. A külügyminisztériumban nagy sietve összeállítottak egy terjedelmes dokumentumot, egy „tíz pontból álló programot". Az idő sürgetett, ezért már nem írtak hozzá új bevezetőt, hanem az immár elutasított modus vivendi bevezető szövegét mellékelték hozzá. Az Egyesült Államok kormánya azt javasolta Japánnak, hogy kössenek több oldalú megnemtámadási egyezményt a Távol-Keleten; írjanak alá kollektív szerződést Indokína területi épségéről; vonják ki az összes csapatokat Kínából; az Egyesült Államok és Japán Kínában csak a csungkingi rendszert fogja támogatni; mindkét kormány tárgyalásokat kezd kereskedelmi szerződés megkötéséről. Végül, az Egyesült Államok és Japán által kötött egyetlen szerződést sem szabad úgy értelmezni, hogy az el-

* Az Egyesült Államok haditengerészeti hírszerző hivatala például ezt jelentette december 1-én a kormánynak: „Japán és Oroszország között továbbra is feszült a viszony. November 25-én Japán Németországgal és a többi tengelyhatalommal öt évre meghosszabbította az antikomintern paktumot."

lentétes a szóban forgó amerikai–japán megállapodással.[126] Ezek voltak ennek a meghökkentő dokumentumnak a fő tételei. Egyszóval az Egyesült Államok azt javasolta Japánnak, hogy saját jószántából állítsa helyre az 1931. szeptember 18-a, vagyis a japán hódítások kezdete előtti helyzetet. Az 1941-es amerikai–japán tárgyalásokon az amerikai kormány egyetlenegyszer sem támasztott olyan feltételeket, amelyek akárcsak távolról is hasonlítottak volna a „tíz pontból álló programra". Ez lényegében ultimátum volt.

November 26-án, délután 5 órakor Hull átnyújtotta az amerikai választ Nomurának és Kuruszunak. A követek, miután átfutották a dokumentumot, nem hittek a szemüknek. Érdeklődtek a modus vivendi sorsa felől. Hull kijelentette, hogy a kezükben van a válasz. A külügyminiszter megjegyezte, hogy „őt meglincselhetik, ha kiderül, hogy kőolajat szállítanak Japánnak". Nomura visszavágott: „Néha a meggyőződésükhöz keményen ragaszkodó államférfiak nem rokonszenvesek a közvéleménynek, csak a bölcsek tudják megérteni a jövőt, és olykor viselni a vértanúi koszorút, ámde az élet rövid, és mindenkinek teljesítenie kell a kötelességét." Kuruszu hozzáfűzte, hogy az amerikai válasz „egyértelmű a tárgyalások befejezésével".[127] Hull, Kuruszu szavai szerint, „kemény maradt, mint a kőszikla". Így váltak el.

Az 1941. november 26-i amerikai ultimátum valóban a legmaximálisabb program volt azok között, amelyeket az Egyesült Államok addig a Távol-Kelettel és a Csendes-óceánnal kapcsolatban előterjesztett. Charles A. Beard, a XX. század első felének kiváló amerikai polgári történésze hangsúlyozza: „Ha megbízhatunk a nyilvánosságra hozott anyagokban, megállapíthatjuk, hogy a Kelettel fenntartott amerikai diplomáciai kapcsolatok történetében az Egyesült Államok leplezett háborús fenyegetéssel és háborút eredményezhető gazdasági szankciókkal soha nem tanácsolta Japánnak, hogy távozzék Kínából. Még a Köztársasági Párt égisze alatt működő legvakmerőbb imperialisták sem merték soha

hivatalosan alkalmazni azt a doktrínát Japánnal szemben ... hogy tartsa tiszteletben Kínában azokat a politikai és gazdasági elveket, amelyeket egykor az első látásra igazságosnak tűnő »nyitott kapu« jelszóban fogalmaztak meg, a valóságban azonban a Köztársasági Párt régi tételét, amelynek a célja a kínai beavatkozás, továbbá azt, hogy tartsa magát a nemzetközi morál Hull által kifejtett elveihez ... Roosevelt elnök vállalkozott arra, amit a republikánus-imperialisták nem mertek megtenni: határozott gazdasági szankciókkal támogatta a »nyitott kapu« veszélyes, bár rozzant madárijesztőjét, a Japánnal folytatott tárgyalásokon pedig odáig vitte a dolgot, hogy előterjesztette a maximális programot, amely kétfrontos háborúhoz vezetett. Mind a demokrata, mind a republikánus antiimperialisták könnyen kihámozhatták a memorandum értelmét – a régi imperializmust új öltözékben."[128] Noha Charles A. Beard személyes támadásai Roosevelt ellen sajátos színezetet adnak fejtegetéseinek, a lényeg bennük van.

Az amerikai történészek, különösen azok, akik utólag bizonygatják az elszigetelődés hívei által javasolt eljárási mód ésszerűségét, azt a következtetést vonják le, hogy Roosevelt különösebb szükségszerűség nélkül sodorta bele az Egyesült Államokat a háborúba. Valóban, az Egyesült Államok váratlanul csöppent bele a háborúba, ezt kellőképpen bizonyítja Pearl Harbor. Ez azonban nem jól megfontolt politikának, hanem óriási politikai baklövésnek volt a következménye.

Hull ultimátumának nem az volt a célja, hogy az Egyesült Államok elleni háborúra biztassa Japánt, éppen ellenkezőleg, el akarta venni a kedvét attól, hogy meginduljon Dél felé. Roosevelt félt attól, hogy Anglia és az emigráns holland kormány meghiúsíthatja Washington játékát, ezért november 27-én utasítást adott, közöljék velük: az Egyesült Államok nem ad semmilyen biztosítékot, hogy segítségükre siet, ha Japán megtámadná az angol és holland birtokokat.[129]

Más szóval üljenek nyugodtan, ne mozgolódjanak, amíg nagy partnerük azon fáradozik, hogy a japán agressziót más irányba, a Szovjetunió ellen terelje.

Érthető, hogy a hivatalos amerikai történészek fantáziája ebben az irányban nem működik, csak panaszkodnak, mint például Langer és Gleason: „mindaddig, amíg nem kerülnek elő újabb dokumentumok, mind az elnök, mind Hull külügyminiszter szerepét csak találgatni lehet".[130] Vagy ahogyan S. Bemis professzor pesszimisztikusan kijelenti: „a történészek még évszázadokig fognak vitatkozni az 1941-es Hull–Nomura tárgyalások jellegéről és részleteiről".[131] A történésznek azonban, bármennyire bosszantóak az amerikai bizonyítás baklövései, csak a tények alapján kell és szabad ítéletet mondania. A tények pedig minden kétséget kizáróan azt mutatják, hogy a november 26-i ultimátum az a „nagy bot" volt, amellyel az Egyesült Államok máskor is megpróbálta elérni a célját. Jelen esetben az volt a célja, hogy Japánt a Szovjetuniónak ugrassza, maga pedig kívül maradjon.

Ha ezt a tételt nem fogadjuk el, akkor vagy egyet kell értenünk azokkal az amerikaiakkal, akik azzal vádolják Roosevelt, hogy szándékosan dobta Japán elé csaléteknek a csendes-óceáni flottát, hogy legyen ürügye, és az amerikai népet belesodorhassa a háborúba, vagy pedig járványos esztelenségre kell gyanakodnunk Washingtonban, ahol tudtak a háborúról, de nem tettek semmilyen óvintézkedést. Az Egyesült Államok külpolitikájának irányítói azonban józan eszüknél voltak, kitűnő volt az emlékezőtehetségük.

*

Washingtonban biztosra vették, hogy Japán akkor támadja meg a Szovjetuniót, amikor a szovjet–német fronton roszszabbodik a szovjet fél helyzete. Arról is tudtak, hogy Japánnak körülbelül hat hónapra van szüksége, hogy felkészüljön a Szovjetunió elleni háborúra. 1941 november végén az amerikai politikusok szerint megvoltak ezek a feltételek –

a fasiszta német hordák a hős Leningrádot ostromolták, megközelítették Moszkvát, és még mindig előrenyomultak, délen kijutottak a Donhoz, Japánból pedig olyan hírek érkeztek, hogy rendkívül megerősödött a Kvantung-hadsereg, amely kiindulási állásokban tartózkodott a szovjet határon.*

A japán fegyveres erők területi eloszlása aligha maradt titokban az amerikai hírszerzés előtt. Japán 51 hadosztályából 1941 novemberében 21 Kínában állomásozott, 13 Mandzsúriában, 7 hadosztályra volt szükség az anyaország védelmére, tehát csak 11 hadosztályt lehetett felhasználni más térségekben. Ugyanígy az 5 légiflotta közül három a szárazföldön és a japán szigeteken állomásozott, és csak kettő volt szabad. A csapatoknak ez az elhelyezkedése arra utalt, hogy Japán háborúra készül a Szovjetunió ellen. Ilyen körülmények között valóban nehéz volt elhinni, hogy Japán az Egyesült Államok és Anglia ellen indítson háborút, amelyek ellen csak 11 hadosztályt tud bevetni (így is történt), vagyis a japán hadseregnek körülbelül a 20 százalékát.[132]

Ezenközben a rejtjelmegfejtő szolgálat közölte a híreket arról, hogy a japán fegyveres erők, bárhol állomásozzanak is, mindenütt befejezték a felkészülést. Az információknak ebben az áradatában voltak olyan megfejtett táviratok is, amelyeket Tokió és a honolului japán főkonzulátus küldött egymásnak. De a lehallgatott közlemények egész tömegéből ar-

* Az amerikai politikusok még a másodrendű japán csapatmozdulatokat is összefüggésbe hozták a szovjet–német front helyzetével. Stimson például elmondta a háború után: „December 1-én reggel az elnök visszaérkezett Washingtonba. Emlékszem, távolléte alatt híreket kaptunk, hogy azok a japán expedíciós erők, amelyeket szemmel tartottunk, ahelyett, hogy a Sziámi-öböl és a Malakka-félsziget felé tartottak volna, kezdtek partra szállni Indokínában, nem messze Saigontól. Úgy láttuk, hogy ez a körülmény némi haladékot ad nekünk, mert arra következtethettünk belőlc, hogy Japán nem szándékszik azonnal betörni a Fülöp-szigetekre. Ebben az időben az oroszok újabb ellentámadást hajtottak végre a németek ellen Rosztov térségében, és mi arra gondoltunk, lehetséges, hogy ez az ellentámadás okozta a japán erők előrenyomulásában bekövetkezett szünetet."

ra lehetett következtetni, hogy Tokióban esetleg csak az utolsó pillanatban döntenek az agresszió irányáról. A „szél-rejtjel" meggyőzően bizonyította, hogy a három ellenfél – az Egyesült Államok, a Szovjetunió és Anglia – bármelyike ellen lehetséges a háború. Az amerikai politikusok segíteni akartak Tokiónak a választásban. S. Hornbeck, aki Hull legbefolyásosabb tanácsadója volt távol-keleti ügyekben, még 1941. október 29-én hangsúlyozta Hullhoz intézett memorandumában: „Japán nem lesz hajlandó újabb katonai kalandokba bocsátkozni azokban a térségekben, ahol joggal feltételezheti, hogy erős ellenállásba ütközik, hanem inkább a gyengébb térségeket támadja meg, amelyeket könnyű elfoglalni."[133]

November 27-én, az ultimátum átadásának másnapján az ujjongó Hornbeck közli a kormánnyal a maga véleményét: „Ma sokkal kisebb a valószínűsége, mint egy héttel ezelőtt volt, hogy Japán háborút indít ellenünk. Ha fogadhatnék valakivel, ötöt tennék egy ellen, hogy az Egyesült Államok nem keveredik háborúba Japánnal december 15-ig (vagyis addig az időpontig, amire Gerow tábornok szerint befejeződik csapataink átcsoportosítása), hármat tennék egy ellen, hogy az Egyesült Államok nem fog harcolni Japán ellen január 15-ig (vagyis hét héten belül), és egyet tennék egy ellen, hogy az Egyesült Államok nem fog harcolni Japán ellen március 1-ig (vagyis több mint 90 napon belül, s ez alatt stratégáink véleménye szerint időt nyerünk a további felkészülésre) . . . Vagyis hiszem, hogy az ország nem áll a csendes-óceáni háború küszöbén."[134] Ritka szép példája a politikai rövidlátásnak.

A november 26-i ultimátumnak éppen azt kellett megértetnie Japánnal, hogy az Egyesült Államok végre határozott álláspontra helyezkedik. Washingtonban úgy okoskodtak, hogy Japán most, amikor a fegyveres Egyesült Államokkal áll szemben, választani fog, és nekimegy a Németországgal vívott háborúban elgyengülő Szovjetuniónak. Meg sem for-

dult az amerikai politikusok fejében, hogy Tokióban jobban ismerik a Szovjetunió katonai potenciálját, mint az Egyesült Államokban. Togo ezt írja az emlékirataiban: „A német–szovjet háború kezdete után komolyan aggasztottak Németország katonai perspektívái, és soha nem tudtam szabadulni attól az aggályomtól, hogy ez a háború ugyanúgy fog végződni Németország számára, mint az 1914–1918-as háború."[135] Az amerikai politikusok, mint kiderült, hiszékenyebbnek bizonyultak, jobban elhitték, amit Goebbels propagandája a Szovjetunió „összeomlásáról" fecsegett.

A november 26-i amerikai válasz Tokióban véget vetett a tétovázásnak. Az események kezdtek „automatikusan kibontakozni". Ami az amerikai hadvezetést illeti, nem a saját kormányától értesült az ultimátumról, hanem a washingtoni japán követség lehallgatott és megfejtett táviratából. November 27-én reggel Stimson felhívta telefonon Hullt, és megérdeklődte, mi lett a sorsa annak a november 25-én az elnöknél tartott tanácskozáson jóváhagyott tervezetnek, amely háromhónapos „fegyverszünetet" javasolt Japánnak. Hull azt válaszolta, hogy ő teljesen megszakította a tárgyalásokat. „Ebben az ügyben mosom kezeimet – mondta Hull –, most már minden öntől és Knoxtól, a hadseregtől és a flottától függ." Ekkor Stimson felhívta az elnököt. Roosevelt megerősítette, hogy a tárgyalások „befejeződtek egy nagyszerű nyilatkozattal, amelyet Hull készített elő".[136]

November 27-én reggel az Egyesült Államok fegyveres erőinek parancsnokai tanácskozásra ültek össze. Megállapodtak abban, hogy „ha a tárgyalások megegyezés nélkül érnek véget, Japán támadhat". Ismét felsorolták az agresszió lehetséges célpontjait. Szokás szerint előkelő helyet foglaltak el közöttük a Szovjetunió „tengermelléki tartományai". A Hawaii-szigetekre senki sem gondolt. Előző este Marshall tábornok biztosította tanácsadóit: „a szigetek elleni támadás kockázata olyan nagy, hogy Japán nem meri megtenni".[137] Mégis úgy döntöttek, hogy résen lesznek.

A hadsereg és a flotta parancsoksága az elnök beleegyezésével november 27-én figyelmeztette a helyi parancsnokokat, többek között a Hawaii-szigetek parancsnokait is. Attól félve, hogy az előkészületeket a japánok ürügyül használhatják a támadáshoz, a parancsnokoknak külön felhívták a figyelmét, hogy cselekedjenek körültekintően, ne keltsenek fölösleges nyugtalanságot a polgári lakosságban. Azt már tudjuk, hogyan értelmezték a washingtoni utasításokat a Hawaii-szigeteken. Ugyanezen a napon úgy határoztak, hogy a Hawaii-szigetekről két repülőgépet felderítésre küldenek. Ezeknek olyan magasságban, amilyenre a japán vadászgépek nem tudnak felemelkedni, el kellett repülniük Japán csendes-óceáni mandátumos területei fölött, és felvételeket kellett készíteniük, hogy megállapítsák, ebben a térségben vannak-e összevonva japán hajók. Ezen intézkedések után az Egyesült Államok fővárosában megnyugodtak. Továbbra is mindent a japán–szovjet háború mellett szólónak értelmeztek, noha naponta érkeztek olyan hírek, amelyekből más következtetéseket kellett volna levonniuk.

November 30-án Todzso beszédet mondott. Kijelentette: „Az a tény, hogy Csang Kaj-sek a Japánnal szemben tanúsított ellenállásban ... úgy táncol, ahogyan Anglia, Amerika és a kommunizmus fütyül, csak azzal magyarázható, hogy Anglia és az Egyesült Államok halászni akar Kelet-Ázsia zavaros vizeiben, egymás ellen hangolja az ázsiai népeket, hogy megteremtse a maga uralmát Kelet-Ázsiában. Pontosan ezt teszi Anglia és az Egyesült Államok. Az emberiség becsülete érdekében véget kell vetni Kelet-Ázsiában az ilyen játékoknak." Todzso beszédét az amerikai sajtó nyugtalanul kommentálta, de a kormány nem zökkent ki rendíthetetlen nyugalmából. Néhány nap múlva Togo vette át a szót. Nyilvánosan kijelentette: „Franciaországgal kötött egyezményünk alapján elfoglaltuk Indokína déli részét a közös védelem érdekében. Alig száradt fel lábunk nyoma, jön a jó öreg Sam bátyó, és bekebelezi Holland Guineát. (Ezt a területet

1941. november 24-én szállta meg az Egyesült Államok „védelmi céllal". – *A szerző.*) Ha az Egyesült Államoknak saját érdekében szüksége van bármely amerikai országra, akkor a közös védelem zászlaja alatt elfoglalja, mint az iménti példa mutatja." Japánban egyre fokozódott az Amerikaellenes hangulat, Washingtonban pedig továbbra is vártak.

December 1-én megfejtették a japán külügyminisztériumnak azt a táviratát, amelyben utasította londoni, hongkongi, szingapúri és manilai képviseleteit, hogy a követségeken és a missziókban semmisítsék meg a rejtjeles távírógépeket és égessék el a rejtjelkulcsot. A washingtoni nagykövetséggel kivételt tettek. Ez biztató volt. December 4-én a flotta rádiólehallgató szolgálata Cheltenhamben, Maryland államban felfogta a rég várt jelzést, amelyet Tokióból londoni nagykövetségünknek továbbítottak, mert azzal már rejtjelesen nem lehetett érintkezni.

Lawrence Safford másodosztályú kapitány (1941 decemberében a hadügyminisztérium felderítő hivatala titkos szolgálatának főnöke) a háború után így mondta el az emlékezetes esetet: „»Végre itt van« – mondta Kramer, átnyúlva nekem a »szél-rejtjeles« táviratot. Pontosan ennek a táviratnak a lehallgatására mozgósították minden lehetőségünket. Kiemelkedő sikert arattunk. Ez az információ lehetővé tette, hogy megvédjük az amerikai csendes-óceáni flottát Pearl Harborban a váratlan támadástól, vagyis az olyan támadástól, amilyet annak idején az oroszok Port-Arthurban elszenvedtek. A flotta titkos hírszolgálata pontosan erre készült alapítása óta – a Japán elleni háborúra." Safford azt állítja, hogy a lehallgatott jelzésről („nyugati szél, derült idő" és „keleti szél, eső", azt jelentette, hogy Japán háborút indít Anglia és az Egyesült Államok ellen) azonnal jelentést tettek Noyes ellentengernagynak, a flottahírszolgálat főnökének, aki az utasítás szerint megküldte az elnöknek, a hadügyminiszternek és a haditengerészeti miniszternek. Safford eskü alatt tette ezt a vallomást 1946-ban az előtt az egyesített

kongresszusi bizottság előtt, amely a Pearl Harbor-i támadás körülményeit vizsgálta.

A titkosszolgálat más munkatársai ennek az ellenkezőjét vallották eskü alatt. McCollum kapitány megerősítette, hogy december 4-én vagy 5-én lehallgattak egy „szél-rejtjeles" táviratot, az azonban így hangzott: „északi szél, felhős idő", vagyis háború a Szovjetunió ellen. Kramerral megtanácskozta a dolgot, és arra a megállapításra jutott, hogy ez közönséges időjárásjelentés. Akkor hát mit is kaptak tulajdonképpen és mit jelentettek az elnöknek? A koronatanú, Turner tengernagy, a flotta vezérkar hadműveleti osztályának vezetője szintén eskü alatt, különösebb lelkesedés nélkül közölte, hogy ő maga nem látta ugyan a táviratot, de Noyes tengernagy december 5-én felhívta őt telefonon, és azt mondta: „Megkaptuk az »északi szél, felhős idő« táviratot." Nem sikerült ellenőrizni, hogy kinek van igaza, mert azok, akiknek az utasítás szerint elküldték a táviratot, kereken letagadták, hogy volt ilyen távirat. Amikor a kongresszusi bizottság előszedte a titkos irattárból az anyagokat, kiderült, hogy valaki gondosan kiszedte onnan a dokumentumokat. Az igen alapos kutatás nem vezetett eredményre. Az iktatóban csak egy szám szerepelt, a 7001, bizonyára ezt a számot viselte ez az okmány. Befolyásos washingtoni erők érdekelve voltak abban, hogy az igazság soha ne derüljön ki.[138]

Az Egyesült Államok kormányának tettei ezekben a kritikus napokban önmagukért beszélnek, és szemernyi kétséget sem hagynak afelől, hogy a szóban forgó táviratot lehallgatták, bár a titkosszolgálat szakértői, úgy látszik, a „háború az Egyesült Államok ellen" szöveget tévedésből így olvasták: „háború a Szovjetunió ellen". Ez nem túlságosan merész feltevés. Olyan embert idézhetünk meg tanúnak, akinek semmiképp sem érdeke, hogy kipellengérezze saját kormányát, vagyis S. Morisont, az amerikai flotta fő történetíróját. Morison professzor, a nagy amerikai történész, megírta az Egyesült Államok haditengerészetének második világhá-

borús hadműveleteit. Műveire úgy hivatkoznak az Egyesült Államokban, mint a legmérvadóbb forrásra. Egyik 1963-ban megjelent könyvében Morison professzor megjegyzi: „A hadsereg és a flotta felderítő tisztjeinek helyzete Washingtonban annak az asszonynak a helyzetére emlékeztet, aki telefonon akar tanácskozni az orvossal beteg gyermekéről, miközben a szomszédok homlokegyenest ellenkező tanácsokat kiabálnak a fülébe, kutyák ugatnak, gyermekek sírnak, a ház előtt pedig nagy robajjal teherautók száguldoznak. Az emberek egyéni tulajdonságai is szerepet játszottak. Turner altengernagy, aki a flotta hadműveleti osztályát vezette, tele volt előítélettel, s nehéz volt vele dolgozni. Mindazoknak a tiszteknek, akik tudtak japánul és a szöveg megfejtésével, valamint fordításával foglalkoztak, de még a flotta felderítő hivatala vezetőjének is megtiltotta, hogy következtetéseket vonjanak le a lehallgatott anyagokból, ragaszkodott ahhoz, hogy ezt csak ő teheti meg. Ő viszont egészen november végéig rendületlenül hitte, hogy Japán nem az angol birtokokat és az Egyesült Államokat fogja megtámadni, hanem Oroszországot."[139]

Morison helyénvaló és kompetens jellemzése Turnerről megadja a hiányzó láncszemet. Nyilvánvaló, hogy Turner nem figyelmeztethette a fenyegető veszélyre a kormányt, amely egyébként nem sokban különbözött a flotta hadműveleti osztályának rövidlátó vezetőjétől.

Csupán ezért nem riadóztatták az amerikai fegyveres erőket. A „szél-rejtjeles" távirat eloszlatta az utolsó kétségeket: Washingtonban úgy vették, hogy az Egyesült Államok biztonságban van. Ez mélységes tévedés volt!

*

A háború előtti utolsó napok Tokióban. Néhány japán politikus, bár már nem töltött be felelős tisztséget, erejéhez mérten megkísérelte megakadályozni a háborút. A legaktí-

vabb Sigeru Josida, Japán egykori londoni nagykövete volt. Sikerült megkapnia a november 26-i amerikai jegyzék teljes szövegét, és felfigyelt az okmány bevezető szavaira: „Szigorúan titkos, előzetes és kötelezettség nélküli." A japán kormányban senki sem törődött ezzel, de Josida azt a következtetést vonta le, hogy a jegyzék nem ultimátum, hanem számol a tárgyalások folytatásával.

Josida november 29-én elrohant Togóhoz. „Bármilyen szándékok rejlenek is emögött – magyarázta izgatottan a miniszternek –, semmiképpen sem intéztek hozzánk ultimátumot... és ha ön nem tudja megakadályozni, hogy Japán hadat üzenjen az Egyesült Államoknak, mondjon le. Ezzel megbénul a kabinet munkája, és a hadsereg is kénytelen lesz elgondolkodni. S ha ennek eredményeként önt meggyilkolják, akkor az szerencsés vég lesz." Togo nem vette figyelembe az okmány finom elemzését, a Josida által javasolt cselekvési mód pedig nyilvánvalóan nem tetszett neki. Nem akarta elnyerni a vértanúk glóriáját.

A japán külügyminisztérium hivatalnokai egészen más dologgal voltak elfoglalva: a november 26-i jegyzék japán szövegét kozmetikázták, vagyis az amúgy is éles hangú jegyzéket még fenyegetőbbé tették. Eközben Josida találkozott Grew nagykövettel, aki biztosította őt, hogy a jegyzék semmi esetre sem ultimátum,* hanem „egyszerűen leszögezi,

* A mai amerikai történetírás is ezen a véleményen van. Ennek makacs bizonygatása viszont megint csak azt mutatja, hogy a november 26-i jegyzéknek egy célja volt: rábírni Japánt, hogy válasszon az észak és a dél felé irányuló agresszió között. R. Butow így ír: „A japán vezetők (Togo külügyminisztert is beleértve) valószínűleg úgy gondolták, hogy minden amerikai utalás »Kínára«, automatikusan magába foglalja Mandzsúriát is. Ezt a kérdést 1941. április 16-án röviden megvitatták Washingtonban. Akkor Nomura megjegyezte: ha Hull ragaszkodik ahhoz az elvhez, hogy a status quo csak békés eszközökkel változtatható meg, ez beavatkozás a mandzsúriai kérdésbe. Hull erre így válaszolt: „Mandzsúria el nem ismerésének problémáját a tárgyalások során vitatjuk meg és oldjuk meg. Ezért a status quóra vonatkozó pont nem érinti »Mandzsukuót«, és a továbbiak-

hogy milyen alapon folytathatók a tárgyalások Japán és az Egyesült Államok között".[140] A nagykövet szerette volna ezt személyesen megmagyarázni Togónak. A miniszter azonban elutasította Grew állhatatos kérését, hogy találkozzék vele. Erre komoly oka volt – a szavak ideje lejárt.

December 1-én Tokióban a koordinációs bizottság végleg döntött az Egyesült Államok, Anglia és Hollandia elleni háborúról. A beszámolót tartó Todzso hangsúlyozta: „Most már nyilvánvaló, hogy a japán követelések nem elégíthetők ki tárgyalásokkal." A háború megindításának napjául jóváhagyták a tokiói idő szerinti december 8-át (december 7-ét hawaii idő szerint). A katonák biztosították a koordinációs bizottságot, hogy a Szovjetunióval kapcsolatban „rendkívül éberek" lesznek.[141]

Noha a kormány döntött, egy lapra tette fel az ország sorsát, a katonákon kívül egyetlen miniszter sem ismerte a hadvezetés operatív terveit. Szigorúan titokban tartották a „Z" hadműveletet, a Pearl Harbor elleni támadást. Még Todzso is csak egy vagy két nappal december 1-e előtt szerzett tudomást a Hawaii-szigetek ellen készülő támadásról.[142] A császárral sem közöltek semmit, úgy tervezték, hogy az egész néppel egyidejűleg fogják megörvendeztetni őt, Nagumo egységének sikerével.[143]

De hogyan kerüljék meg a nemzetközi jog előírásait? A fegyveres erők parancsnoksága azt javasolta Togo külügyminiszternek, hogy a hadüzenetet tartalmazó jegyzéket december 7-én, washingtoni idő szerint 12.30-kor nyújtsák át. A vezérkarok számítása szerint a bombák pontosan egy órával

ban az általános egyezmény aláírásának időpontjától kerül alkalmazásra." Ezért nem kell komolyan figyelembe venni azokat a japán állításokat, amelyek szerint Hull jegyzéke még kevésbé volt elfogadható azon követelés miatt, hogy Japán szakítsa meg kapcsolatait Mandzsukuóval. (R. Butow. Tojo and the coming of the war. 343–344. old.) Butow, miközben az Egyesült Államok békeszeretetét akarta bizonyítani, mást bizonyított be, mégpedig azt, hogy Washington soha nem akarta megfosztani Japánt Mandzsúriától, mint az agresszióhoz szükséges felvonulási területtől.

később kezdenek el hullani Pearl Harborra. Vagyis Japán előzetes figyelmeztetés után indítja meg a hadműveleteket. Később azonban Nagano tengernagy és Szugijama tábornok észbe kapott, hogy nem sok-e az amerikaiaknak egy óra előny? December 5-én megbízottaik elmentek Togóhoz, és kérték, hogy az időpontot változtassák meg, tegyék 13 órára. A miniszter megérdeklődte, hogy mennyi idő telik el a jegyzék átadása és az első lövés között. A katonák hűvösen megjegyezték, hogy ez „hadititok". Togo nem faggatózott tovább, s egyébként is biztosították afelől, hogy csupán egy számítási hiba korrigálásáról van szó.

Hátravan még egy feladat – véglegesen megállapodásra jutni az európai tengelyhatalmakkal.

Berlinből már november 29-én megkapták az ígéretet, hogy Németország, „ha Japán háborút indít az Egyesült Államok ellen, természetesen azonnal belép a háborúba".[144] December 3-án a japán kormány formális kötelezettséget kér Németországtól és Olaszországtól, hogy Japánnal együtt fognak harcolni az Egyesült Államok ellen, és nem kötnek különbékét. Pearl Harborig Berlinből nem siettek a válasszal. Mussolini semmin sem csodálkozott. Megtette a két nyilatkozatot, és rámutatott, hogy a japán–amerikai háború elkerülhetetlen „az Egyesült Államok roppant bárgyúsága és Roosevelt elnök intrikus természete folytán".[145]

Az amerikai és az angol titkosszolgálat eközben azt jelentette, hogy japán csapatokat szállító, hadihajók által kísért hajórajok tartanak dél felé. Washingtonban egy kicsit meghökkentek. Megkérdezték Nomurát és Kuruszut, hogy ez mit jelent. A válasz, amelyet az utóbbiak Tokió megbízásából adtak, nyilvánvalóan hazug volt.

Erről a beszélgetésről A. Berle ezt írta a naplójába: Hull „alaposan leszidta (a japán követeket) és lehordta őket azért, amit Japán csinál, különös tekintettel Todzso nyilatkozatára". A külügyminisztériumból visszatérve Kuruszu telefonon (rejtjelesen) könyörgött Tokiónak: „Segítsenek nekünk! A mi-

niszterelnök és a külügyminiszter változtasson beszédeinek hangnemén. Értik? Legyenek tartózkodóbbak!"[146]

A hivatalos úton folyó élénk eszmecsere már egyáltalán nem változtatott azon a véleményen, amely Washingtonban Japán közeljövőbeli akcióiról kialakult. December 5-én a hadsereg hírszerző hivatala tájékoztatja a kormányt és a külügyminisztériumot: Japánnak „sok stratégiai célja van, de több oknál fogva nem tud elegendő erőt összpontosítani sikeres megvalósításukhoz. Ebben a vonatkozásban kivétel az az eshetőség, ha Kelet-Szibériában lényegesen meggyengülnek az orosz erők." Következik a célok felsorolása: „*a)* Támadás Szibéria ellen. *b)* Támadás Jünnan tartomány ellen, elvágni a burmai utat, hogy gyorsan végére járjanak a kínai háborúnak. *c)* Megszállni Thaiföldet. *d)* Thaiföldön keresztül megtámadni: 1. Burmát és a burmai utat. 2. Malájföldet. *e)* Megtámadni a Fülöp-szigeteket és Hongkongot, támadásra készülve Szingapúr és Holland-India ellen . . ."[147]

A Fehér Ház, miután kézhez kapta a jelentéseket a japán csapatok nagyszabású gyanús átcsoportosításáról és Tokió legközelebbi céljairól, nem habozik. Megvalósul a régi elgondolás, hogy az elnök személyes üzenetet intéz a császárhoz. A felderítő hivatal jelentéséből aggodalommal teli üzenet kerekedett, de a tartalmát meghamisították. Az elnök egyetlen szóval sem tért ki arra, hogy a japán agresszió lehetséges célpontjai között első helyen szerepelt Szibéria megtámadása, ő csupán a déli irányba való japán előretörés végzetes következményeiről szólt.

A császárhoz intézett üzenetében Roosevelt azon kesergett, hogy „a Csendes-óceán térségében zajló események azzal fenyegetnek, hogy megfosztják népeinket és az egész emberiséget az országaink közötti tartós béke áldásaitól". Rámutatott továbbá, hogy a japán csapatoknak Indokínában való összevonása után „érthető, ha a Fülöp-szigetek, Holland-India, Malájföld és Thaiföld népei azt kérdezik, vajon a japán csapatok nem őket akarják-e megtámadni". Roosevelt

biztosította Japánt az Egyesült Államok nevében, és hasonló biztosítékot ígért Holland-India, Malájföld, Thaiföld kormánya, sőt Kína részéről is arra vonatkozóan, hogy egyik sem támadja meg Indokínát. Az üzenet végén az elnök leszögezte, hogy az említett ázsiai népek közül egyik sem „ülhet vég nélkül a puskaporos hordón", és kérte a császárt, tegyen intézkedéseket, hogy „szétoszlassa a háború felhőit".[148] Az üzenet szövegét december 6-án, este 9 órakor (nem rejtjelesen) továbbították Tokióba Grewnak. A szöveget a nagykövet már a háború kitörése után kapta meg.

*

December 6-án 12 és 21 óra között az amerikai kriptográfusok egy terjedelmes dokumentumnak – a japán kormány Hull november 26-i ultimátumára adott válaszának – a megfejtésével voltak elfoglalva. A dokumentumot tizennégy részben továbbították. Nomurát és Kuruszut figyelmeztették, hogy a válasz átnyújtásának időpontjáról külön táviratban értesítik őket, és az okmány elkészítését ne bízzák gépírónőkre. Noha a dokumentum szövege nem tartalmazott semmi újat – részletezte az 1941-es amerikai–japán tárgyalások menetét –, a hangneme arról árulkodott, hogy Japán meg akarja szakítani a kapcsolatokat az Egyesült Államokkal. 21.30-kor Kramer, a felderítő hivatal titkos hírszolgálatának munkatársa elvitte a Fehér Házba, és átadta L. Schulz harmadosztályú kapitánynak, az elnök haditengerészeti hadsegéde helyettesének a japán válasz megfejtett és lefordított 13 pontját. Schulz fogta az irattartót, és miután engedélyt kapott rá, belépett az elnök dolgozószobájába. Az elnökön kívül ott találta H. Hopkinst.

Az elnök belemerült a dokumentum olvasásába, aztán átadta Hopkinsnak, aki szintén elolvasta. „Ez háború" – mondta Roosevelt. Hopkins egyetértett vele. Schulz fültanúja volt az ezt követő beszélgetésnek: Roosevelt megvitatta Hopkins-

szal a japán erők ismert hadmozdulatait. Hopkins azt mondta, hogy minden a háború felé mutat. Nagy kár, hogy az Egyesült Államok nem tudja megelőzni az ellenfelet, nem tud elsőként támadni, hogy ezzel megfossza a japánokat a váratlan támadás előnyeitől. Az elnök bólintott, és megjegyezte: „Nem, ezt nem tehetjük meg. Demokratikus és békeszerető nép vagyunk." Majd fölemelte a hangját, és hozzáfűzte: „És jó a hírnevünk." December 6-án este az elnök mindössze annyit tett, hogy telefonon megpróbálta felhívni Starkot. Azt a választ kapta, hogy a tengernagy a Nemzeti Színházban van. Roosevelt nem akarta kihívatni a színházból, mert a közönség kétségkívül felfigyelt volna rá, és fölösleges találgatásokra adott volna alkalmat.[149]

Amikor Stark hazatért a színházból, jelentették neki, hogy Roosevelt kereste telefonon. A háború után megkérdezték a tengernagyot, hogy december 6-án késő este miről beszélt az elnökkel. Stark kijelentette, hogy egyáltalán nem emlékszik, beszélt-e akkor az elnökkel. Ami Marshallt illeti, a vezérkar titkára, Bedell Smith nem tartotta fontosnak december 6-án, hogy átadja neki a dokumentumot, Marshall pedig teljesen elfelejtette, hogy mit csinált aznap este. Knoxnak elküldték a japán válasz tizenhárom pontját. Az ő reagálásáról, akárcsak Hull és Stimson reagálásáról, akiket egészen biztosan szintén értesítettek, semmit sem tudunk. December 7-én, vasárnap reggel a titkos hírszolgálati osztály megfejtette és előkészítette továbbításra a japán memorandum utolsó részét, amely így szólt: „Az amerikai kormánynak nyilvánvalóan az a szándéka, hogy titokban megállapodva Nagy-Britanniával és más országokkal, megakadályozza Japánt abban, hogy a kelet-ázsiai új rend létrehozásával békét teremtsen, továbbá az a célja, hogy megőrizze a Japán és Kína közötti hadiállapotból fakadó angol–amerikai jogokat és érdekeket. Ez a szándék nyilvánvaló lett a jelenlegi tárgyalások folyamán. Ilyenformán végleg meghiúsult a japán kormánynak az az őszinte reménye, hogy rendezze a japán–amerikai kapcsola-

tokat, és az amerikai kormánnyal együttműködve megőrizze és megszilárdítsa a békét a Csendes-óceán térségében. A japán kormány sajnálattal bár, de kénytelen közölni az amerikai kormánnyal, hogy az amerikai kormány említett álláspontja miatt a japán kormány lehetetlennek tartja a megegyezést további tárgyalásokkal." Nomurát és Kuruszut utasították, hogy a választ washingtoni idő szerint 13 órakor (hawaii idő szerint reggel 7.30-kor) nyújtsák át Hullnak.[150] Japán szándékai egészen nyilvánvalóak voltak, a memorandum átadásának időpontja pedig különösen sokat sejtetett.

Reggel kilenckor a dokumentumot átadták Starknak. A tengernagy, miután elolvasta, felkiáltott: „Istenem! Ez háborút jelent. Azonnal figyelmeztetnem kell Kimmelt." Stark azonban nem ezt tette, hanem megpróbálta megtalálni Marshallt. A tábornok szokásos reggeli sétalovagláson volt Washington környékén. Stark úgy határozott, hogy megvárja a tábornok visszatérését. Délelőtt 10 órakor Beardall, az elnök haditengerészeti hadsegéde bevitte Roosevelthez a japán válasz tizennegyedik részét. Az elnök még nem kelt fel, ágyban futotta át. Megjegyezte: „Úgy látszik, a japánok meg akarják szakítani a kapcsolatokat", és elbocsátotta a hadsegédet.

10.30-kor a külügyminiszter szobájában összejött Hull, Stimson és Knox. A három államférfi megvitatta a helyzetet. Hull kifejezte azt a szilárd meggyőződését, hogy: „Japán valamilyen ördögi lépésre készül." Mind a hárman találgatni kezdték, hol kerül sor a támadásra. Ez köztudott, de az amerikai források hallgatnak a konkrét feltevésekről, noha Stimson szerint véleményüket lediktálták a gyorsírónőnek. Hull informálta a jelenlevőket, hogy a japán nagykövet és helyettese előbb azt kérte: 13 órakor fogadja őket, aztán a találkozót elhalasztották 14 órára vagy még későbbre. Ezzel a tanácskozás befejeződött, és az államférfiak reggelizni mentek.

Marshall befejezte a sétalovaglást, megfürdött, és végül

11.25-kor megjelent hivatalában. Elolvasta a dokumentumot és beszélt telefonon Starkkal. Úgy döntöttek, hogy a távoli helyőrségek törzsét, a Hawaii-szigetekét is beleértve, figyelmeztetni kell. A flottának nem kell külön figyelmeztetést küldeni. Marshall az alábbi szövegű táviratot írta alá: „Ma 13.00-kor keleti övezeti időszámítás szerint Japán olyan előterjesztést kíván tenni, amely egyértelmű az ultimátummal. A japán követek utasítást kaptak, hogy haladéktalanul semmisítsék meg rejtjelző gépeiket. Nem tudjuk, hogy pontosan mi fog történni a jelzett időpontban, de legyenek megfelelő készenlétben. Ezt a táviratot ismertessék a haditengerészet parancsnokságával."[151]

Marshall tábornok sok lehetőség közül választhatott a figyelmeztetés mielőbbi továbbításához. Asztalán ott állt egy rejtjelző berendezéssel ellátott telefon, amellyel közvetlen összeköttetést teremthetett Short vezérkarával. Az FBI-nak közvetlen telefonvonala vezetett a Hawaii-szigetekhez. Stark felajánlotta, hogy vegyék igénybe a flotta rádióállomását, amely nagyobb teljesítményű, mint a hadseregé. Marshall azonban azt az utat választotta, amely a leglassúbbnak bizonyult: 11.52-kor a táviratot továbbították a hadsereg rádióállomására. Minthogy a Hawaii-szigetekkel nem sikerült összeköttetést teremteni, a táviratot rejtjelezték, és a Western Union társaság közönséges kereskedelmi vonalain továbbították. Ez azt jelentette, hogy miután Honoluluban vették a táviratot, egy kerékpáros táviratkihordó fiú elviszi Short tábornok törzsébe.

Mint már tudjuk, így is történt: a kereskedelmi vonalon a távirat rendben megérkezett, kézbesítették a címzettnek – néhány órával a Pearl Harbor elleni támadás után.*

* A háború után Marshall megmagyarázta a Pearl Harbor elleni támadás körülményeit vizsgáló egyesített kongresszusi bizottságnak, hogy azért nem a telefont vette igénybe, mert attól félt, hogy a japánok lehallgatják a beszélgetést, „ami nehéz helyzetbe hozhatja a külügyminisztériumot". Marshallt ekkor emlékeztették a hadügyminisztériumnak arra a parancsára,

Miután elküldték a figyelmeztetést a Hawaii-szigetekre, az államférfiak és a hadvezetők Washingtonban úgy vélték, hogy nincs több tennivalójuk; talán csak Hull volt ez alól kivétel, aki tudta, hogy két óra körül át kell vennie Nomurától és Kuruszutól egy terjedelmes dokumentumot, amelynek a szövegét már tanulmányozta. Roosevelt és Hopkins bezárkózott a Fehér Ház első emeletén levő dolgozószobába. Az elnök rövid ujjú ingben, nyakkendő nélkül rendezgette a bélyeggyűjteményét. A mindig hanyagul öltözködő Hopkins a pamlagon hevert, és az elnök kedvenc kutyájával játszott. Minden telefont kikapcsoltak, a telefonközpont pedig szigorú utasítást kapott, hogy ne háborgassa az elnököt vasárnapi pihenésében. Aztán mindketten ebédelni mentek. Nem sokkal egy óra után csengett a telefon. Az elnök – éppen ebéd utáni almáját fogyasztotta – bosszúsan felvette a kagylót. Knox telefonált.

A hadügyminiszter tétován kezdte: „Elnök úr, úgy látszik, hogy a japánok megtámadták Pearl Harbort . . .” „Lehetetlen” – kiáltott fel zavartan az elnök. Ámde ez volt a keserű igazság. Néhány perc múlva minden illetékes tudomást szerzett Washingtonban arról, ami történt. Most Marshall tábornok lehetségesnek tartotta, hogy felhívja telefonon Stark törzsét. A beszélgetés közben tisztán hallotta a kagylóban a japán bombák robbanását. Hullt is értesítették a Pearl Harbor elleni támadásról.

*

hogy két amerikai repülőgépet fényképfelderítésre kell küldeni a japán szigetek fölé, beleértve Truk-szigetet. December 7-ig azonban nem került sor erre, mert az Egyesült Államokból nem érkezett meg a Hawaii-szigetekre a szükséges berendezéssel ellátott „B–24”-es repülőgép. A felderítő repülés közben a pilótáknak fegyvert kellett volna használniuk, ha a japán vadászgépek akadályozni próbálták volna őket. Ezzel kapcsolatban Ferguson szenátor megkérdezte Marshallt: „Hogyan lehet a telefonbeszélgetést nyílt akciónak tekinteni ehhez a repüléshez képest?” „Ez megítélés dolga” – válaszolta a tábornok. *(G. Morgenstern:* Pearl Harbor. 278–279. old.)

A japán háborús főbűnösök tokiói perében az amerikai vád leleplezte a japán katonai vezetők ördögi terveit, különösen nagy fontosságot tulajdonítva annak, hogy a hadüzenetnek tekinthető jegyzéket a Pearl Harbor elleni támadás megindítása után nyújtották át Hullnak. Az élet azonban sokkal egyszerűbb, mint ahogyan a csavaros észjárású jogászok képzelik.

A Hullnak átnyújtandó memorandum szövegét december 6-án reggel kezdték venni a japán követségen. A rejtjelzők munkához kezdtek, és csodálkozva látták, hogy a külügyminisztérium nem terheli a követséget a fordítással, egyenesen angol szöveget ad. A kellemes meglepetés ösztönzőleg hatott, este hatig megfejtettek a dokumentum tizenhárom részéből nyolcat. Aztán szünetet tartottak, mert a rejtjelző osztály teljes létszámban elment az egyik hazautazó kolléga búcsúestjére. A kellemes, baráti légkörben mindenki jól érezte magát, de a kötelesség mindenek előtt való; este tíz óra felé a rejtjelezők visszatértek a helyükre, és éjfélig elkészültek újabb öt résszel.

Mi következzék ezután? Először is rendbe kellett volna tenni az okmányt, vagyis le kellett volna gépelni. Minthogy azonban Tokió megtiltotta, hogy ezt gépírónőkre bízzák, nyilvánvaló volt, hogy a terjedelmes (22 oldalas) memorandum legépelése a diplomáciai személyzet bármely tagja számára kínkeserves feladat lesz. A rejtjelezők egész éjjel a követségen sínylődtek, várták az okmány befejező részét. Hogy valamivel mégis agyonüssék az időt, befejezték a rejtjelgépek már megkezdett megsemmisítését, és hajnalban hazamentek.

December 7-én reggel 7 óra körül az ügyeletes egy kötegnyi táviratot vett Tokióból. Köztük volt a momerandum tizennegyedik része. Telefonált kollégáinak, akik tíz óra felé munkához láttak. 11 óra körül átadták Nomurának Togo utasítását, hogy 13 órakor nyújtsa át a jegyzéket Hullnak. A nagykövet azonnal telefonált a külügyminisztériumba, és megállapodott ebben az időpontban, majd rohant a rejtjelezők-

höz. Ott Okumura titkár reggel óta másolta a memorandumot. A dicséretes igyekezet azonban nem változtathatott azon, hogy két ujjal gépelt.

Okumura csak dél felé készült el a tizenharmadik résszel. A rejtjelezők még nem hozták a befejező részt, így Okumurának maradt ideje arra, hogy kritikusan szemügyre vegye munkáját. Kijelentette, hogy nem illik ilyen okmányt átnyújtani, leült a gép mellé, és átírta a legcsúnyább oldalakat. Ekkor két távirat érkezett Tokióból jelentéktelen szövegmódosítással, a rejtjelezők pedig elkészültek a tizennegyedik résszel. Nomura minduntalan bedugta a fejét az ajtón, érdeklődött Okumurától, hogy halad. A végeredmény siralmas volt, Okumura csak 13.50-kor nyújtotta át az idegességtől remegő nagykövetnek a kész szöveget.

Nomura és Kuruszu lerohant a követség lépcsőjén, beugrott a kocsiba, és tizennégy perc múlva lihegve állt Hull előszobájának ajtajában. A külügyminiszter nem tudta megérteni a japán diplomaták felelőtlenségét. Dühösen írja az emlékiratában: „Utolsó találkozásom Nomurával ugyanolyan után volt megszervezve, ahogyan a tárgyalásokat kezdettől fogva folytatta. Kormánya azért utasította a déli 1 órai találkozóra, hogy néhány perccel a Pearl Harbor elleni támadás előtt átnyújthassa a jegyzéket. A követség az egészet elrontotta, mert nem készült el időben a szöveg megfejtésével. Nomurának azonban, mivel tudta, mennyire fontos az időpont, meg kellett volna érkeznie hozzám pontosan egy órakor, még ha a jegyzéknek csak az első sorait hozta volna is magával; utasíthatta volna a követséget, hogy amint elkészül a hátralevő rész, hozzák utána."[152]

Hull nagyon jól tudta, miről akarnak vele beszélni a követek. Negyed óra hosszat várakoztatta őket az előszobájában. Nomura és Kuruszu végre teljesíthette a császári kormánytól kapott megbízást.

A találkozóról a külügyminisztérium nyilatkozatot adott ki a sajtónak:

„Déli 1 órakor a japán nagykövet azt kérte, hogy a külügyminiszter fogadja a japán megbízottakat. A találkozót 1 óra 45 percre tűzték ki. A japán megbízottak 2 óra 5 perckor érkeztek meg a külügyminiszterhez. A külügyminiszter 2 óra 20 perckor fogadta őket. A japán nagykövet átnyújtott a külügyminiszternek egy dokumentumot, amelyet válasznak tekintenek a külügyminiszter által november 26-án átnyújtott dokumentumra. Hull külügyminiszter figyelmesen elolvasta a japán megbízottak által átnyújtott nyilatkozatot, majd a japán nagykövethez fordult, és felháborodottan így szólt: »Ki kell jelentenem, hogy az utóbbi kilenc hónap folyamán önökkel folytatott tárgyalásaim során soha egyetlen szó hazugságot sem mondtam. Ez egészen nyilvánvaló a dokumentumokból. Ötven éve vagyok állami szolgálatban, de soha nem láttam még okmányt, amely ennyi és ilyen nagy hazugságot és ferdítést tartalmazott, és a mai napig soha nem hittem, hogy földünk egyetlen kormánya is képes erre.«"[153] Hull intett a fejével az ajtó felé, a japán megbízottak meghajoltak, és a legnagyobb zavarban távoztak a dolgozószobából: ők még nem tudtak Pearl Harborról.

Hull felindulását nem nehéz megérteni. Az Egyesült Államok kormánya, amely bonyolult diplomáciai játékba kezdett, hogy Japánt a Szovjetuniónak ugrassza, beleesett abba a verembe, amelyet másnak ásott. Az amerikai külpolitika irányítói csak önmagukat okolhatták. De az ember akkor bőszül fel leginkább, ha rádöbben, hogy bakot lőtt. Harcolni kellett.

Hogyan magyarázzák az Egyesült Államokban?

A Pearl Harbor ellen intézett orvtámadás mélységesen megrendítette az országot. Elpusztult az amerikai csendes-óceáni flotta. Az esti lapok arra céloztak, hogy az Egyesült Államokat súlyos vereség érte.

Balszerencsés véletlen folytán, éppen december 7-én reggel közölték a lapok első oldalukon Knox haditengerészeti miniszter évi beszámolóját. „Büszkén közölhetem – írta a miniszter –, hogy az amerikai nép teljesen megbízhat flottájában. Véleményem szerint a személyi állomány lojalitásának, morális állapotának és felkészültségének nincs párja. Az Egyesült Államok flottája minden szempontból a legerősebb a világon. A nemzetközi helyzet olyan, hogy a lehető leggyorsabb ütemben fegyverkeznünk kell, hogy biztosítsuk védelmi feladataink teljesítését az ellenfelek bármilyen koalíciójával szemben, mindkét óceánon. Nekünk mindig az legyen a célunk, hogy megfelelő erővel rendelkezzünk, ami teljes cselekvési szabadságot biztosít nekünk az egyik óceánon, ugyanakkor a másik óceánon is olyan erők maradnak, amelyek biztosítják a hatékony védelmet."[1] Az amerikai hajók nem kibontott zászlóval, harcban süllyedtek el, hanem a Pearl Harbor-i kikötő egérfogójában. Ezért ki a felelős?

Roosevelt december 9-i rádióbeszédében igyekezett megfelelően hangolni a közvéleményt. Hangját erős érzelem fűtötte át: „A legmélyebb meggyőződéssel mondhatom, hogy sem ma, sem ezer év múlva egyetlen amerikai sem fog mást

érezni, csak büszkeséget hosszú éveken át tanúsított türelmünkkel és azon erőfeszítéseinkkel kapcsolatban, amelyekkel békét akartunk teremteni a Csendes-óceánon, olyan békét, amely méltó és igazságos minden országhoz, nagyhoz és kicsihez egyaránt. És sem ma, sem ezer év múlva egyetlen becsületes ember sem tudja elfojtani magában a felháborodás és a borzalom érzését azzal az orvtámadással kapcsolatban, amelyet Japán katonai diktátorai követtek el a béke zászlaja alatt, amelyet különmegbízottaik közöttünk hordoztak."[2] A bárányokat tehát különválasztották a farkasoktól, a bűnösök megbélyegeződtek, és az ártatlanok igazolódtak – ezer esztendőre!*

Afelől nem volt kétség, hogy a japánok megtámadták Pearl Harbort. De miért volt váratlan ez a támadás, és ki a hibás az Egyesült Államokban? A kormány sietett tájékoztatni a népet. December 9-én Knox haditengerészeti miniszter a Hawaii-szigetekre repült. Visszatérve az Egyesült Államokba, december 15-én tanácskozott Roosevelttel. Úgy határoztak, hogy a hadititok megőrzése miatt nem hozzák nyilvánosságra a tényleges veszteségeket. Knox közölte a sajtó képviselőivel, hogy amikor a japánok megtámadták Pearl Harbort, az Arizona sorhajó elsüllyedt, az Oklahoma sorhajó felborult, de helyreállítják. Elsüllyedt az Utah célponthajó, három torpedóromboló és egy segédhajó. Megrongálódott néhány más hajó is. Elpusztult 2897 tengerész és katona.[3] December 17-én megnevezték a bűnbakokat – Kimmelt és Shortot leváltották.

A kongresszusban olyan hangok hallatszottak, hogy nem ártana kivizsgálni a példátlan katasztrófát. Ezek a javaslatok igen veszélyesek voltak a kormányzat számára: az ilyen

* Amikor 1945. szeptember 10-én amerikai tudósítók megkérdezték Todzsótól, az egykori japán miniszterelnöktől, hogy ki felelős a háború kirobbanásáért, így felelt: „Önök a győztesek, és most megnevezhetik a felelősöket. De ötszáz vagy ezer év múlva a történészek másként ítélhetik meg!"

esetben elkerülhetetlenül fellángoló pártharcokról nem is szólva, a kormánynak nehéz lett volna ellenőrzése alatt tartani a vizsgálódó szenátorokat és képviselőket. Roosevelt elébe vágott az eseményeknek: december 16-án kinevezte öttagú vizsgáló bizottságát, amelyet O. Roberts, a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettese vezetett. Ez a jogász már régóta amellett kardoskodott, hogy háborút kell indítani egy világkormány megalakításáért. A bizottság többi tagja szoros kapcsolatban állt a kormányzattal. W. Standley és J. Reeves, a két nyugalmazott ellentengernagy aligha bírálhatta a kormányt azért, hogy a Hawaii-szigeteken katonailag nem voltak felkészülve. Nem is olyan régen még mindketten közvetlen felelősséget viseltek a flottatámaszpontok védelmi képességéért. F. McCoy nyugalmazott vezérőrnagy, a Külpolitikai Társaság vezetője, fanatikus híve volt Rooseveltnek. A bizottság ötödik tagja – D. McNerney aktív brigádtábornok – Marshall közvetlen tanácsadójaként működött.

Nem lehet csodálkozni azon, hogy a bizottság azt tekintette fő feladatának, hogy megvédje a kormányt és a hadvezetést, és mindenért Kimmelt és Shortot marasztalja el. A bizottság munkastílusát is ez szabta meg. O. Roberts, noha minden részletében ismerte az amerikai jogtudományt, nem hallgatott ki sok fontos tanút, nem tanulmányozott fontos okmányokat. A bizottság tagjai tudtak a „csoda" létéről, de egyáltalán nem voltak kíváncsiak ezekre az okmányokra, nem kérték be őket. Roberts a háború után kijelentette, hogy „akkor sem vettem volna a fáradságot, hogy elolvassam a lehallgatott japán táviratokat, ha megmutatták volna nekünk".[4] A bizottság az elnök elé terjesztette jelentését, és Roosevelt jóváhagyta.

1942. január 24-én a jelentést nyilvánosságra hozták. Első része dicsérte az Egyesült Államok politikai és katonai vezetőit. „A külügyminiszter – állapította meg a jelentés – teljesítette a kötelességét, a legrészletesebben informálta a hadügyminisztériumot és a haditengerészeti minisztériumot a nem-

zetközi helyzetről, és mindent közölt velük a Japánnal folytatott tárgyalások menetéről és esetleges befejezéséről. A hadügyminiszter és a haditengerészeti miniszter maradéktalanul teljesítette a kötelességét, gyakran tanácskozott a külügyminiszterrel és egymással, értesítette a hadsereg és a flotta törzseit a Japánnal folyó tárgyalásokról és lényeges következményeiről." Minden tényt úgy értelmeztek, hogy Washingtonnak jó legyen. Lássuk, hogyan magyarázták meg azt, hogy december 7-én miért késlekedtek Marshall figyelmeztetésének továbbításával: „Figyelembe véve a korábbi figyelmeztetéseket és parancsokat, ez csak pótlólagos figyelmeztetés volt. Ha a figyelmeztetés idejében megérkezett volna, akkor sem hajtott volna sok hasznot, mert a helybeli parancsnokok a figyelmeztetés feltételezett időpontja előtt nem foganatosítottak olyan intézkedéseket, amelyek lehetővé tették volna a támadás hatásos visszaverését."

A bizottság megállapította, hogy a japánok Pearl Harbor-i sikerének „fő oka" az volt, hogy Kimmel és Short „nem teljesítette a kötelességét". A bizottság véleménye szerint „egyikük sem tudta kellőképpen megérteni a helyzet komolyságát". A bizottság a további okok között megemlíti, hogy Japán megszegte a nemzetközi jogot, hogy az Egyesült Államok korlátozta az ellenkémkedést. „Az a körülmény, hogy a személyi állomány a támadás előtti este szeszes italt fogyasztott, nem befolyásolta harckészségét." A bizottság következtetéseinek nagy nyilvánosságot biztosítottak. Az elnök köszönetét fejezte ki Robertsnak „az alapos és részletes vizsgálatért".[5] Az Egyesült Államok most már tudta azoknak a bűnösöknek – Kimmelnek és Shortnak – a nevét, akik hallatlan szégyent hoztak erre a nagy országra.*

* A kormányzat elhalmozta kegyeivel a bizottság tagjait. W. Standley tengernagy a jelentés aláírása után nem sokkal megkapta a „Kiváló szolgálatért" kitüntetést, és 1942–1943-ban az Egyesült Államok moszkvai nagykövete volt. McNerney gyorsan haladt felfelé a szolgálati ranglétrán, a háború végére tábornok és az Európában állomásozó amerikai megszálló csa-

Egyikük sem volt irigylésre méltó helyzetben. A hadügyminisztérium és a haditengerészeti minisztérium azt követelte tőlük, hogy kérjék nyugdíjazásukat. Hivatalos körökben és a sajtóban nemegyszer követelték, hogy Kimmelt és Shortot állítsák hadbíróság elé. A derék polgárok az ország minden részéből leveleket küldtek nekik, olykor kifejezve azt a szándékukat, hogy saját kezűleg végeznek a bűnösökkel, ha az igazságszolgáltatás késlekedik. Némelyek a katonai becsületre hivatkoztak. J. Meeks egykori bíró ezt írta 1942. február 11-én Kimmelnek: „Mint amerikai állampolgár, adófizető, a Yale Egyetem egykori diákja és azok egyike, akiknek ősei harcoltak mindazokban a háborúkban, amelyeket az Egyesült Államok vívott, azt tanácsolom: ahelyett, hogy gyáván a nyugdíjazását kérné és évi 6000 dolláros nyugdíjjal az adófizetők nyakán élősködne, és figyelembe véve azt, hogy Pearl Harborban az ön hanyagsága, gondatlansága és meggondolatlansága folytán az adófizetők több millió dollár értékű vagyona pusztult el, próbálja megmutatni, hogy igazi férfi – fogja a pisztolyt, és vessen véget földi létének, hiszen önre természetesen nincs szüksége sem saját magának, sem az amerikai népnek."[6]

Ezt a zabolátlan hadjáratot a kormányszervek irányították. 1942. február 22-én Kimmel levelet írt Starknak, s ebben megjegyezte: „Meg kell várni a történelem ítéletét, amikor minden tényt nyilvánosságra lehet hozni. De úgy gondolom, méltányos volna, ha a haditengerészeti minisztérium nem tenne semmi többet annak érdekében, hogy még jobban felbőszítse ellenem a népet." A hajsza azonban folytatódott. Nyilvánosságra hozták, hogy 1942. március 1-ével Kimmelt és Shortot nyugdíjazzák, később pedig, amikor „a közérdek és a biztonság" lehetővé teszi, hadbíróság elé állítják őket. Ez a döntés azt jelentette, hogy tetteikről vagy tétlenségük-

patok főparancsnoka lett. F. McCoy, Japán kapitulációja után a távol-keleti ügyekkel foglalkozó tanácsadó bizottság elnöke lett. J. Reeves ellentengernagy megkapta a tengernagyi rangot.

ről számot kell majd adniuk a hadbíráknak, de addig kötelesek hallgatni. Egyszóval Kimmelnek és Shortnak befogták a száját.

Múlt az idő, mindketten makacsul követelték, hogy állítsák őket bíróság elé. Ámde a vádlottak ellen semmilyen jogi akciót nem kezdeményeztek. Az 1941. december 7-én érvényben levő amerikai törvények értelmében azokat a személyeket, akik olyan bűnt követtek el, mint amilyennel Kimmelt és Shortot vádolták, két éven belül bíróság elé kellett állítani. Amikor 1943 decemberében lejárt a törvény megszabta határidő, a kongresszus külön határozatban hat hónappal meghosszabbította azt. 1944. június 13-án a kongresszus újabb határozatban még hat hónappal meghosszabbította ezt a határidőt, és követelte, hogy a hadügyminiszter és a haditengerészeti miniszter folytasson újabb vizsgálatot a Pearl Harbor-i katasztrófa ügyében. Egyre nagyobb volt az elégedetlenség a Roberts-bizottság következtetései miatt.

Az ügy iránti érdeklődés feltámadásában számottevő szerepet játszott az ekkor folyó elnökválasztási hadjárat. A republikánusok túlzott érdeklődést tanúsítottak Pearl Harbor iránt. H. Truman szenátor, a demokraták alelnökjelöltje, megpróbálta elaltatni az érdeklődést, de csak olajat öntött a tűzre. 1944. augusztus 26-án a „Collier's Magazine" című lapban Truman azzal „magyarázta" a katasztrófát, hogy Kimmel és Short egymás között ellenségeskedtek, nem tudták megteremteni az összhangot a flotta és a hadsereg között. Truman többek között ezt írta: „A Hawaii-szigeteken Short tábornok és Kimmel tengernagy csak ritkán találkoztak és beszélgettek egymással. Rendszerint beérték táviratokkal és rádiógramokkal." Ez a teljesen alaptalan vád, amely tetézte a sajtóban terjesztett sok más pletykát, arra késztette Kimmelt, hogy megszegje két és fél éve tartó hallgatását, és tollat fogjon.

A tengernagy felháborodottan írta Trumannak: „Az Ön gyanúsításai, hogy Short tábornok és én nem beszéltünk egy-

mással, nem helytállóak. Az Ön kijelentései, hogy mi állítólag nem működtünk együtt és nem hangoltuk össze tetteinket, szintén hazugak... Mindaddig, amíg nem állok bíróság elé nyilvános tárgyaláson, rendkívül igazságtalan ismételgetni az ellenem felhozott hazug vádakat, amikor a hivatalos szervek állandóan megfosztanak engem attól a lehetőségtől, hogy nyilvánosan megvédjem magam." Kimmel átadta a levelet a sajtónak.[7] Truman nem válaszolt Kimmelnek, arra hivatkozva, hogy a vádat bizonyító okmányok vannak a kezében. Tekintettel Pearl Harbor nagy politikai visszhangjára, a hadügyminiszter és a haditengerészeti miniszter utasítást adott az újabb vizsgálatra, amely a kongresszus júniusi határozatának megfelelően a legnagyobb titokban zajlott le.

A hadügyminiszter és a haditengerészeti miniszter nevében csupán 1944. december 1-én tettek közzé rövid közleményt a bizottságok munkájának eredményeiről. Stimson megállapította: „A jelenleg összegyűjtött bizonyítékok semmi esetre sem teszik szükségessé, hogy pert indítsanak a hadsereg bármely tisztje ellen." J. Forrestal haditengerészeti miniszter: „Az összegyűjtött bizonyítékok nem teszik szükségessé a hadbírósági eljárást a flotta állományában levő személy vagy személyek ellen." A két miniszter ugyancsak eléggé ködösen úgy nyilatkozott, hogy hibákat követtek el nemcsak a Hawaii-szigeteken, hanem hibáztak a hadügyminisztérium és a haditengerészeti minisztérium egyes munkatársai is.[8] Amíg nem tették közzé a bizottságok jelentésének teljes szövegét, Pearl Harbor okait csak találgatni lehetett. Egy valami azonban nyilvánvaló lett – a katasztrófáért felelős személyeket nemcsak a Hawaii-szigeteken kell keresni.

1945. augusztus 29-én Truman sajtóértekezletet tartott a Fehér Házban. Az összegyűlt tudósítók előtt az asztalon felhalmozva okmányok hevertek, a két minisztérium által kiküldött bizottságok jelentései sok példányban. Egy-egy sokszorosított példány több mint négyszáz oldalból állt. Truman közölte, hogy az okmányokat átadja a sajtónak, és megje-

gyezte, hogy „teljesen megbízik valamennyi hadvezér hozzáértésében, energiájában és illetékességében, mind a hadseregben, mind a flottánál". Az elnök szerényen bevallotta, hogy nem olvasta az okmányokat. A rengeteg tudósító, alig tudva leplezni türelmetlenségét, nem túlságosan figyelmesen hallgatta az elnök rövid beszédét. Alighogy Truman befejezte a mondanivalóját, a sajtó képviselői lármás tülekedéssel az asztalhoz rohantak. Az asztal egy pillanat alatt kiürült, a tudósítók szétszéledtek a szerkesztőségekbe.

Másnap a lapok első oldalukon közölték a nyilvánosságra hozott okmányok sebtében készített elemzését. A jelentésekre hivatkozva a lapok rengeteg vádat zúdítottak a kormányzatra. Truman rádöbbent, hogy melléfogott. Másnapra újabb sajtóértekezletet hívott össze, amelyen kijelentette: „Nagyon figyelmesen elolvastam a jelentéseket (400 oldalt 24 óra alatt! – *A szerző*), s arra a következtetésre jutottam, hogy mindez annak a politikának a következménye, amelyet maga az ország folytatott. Az ország nem volt felkészülve. Valahányszor az elnök megpróbálta a kongresszussal elfogadtatni a katonai felkészülés programját, mindig csökkentették. Valahányszor az elnök arról nyilatkozott, hogy fel kell készülni, mindig lehurrogták. Azt hiszem, az egész országot legalább annyira kell hibáztatni, mint bármely embert azért, ami Pearl Harborban történt."[9] Kivétel nélkül minden amerikai hibás! Truman nyilatkozata csak még jobban összekavarta a dolgokat.

1945. szeptember 6-án A. Barkley szenátor, a szenátusi többség vezére azt indítványozta, hogy állítsanak fel egyesített kongresszusi bizottságot a Pearl Harbor ellen intézett japán támadás körülményeinek kivizsgálására. Az indítványt mindkét ház egyhangúlag támogatta, mert a különböző bizottságok rendelkezésre álló következtetései túlságosan is ellentmondóak voltak.*

* Vizsgálatot folytatott: 1. a katonai titkosszolgálat Roosevelt számára; 2. Knox hadügyminiszter 1941 decemberében; 3. O. Roberts bizottsága; 4.

Az egyesített kongresszusi bizottságtól várták, hogy tisztázza a dolgot. A bizottságnak öt szenátor és öt képviselő volt a tagja. A kongresszus többségi pártja, a Demokrata Párt, gondoskodott arról, hogy a bizottságban az ő megbízottai legyenek többségben. A bizottságnak hat demokrata és négy republikánus tagja volt. 1945. november 15-én láttak munkához, és 1946. május 31-én fejezték be. 70 nyílt ülést tartottak, nem számítva a zárt üléseket. Az összegyűjtött anyag és gyorsírói jegyzet 10 millió szót tartalmazott. A bizottság 1946. július 20-án terjesztette a kongresszus elé egykötetes jelentését; a 39 kötetnyi vizsgálati anyagot és gyorsírói feljegyzést 1946 októberében hozták nyilvánosságra. A tömérdek anyag ellenére az amerikai külpolitika bizonyos vonatkozásai homályban maradtak. Ezzel kapcsolatban Charles A. Beard megállapítja: „Az ügyre vonatkozó több ezer okmány, amelynek a létezéséről tudunk, szigorúan titkos maradt. Hogy mit fednek fel, ha valamikor napvilágot látnak, az olvasó is, a történész is csak találgathatja."[10] Ezért naivitás volna a bizottság „objektivitásában" bízni. A bizottság soha nem vehette kritikai elemzés alá az Egyesült Államok külpolitikáját.

Az 1940–1941-es főszereplőket az egyesített kongresszusi bizottság nem hallgatta ki. Egy részüket érthető okok miatt: Roosevelt, Knox és Hopkins elhunyt. Stimson beteg volt, aki noha megengedte, hogy a bizottság jelentésébe bevegyenek részleteket a naplójából, ő maga nem jelent meg a bizottság ülésein, hanem írásban válaszolt a kérdésekre úgy, ahogy jónak látta. Hull hosszú nyilatkozattal gazdagította a

a hadügyminisztérium bizottsága a kongresszus 1944. június 13-i döntése alapján; 5. a haditengerészeti minisztérium bizottsága, amelyet a kongresszus ugyanazon döntése alapján neveztek ki; 6. T. C. Hart tengernagy 1944. február 12-től július 15-ig; 7. Hewitt tengernagy, M. Cramer vezérőrnagy, Clausen őrnagy, C. Clarke ezredes 1944-ben; 8. a hadügyminisztérium H. Bundy ezredes és J. Ricker alezredes összetételű bizottsága már nem tudott munkához látni, mert útban a Hawaii-szigetek felé a bizottság mindkét tagja repülőszerencsétlenség áldozata lett.

bizottság anyaggyűjteményét, amelyben kifejtette a nemzetközi kapcsolatokról kidolgozott saját filozófiáját és a Japánnal kapcsolatos politikáról vallott nézeteit. Egyszer részt vett a bizottság ülésén, de azt úgy irányították, hogy a külügyminiszternek nem tettek fel keresztkérdéseket.

A bizottság republikánus tagjai érthető módon nagyon buzgók voltak. Ámde a tanúk megidézéséről, az okmányok bekéréséről stb. szótöbbséggel döntöttek. Sőt, megtiltották nekik, hogy önállóan nézzék át a kormányhivatalok archívumait. Arról pedig Grace Tully, Roosevelt magántitkárnője önhatalmúlag döntött, hogy az elhunyt elnök magánlevéltárából ezt vagy azt az okmányt célszerű-e bemutatni. Az anyaggyűjtésben ez az eljárás természetesen nem volt véletlen, és sok olyan okmányt nem hoztak nyilvánosságra, amely felfedhette volna az Egyesült Államok háborúba lépésének előestéjén folytatott igazi politikáját. Sőt, a bizottság munkája során kiderült, hogy időközben eltitkoltak bizonyos tényeket, amelyeknek zöme a korábbi vizsgálatok alkalmával véletlenül derült ki.

Ebben a vonatkozásban a legtanulságosabb példa annak a japán táviratnak a sorsa, amelyben Tokió a „szél-rejtjellel" a háború kezdetére figyelmeztetett. Ezt az okmányt a hírszerző szolgálat 1941. december 4-én az utasítás szerint szétküldte az Egyesült Államok politikai és katonai vezetőinek. Már 1944-ben a hadügyminisztérium bizottsága, az eredménytelen kutatás után megállapította: „A távirat eredetije eltűnt a haditengerészet levéltárából. Ezt az eredetit közvetlenül Pearl Harbor után a helyére tették, majd egyéb okmányokkal együtt kivették, hogy bemutassák a Roberts bizottságnak. Másolatok másutt is voltak, de most mind eltűntek... Az elmúlt év folyamán megsemmisítették a rádióállomás naplóit, amelyekbe feljegyezték az érkező táviratokat. A hadsereg tanúja azt vallotta, hogy a hadsereg parancsnoksága soha nem kapta meg azt a táviratot. A távirat világos útmutatás volt az Egyesült Államoknak (a háború-

ról – *A szerző*) még december 4-én. Könnyű megérteni ennek a táviratnak a rendkívüli fontosságát."[11]

A kongresszus egyesített bizottsága megállapította, hogy Stimson és Forrestal, akik elégedetlenek voltak a hadügyminisztérium és a haditengerészeti minisztérium által 1944-ben kiküldött bizottságok következtetéseivel, a háború végén kiküldték saját vizsgálóbiztosaikat. Különösen Forrestal buzgólkodott, hiszen a „szél-rejtjeles" táviratot a flotta rádióállomása hallgatta le. A haditengerészeti miniszter először olyan személyre szerette volna bízni a vizsgálatot, akinek már a tekintélye is lenyűgözte volna azt, akit kihallgat. Megkérte J. Richardson tengernagyot, hogy vállalja el ezt a megbízatást. A flotta egykori parancsnoka csípősen válaszolt: a Pearl Harbor-i katasztrófa kivizsgálásánál a legfontosabb, hogy a kivizsgáló ne legyen elfogult, neki magának pedig szent meggyőződése, hogy a katasztrófáért nagymértékben felelős Washington. Bármilyen bizonyítékokat sorakoztatnak is fel, nem rendítik meg ezt a véleményét. Richardson elutasította az ajánlatot.[12] Ekkor a vizsgálattal az alkalmazkodóbb Hewitt tengernagyot bízták meg.

A tengernagy, helyettesével, J. Sonnett-tel együtt, nagy sikereket ért el. Azok a tisztek, akiknek 1941-ben közük volt a japán táviratok lehallgatásához és megfejtéséhez, „felfrissítették" emlékezetüket, megváltoztatták korábbi vallomásaikat, és kijelentették, hogy soha nem is látták a „szél-rejtjeles" rádiógramot.

Csupán L. Safford kapitány makacsolta meg magát. Kitartott korábbi álláspontja mellett. Safford a kongresszusi bizottság előtt rámutatott, hogy „Sonnettnek nyilván az volt a célja, hogy megmásíttassa a Washington számára kedvezőtlen korábbi vallomásokat, vallomásuk megváltoztatására bírja az »ellenséges érzületű« tanúkat, és kétséget támasszon ott, ahol nem sikerült visszavonatni a vallomásokat. Leginkább arra próbált engem rávenni, hogy változtassam meg a »szél-rejtjeles« táviratról tett vallomásomat, és megpróbált

arról meggyőzni, hogy hallucinálok." Amikor ez nem sikerült, Sonnett, Hewitt jelenlétében, fenyegetőzni kezdett, kijelentette Saffordnak: „Senki sem vonja kétségbe az ön észbeli képességeit, ha az ön emlékezete ilyen hosszú időn át ostoba játékot űz egy eseménnyel kapcsolatban. Az a sok tanú, akiket ön megnevezett, tagadja a »szél-rejtjeles« távirat létezését. Nem kell Kimmel tengernagy fáklyahordozójává lennie."[13] 1945 tavaszán és nyarán a hadügyminiszter és a haditengerészeti miniszter közvetlen utasítására ilyen „munkát" végeztek megbízott „nyomozóik".

Az eredmény nyilvánvaló. Mint ahogyan Wohlstetter amerikai kutató megjegyezi: „nagyon kényes kérdés, hogy ki és milyen »csoda«-anyagot látott, és kinek mit adtak át 1941. december 6-án este. A tanúvallomásokról készült jegyzőkönyvek tele vannak ellentmondásokkal. Az 1945 őszén elhangzottak ellentmondtak azoknak a vallomásoknak, amelyeket a korábbi vizsgáló bizottságok előtt tettek. 1945-ben az okmányok vagy elrejtőztek, vagy eltűntek, az események részvevőinek emlékezetét pedig »felfrissítették« vagy pedig teljesen elfelejtették, hogy akkor mi történt. Ezért sok esetben az állhatatos kérdésekre sztereotip válasz következett: »Nem emlékszem«. Még a szenátorok is, akik pedig szerettek volna politikai tőkét kovácsolni az ügyből, belefáradtak és nem mélyedtek el benne".[14]

1945 áprilisában a kormány még azzal is megpróbálkozott, hogy törvénnyel tiltsa meg annak nyilvánosságra hozatalát, hogy az Egyesült Államok kormányának lehetősége volt a japán okmányok megfejtésére. 1945. április 9-én a szenátus elfogadta E. Thomas törvénytervezetét, amely 10 évi börtönt és 10 ezer dolláros pénzbüntetést helyezett kilátásba amerikai vagy külföldi rejtjeles anyagok nyilvánosságra hozataláért. A republikánusok megneszelték, hogy az államtitkok túlzott féltése mögött a kormánynak valamilyen alattomos szándéka rejlik, és meghiúsították a törvénytervezet elfogadását. Ennek eredményeképpen a kongresszusi bizottságnak több

mint hétszáz lehallgatott és megfejtett japán táviratot adtak át.

A Pearl Harbor elleni támadás kivizsgálásával megbízott egyesített kongresszusi bizottság a végkövetkeztetések megfogalmazásakor nem tudott egységes álláspontra jutni. A jelentést a bizottság hét tagja írta alá, a nyolcadik – F. Keefe képviselő – fenntartásokkal csatlakozott hozzájuk. Ezt a jelentést elnevezték „többségi jelentésnek". A bizottság két másik tagja – O. Brewster és H. Ferguson republikánus szenátor – összeállította a maga külön jelentését, az úgynevezett „kisebbségi jelentést". A „többségi jelentés" készítői dilemma előtt álltak: vagy maradéktalanul alátámasztják O. Roberts vizsgálatának következtetéseit, ezáltal tisztára mossák a kormányt, és az egész felelősséget Kimmelre és Shortra hárítják, ami egyértelmű lett volna hadbíróság elé állításukkal, vagy pedig helyesnek ismerik el a hadügyminisztérium és a haditengerészeti minisztérium 1944-ben lefolytatott vizsgálatának következtetéseit. Ez esetben a politikusok alaposan megkapták volna a magukét.

Az első út járhatatlan volt, mert az összegyűjtött dokumentumok nem tették lehetővé, hogy bíróság elé állítsák a Hawaii-szigetek egykori parancsnokait. A második út szintén zárva volt: kevés volt a leleplező dokumentum, mert az egyesített bizottság nem óhajtott elmélyedni a politikusok felelősségének kérdésében. Pearl Harborért természetesen a japánokat okolták. Ami az amerikai kormányt illeti, a „többségi jelentés" hangsúlyozta: „Az Egyesült Államok külpolitikája egyáltalán nem volt provokatív természetű, ami ürügyet adott volna Japánnak a támadásra . . . A bizottság sem működése előtt, sem alatta nem talált semmilyen dokumentumot, amely alátámasztotta volna azt a vádat, hogy az elnök, a külügyminiszter, a hadügyminiszter és haditengerészeti miniszter csábította, provokálta, ösztönözte, vagy kényszerítette Japánt az Egyesült Államok elleni támadásra, hogy a hadüzenetet könnyebb legyen elfogadtatni a kongresszus-

sal. Ellenkezőleg, minden adat azt bizonyítja, hogy méltóképpen teljesítették kötelességüket, és külpolitikánk magasztos hagyományaival összhangban kamatoztatták tehetségüket, és látták előre a jövőt." A politikusokat teljesen tisztára mosták.

Az egyesített bizottság szerint a katonák, csakis a katonák hibásak. Az elsők között említették a Hawaii-szigetek parancsnokait, akik „nem tudták a Washingtonból kapott figyelmeztetések figyelembevételével teljesíteni kötelességüket". A jelentés részletesen felsorolta, hogy a katonai felkészülés területén mit kellett volna tenniük, de nem tették meg. Mindamellett a jelentés hangsúlyozta, hogy a hibák „megítélésbeli tévedésekből, nem szolgálati hanyagságból" származtak. Ez a megfogalmazás egyszer s mindenkorra megmentette Kimmelt és Shortot a bírósági eljárás veszélyétől. A jelentés hibásnak tartotta továbbá a hadügyminisztérium hadműveleti osztályának, a hadsereg és a flotta hírszerző szolgálatának munkatársait is. A „többségi jelentés" azonban főként a jövőre összpontosította figyelmét. Következtetéseit öt ajánlással és huszonöt konkrét javaslattal zárta, amelyek az amerikai hadigépezet átszervezését és megjavítását célozták. Pearl Harbor keserű tanulságait ügyesen felhasználták arra, hogy 1946-ban – az első békeévben – megindokolják a nagyszabású katonai felkészülés szükségességét. Ez ügyes fogás volt az Egyesült Államok azon erői részéről, amelyeknek érdekükben állt a háborús hisztéria felszítása. A jelentés készítőit, minden jel szerint, sokkal inkább ez a cél vezérelte, semmint az, hogy rekonstruálják azoknak az eseményeknek az objektív történetét, amelyek Pearl Harborhoz vezettek.

F. Keefe csatolta a „többségi jelentéshez" a saját véleményét. Felhívta a figyelmet arra, hogy az egyesített bizottságnak „nem bocsátottak rendelkezésére sok fontos információt". Véleménye szerint „a tényeket, talán nem is szándékosan, úgy válogatták össze, hogy az egész felelősséget a Hawaii-

szigetekre hárítsák, és csökkentsék azt a felelősséget, amelyet igazságosan Washingtonra kellett volna hárítani". Keefe kifejezte azt a véleményét, hogy „a tragédia alapja a titkos diplomácia volt ... A jövőben a népnek és kongresszusának tudnia kell, hogy az amerikai diplomácia mennyire vitte közel a dolgot a háborúhoz, hogy leállíthassa a diplomáciai akciókat, ha azok ésszerűtlennek bizonyulnak, vagy támogassa őket, ha az amerikai diplomácia ésszerű álláspontot foglal el ... Annak érdekében, hogy a jövőben elkerüljünk mindenféle Pearl Harbort, amely sokkal tragikusabb és katasztrofálisabb lehet, mint az 1941. december 7-i, szorosabb együttműködésre van szükség az amerikai közvélemény és az amerikai diplomácia között." Az imperialista Amerika elengedte a füle mellett Keefe jámbor óhajait. Ez a képviselő azonban rámutatott a katasztrófa igazi okára: a fő bűnösök nem a katonák voltak, hanem a politikusok. Keefe nem tudta világosabban megfogalmazni a következtetéseit, mert az egyesített bizottság tudatosan igyekezett kitérni az elől, hogy megállapítsa a politikusok bűnösségét.

A „kisebbségi jelentés" lényegében a pártközi harc meggondolásai alapján született, s ez a körülmény önmagában korlátozta következtetéseit. A republikánus szenátorok azonban leástak a gyökerekig. Az Egyesült Államok külpolitikáját azon egyszerű oknál fogva nem vizsgálták, mert az amerikai külpolitikai vonal ésszerűségének megítélését „már a bizottság feladatainak megfogalmazása is kizárta". Ezért „a diplomáciai vonatkozásokból levont következtetések hiányos anyagra épülnek". A republikánus szenátorok nem tudtak javítani ezen a helyzeten – munkájuk közben nem kaptak meg minden szükséges anyagot –, de nem is akartak. A „kisebbségi jelentés" alkotóinak véleménye teljesen eltér az egyesített kongresszusi bizottság többségének véleményétől.

O. Brewster és H. Ferguson történelmi visszapillantást tett a Pearl Harbort megelőző eseményekre, amelyből nyilvánvaló, hogy a japán támadás nem érhette váratlanul az ameri-

kai kormányt. Szerintük a katasztrófáért közvetlenül felelős Roosevelt, Stimson, Knox, Marshall, Stark, Gerow, továbbá Kimmel és Short. A „kisebbségi jelentés" ésszerűen megállapítja: „Az az állítás, amely olyan nagy tekintélyű személy részéről hangzott el, mint Truman elnök, aki 1945. augusztus 30-án kijelentette: »Az egész országot legalább annyira kell hibáztatni, mint bármely embert azért, ami Pearl Harborban történt«, alaptalan, mert az amerikai népnek egyáltalán semmilyen elképzelése nem volt az akkor folytatott politikáról és az akkor foganatosított lépésekről."

Amíg a pártközi harcról volt szó, a republikánus szenátorok, mint látjuk, ékesszólóak voltak, és megfellebbezhetetlen ítéletet alkottak. Ámde amikor a külpolitika került szóba, sokkal tartózkodóbbak lettek. Ez érthető is, hiszen az Egyesült Államokban azt mondják, hogy a pártok közötti torzsalkodás véget ér az óceán partjánál. A külpolitika vonatkozásában a „kisebbségi jelentés" nem ment el messzire. A szenátorok megállapították: „Cordell Hull külügyminisztert, aki a japán–amerikai tárgyalások középpontjában állt, súlyos felelősség terheli azokért a diplomáciai eseményekért, amelyek Pearl Harbor elkerülhetetlenségéhez vezettek, de ő nem töltött be semmilyen funkciót a hadvezetés láncolatában, amely – a főparancsnoktól a Hawaii-szigetek parancsnokaiig – felelős volt Pearl Harbor védelméért. Ezért, továbbá amiatt, mert a diplomáciai vonatkozásokat nem vizsgáltuk meg teljesen, vele kapcsolatban nem vonunk le semmilyen következtetést."[15] Azt látjuk tehát, hogy mind a többség, mind a kisebbség egyetértett valamiben – az Egyesült Államok külpolitikájának felmentésében, noha ez a vélemény csak azokon az okmányokon alapul, amelyeket a vizsgálat során lehetségesnek tartottak eléjük tárni a titkos irattárakból.

A kongresszus egyesített bizottságában soha senki egy szóval sem említette, hogy az Egyesült Államok külpolitikájának a fő stratégiája a háború küszöbén az volt, hogy meg-

kísérelje Japánt a Szovjetunió ellen fordítani. Minthogy ezt a legfontosabb kérdést megkerülte, a bizottság, a korábbi amerikai vizsgálódókhoz hasonlóan, nem tudott kielégítő magyarázatot adni a Pearl Harbor elleni japán támadás váratlanságának okaira. Ezért rejtély még mindig az amerikai történettudományban Pearl Harbor. Ezt a rejtélyt nem a történelmi tények okozzák, hanem azok az amerikai próbálkozások, hogy a kormány külpolitikájának igazolása végett meghamisítsák a történelmet.

Pearl Harbor napjainkban is felkelti az amerikaiak figyelmét. Szenzációs felfedezések persze nem születnek, de az olvasóközönségnek mindmáig nyújtanak új tényeket. A több mint nyolcmilliós példányszámban megjelenő „Look" című képeslap például 1965. december 14-én terjedelmes kivonatot közölt D. Marshall írásaiból, amely kimondottan Pearl Harbor előtörténetével foglalkozik. A cikket az egyik legismertebb hadtörténész, F. Pogue rendezte sajtó alá, és szenzációs címmel tette közzé: „Hibák Pearl Harborral kapcsolatban. 24 év múltán először közöljük D. Marshall írásait."[16] A cikkben néhány kétes frisseségű anekdotán kívül nincs semmi új. De nem ez a figyelemre méltó, hanem az, hogy az olvasók igényének olyan ismerői, mint a „Look" magazin szerkesztői, Pearl Harbor történetét érdekesnek tartják a mai nemzedék számára.

Az egyesített kongresszusi bizottság munkája nem vetett véget annak a heves vitának, amely az amerikai történetírásban az Egyesült Államok hadbalépése körül folyik. Ellenkezőleg, a negyven kötet további anyagot adott az ellentmondó ítéletekhez. A vita ma is tart, és a jelek szerint vég nélkül fog folyni. A nagyon idős, nyugalmazott Kimmel tengernagy is leteszi a maga garasát.

Amikor 1958 nyarán C. Cannon képviselő a nyilvánosság előtt nem a legelőnyösebben nyilatkozott róla, Kimmel 1958. július 7-én felháborodott hangú levelet írt neki. Először is zúgolódik amiatt, hogy a Pearl Harbor ügyet nem vitték bí-

róság elé. A nyugalmazott tengernagy makacsul állította, hogy soha nem bocsátották rendelkezésére az összes dokumentumot, a különböző vizsgálatok során pedig nem hagyták, hogy elmondja mindazt, amit szeretett volna. Jól ismervén az országban uralkodó nézeteket, Kimmel így panaszkodott: „még az országunk leigázására szövetkezett kommunistáknak is több joguk van, mint annak idején nekem és Short tábornoknak volt". Az öreg úgy vélte, hogy ez a legnyomósabb érv.

1962 végén napvilágot látott a Pearl Harborral kapcsolatos okmányok gyűjteménye. Kimmel a gyűjtemény összeállítóihoz intézett levelében kategorikusan kijelentette: „soha nem tették lehetővé számomra, hogy teljes egészében átnézzem a Haditengerészeti Minisztériumban és a Fehér Házban őrzött, Pearl Harborral kapcsolatos okmányokat. Nem engedélyezték, hogy átnézzem az úgynevezett Fehér Ház-dossziét, amelyben bizonyára benne vannak Rooseveltnek Churchillhez intézett üzenetei... Véleményem szerint, noha én érdekelt személy vagyok, nincs kétség afelől, hogy Mr. Roosevelt tudott a japánok tervéről, hogy meg akarják támadni a flottát Pearl Harborban, a tervezett támadás időpontját is ismerte, és szándékosan titkolta el a Hawaii-szigetek parancsnokaitól, hogy a támadás megtörténjék".[17] Ha az események egyik fontos részvevője ilyen nézetet vall, mit várjunk akkor a történészektől.

Az amerikai polgári történetírásban létrejött a „revizionisták" iskolája, amely annak bizonyítására összpontosítja erőfeszítéseit, hogy Roosevelt, aki be akart lépni a háborúba, szándékosan nem értesítette a Hawaii-szigetek parancsnokságát a készülő japán támadásról. Amikor pedig a japán légierő megtámadta Pearl Harbort, ő ezt ürügyül használta fel arra, hogy a harcolni nem akaró amerikai népet rábírja a fegyveres harcra. Charles A. Beardet tartják ezen irányzat megalapítójának. Ez a tiszteletre méltó polgári történész egyébként elsősorban azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy az ame-

rikai „demokráciában" a kormány miért nem tartozik felelősséggel a népnek. Ezt a hozzá hasonló polgári liberálisok számára szomorú témát Beard két könyvében bontotta ki, amelyek 1946–1948-ban jelentek meg.[18] Ezt a Roosevelttel kapcsolatos túlzott következtetést tanítványai vonták le, akik Beard 1948-ban bekövetkezett halála után H. Barnes professzor köré tömörültek; Barnes az oszlopa volt a húszas évek amerikai „revizionistáinak", akik azt bizonygatták, hogy az Egyesült Államoknak nem kellett volna belépnie az első világháborúba.

Ezeknek a történészeknek a koncepciójára – a legfontosabb közülük Ch. Tansill, F. Sanborn, G. Morgenstern[19] – rányomta bélyegét a jelenlegi amerikai külpolitika útjairól folyó vita. Mint ahogyan R. Tugwell, Roosevelt egyik híve megállapítja, az „agytrösztben" bekövetkezett „új szakasz" éveiben „a revizionisták felbőszülése az elutasított politikát tükrözte... A revizionizmus ebben az esetben, Wilson és háborúja esetében, befolyásos körök azon véleményének újjászületése, hogy Franklin (Roosevelt) akadályt nem ismerve tört előre, és hibás politikát folytatott. Az érvelés azon alapul, hogy Roosevelt háborút akart, és úgy manőverezett, hogy bevonja az Egyesült Államokat a tengelyhatalmak elleni háborúba. Az érvelés tovább megy: a háborút el kellett volna kerülni, mert a dolgok a hadműveletek befejezése után rosszabbul állnak, mint akkor álltak volna, ha kompromisszumos politikát folytatnak. Nyilvánvaló, hogy ilyen természetű vitában nem lehet valamilyen határozott következtetésre jutni."[20]

A „revizionisták" iskolája általánosan ismert lett az Egyesült Államokban a negyvenes és az ötvenes évek fordulóján. A McCarthy-istáknak nagyon kedvére valók voltak a Roosevelt elleni támadások. Ámde az ehhez az irányzathoz tartozó történészek, a második világháborút megelőző eseményekre hivatkozva, a „neoizolacionizmus" álláspontjára helyezkedtek: az Egyesült Államoknak ma is szüksége van a szabad

kézre, ezért ellenezték az országnak a katonai tömbökben való részvételét. Ennek az lett a következménye, hogy a hivatalos történetírás hadba szállt a „revizionisták" ellen, és az iskola hatása gyorsan csökkent.

A „revizionisták" eszmei manifesztuma – a Barnes szerkesztésében „Örök háború az örök békéért"[21] című 1953-ban megjelent cikkgyűjtemény – csak a meggyőződéseseket tudta meggyőzni. Senki mást. Egyébként ezek nem kevesen vannak, és nemcsak az Egyesült Államokban. Hiszen O. Lyttelton, angol iparügyi miniszter már 1944 júniusában kijelentette az amerikai kereskedelmi kamara gyűlésén tartott beszédében: „Amerika annyira provokálta Japánt, hogy a japánok kénytelenek voltak megtámadni Pearl Harbort."[22]

A probléma amerikai tanulmányozásának eredményeit összegezve L. Sears amerikai professzor megjegyzi: „A revizionizmus a második világháborúval kapcsolatban nem túlságosan fejlődött ki. Az Egyesült Államok hadbalépését igazoló történészek egységesebbek és támadóbbak, mint az első világháború után, ellenfeleik pedig nem tudták elérni, hogy kellőképpen meghallgassák őket. A „keleti szél" üzenet, amely Japán támadó szándékát mutatta, teljesen helyénvalóan tűnt el a kormánylevéltárakból . . . Meggondolatlanság volna azt feltételezni, hogy az 1984-ben élő amerikaiak ugyanolyan jól lesznek informálva a második világháborúról, mint az amerikaiak mostani nemzedéke az első világháborúról."[23] L. Sears bizonyos pesszimizmussal ír, noha nem tartozik a „revizionista" iskolához. De függetlenül az egyes történészek nézeteitől, a Pearl Harborral kapcsolatos események megvilágítása az Egyesült Államokban a legszemléltetőbben mutatja azt a kilátástalan helyzetet, amelybe ebben a „szabad országban" a hivatalos propaganda kényszere alatt a történettudomány került.

O. Morgenstern, a stratégia egyik legnagyobb amerikai szakértője egyenesen kimondja, hogy az igazság Pearl Harborról aligha kerül nyilvánosságra az Egyesült Államokban.

Azt fejtegetve, hogy a mai stratégia kidolgozásához pontosan ismerni kell a múlt tényeit, megjegyzi: „Azt a tanulmányt, amely alaposan, objektíven és szigorúan történetileg feldolgozta a Pearl Harbor elleni támadást és az azt megelőző eseményeket, nem engedik publikálni. A szerzője egy kormányhivatalban dolgozik, és a kézirat a cenzúra harapófogójába került."[24]

A Pearl Harbor-probléma történeti kutatása az említett okoknál fogva aligha kap az Egyesült Államokban tágabb teret, katonai, stratégiai szempontból viszont állandóan tanulmányozzák, hogy tanulságokat vonjanak le belőle a mai amerikai hadtudomány számára. Az 1941. december 7-i japán sikert már Truman alatt felhasználták arra, hogy indokolják vele az amerikai hadvezetés struktúrájának átalakítását. Truman írja emlékirataiban: „A Pearl Harborral kapcsolatos tanúkihalgatások anyagából megértettem, hogy a tragédiában közrejátszott a nem megfelelő katonai struktúra, amely nem biztosította az egységes katonai vezetést sem Washingtonban, sem a csapatoknál, és közrejátszottak a hadsereg és a flotta tisztjeinek egyéni baklövései." 1947-ben az Egyesült Államokban megszervezik a hadügyminisztériumot.

Pearl Harbor után alakították meg a Központi Hírszerző Hivatalt. „Gyakran megfordult a fejemben – írta ugyancsak Truman –, hogy ha a kormánynak lett volna az információk összegyűjtésére egy koordinációs központja, Japán számára sokkal nehezebb lett volna végrehajtani a sikeres orvtámadást Pearl Harbor ellen. Azokban a napokban a katonák nem tudtak mindenről, amiről a külügyminisztérium tudott, a diplomaták pedig nem tudtak mindenről, amit a hadsereg és a flotta tudott."[25] Noha sok egyéb tényező is közrejátszott a Központi Hírszerző Hivatal megszervezésében, Pearl Harborra hivatkozva sokkal könnyebb volt a kongresszussal elfogadtatni a törvényjavaslatot.

Külön figyelmet érdemel az a kérdés, hogy lehetséges-e Pearl Harbor, vagyis meglepetésszerű támadás a nukleáris

és rakétafegyverek korában, hiszen napjainkban az ilyen támadás következményei össze sem mérhetők azzal, ami 1941. december 7-én történt. A kérdés természetesen egyáltalán nem akadémikus jellegű. A dolognak ebben a vonatkozásában legmérvadóbbnak Robert Wolstetter „Pearl Harbor, figyelmeztetések és döntések" című könyve látszik. A szerző öt évet szentelt annak, hogy választ adjon az általa így megfogalmazott kérdésre: „Mit nyújt nekünk Pearl Harbor ahhoz, hogy tisztázzuk a meglepetésszerű támadás lehetőségeit napjainkban, amikor a következmények sokkal súlyosabbak, esetleg végzetesek lehetnek?"

Wolstetter következtetései: „röviden szólva, nem azért nem tudtunk előre Pearl Harborról, mert hiányoztak szükséges adatok, hanem azért, mert túl sok volt az olyan anyag, amelyeknek semmi közük sem volt a dologhoz". Az amerikai katonai vezetők és a kormány hibáiról szólva megállapítja, hogy azok forrása „az emberi érzékelés sajátossága, és abból a nagy bizonytalanságból fakadtak, hogy a tévedéseket nem lehet elkerülni, noha lehetséges csökkenteni valószínűségüket". A saját kérdésre adandó válaszra áttérve a szerző hangsúlyozza: „bár óriási összegeket költenek az információk beszerzésére és elemzésére, és sikerek születtek a rejtjeles szövegek gépi megfejtésében és fordításában, Pearl Harbor óta kétségkívül növekedtek a meglepetésszerűen támadó előnyei".

Végeredményben „ha Pearl Harbor tanulmányozása nyújt is valamit a jövő szempontjából, csak annyit, hogy meg kell szoknunk a bizonytalanság gondolatát. Semmilyen »csoda« sem a rejtjelek területén, sem más területen nem nyújthat bizonyosságot az események felől. Terveinknek enélkül kell hatékonyaknak lenniük."[26]

Utószó

„Bármennyi időbe telik is, hogy visszaverjük ezt a gondosan előkészített támadást – mondotta Franklin D. Roosevelt 1941. december 8-án –, az amerikai nép jogos haragjában elmegy az út végéig, a teljes győzelemig. Úgy vélem, a kongresszus és a nép akaratát fejezem ki, amikor azt mondom: nemcsak hogy nem kíméljük erőfeszítéseinket magunkat védelmezve, hanem mindent megteszünk, hogy hasonló orvtámadás soha többé ne fenyegessen bennünket."[1] Japánnal az Egyesült Nemzetek erejét fordították szembe, amikor pedig a Szovjetunió 1945 augusztusában belépett a távol-keleti háborúba, ennek az lett az eredménye, hogy a japán militaristák hamarosan kapituláltak.

Japánt az amerikai csapatok szállták meg. Napirendre került a japán háborús bűnösök megbüntetése, ami az Egyesült Nemzeteknek a háború alatt deklarált célja volt. MacArthur amerikai tábornok, formálisan távol-keleti szövetséges főparancsnok, később ezt írta: „Számomra visszataszító volt az az elv, hogy a háborúban legyőzött ország politikai vezetőit büntetőjogilag felelősségre vonják. Véleményem szerint azok, akik így jártak el, megsértették a büntetőjog alapelveit. Nekem az volt a véleményem, hogy a japán politikai vezetők büntetőjogi felelősségét arra kell korlátozni és azzal kell vádolni őket, hogy minden előzetes értesítés nélkül megtámadták Pearl Harbort, és ennek megfelelő javaslatot tettem."[2] Ha a császárt is bíróság elé akarják állítani, jegyezte

meg D. MacArthur, akkor a megszálló erők létszámát egymillió főre kell növelni.

D. MacArthur egyéni véleménye azonban nem határozhatta meg a Tokióban 1946 elején megalakított Nemzetközi Katonai Törvényszék struktúráját és munkáját. A Törvényszék 11 ország képviselőiből alakult, többek között tagja volt a Szovjetunió is. Minthogy azonban Japánban MacArthur volt a legfőbb hatalom, az amerikai hatóságoknak sikerült a kezükbe venniük a per előkészítését, és a munka oroszlánrészét ők végezték. A tanúk megidézése és a dokumentumok kiválogatása bizonyos fokig tőlük függött. Ennek eredményeként a Zaibacu monopoltőkés csoport mágnásai, akik a háború felé taszították az országot, elkerülték a felelősségre vonást. Csak a politikusok és a katonák álltak a törvényszék előtt.

1945. szeptember 11-én, Japán megszállásának második hetében, MacArthur törzse parancsot adott a japán háborús bűnösök letartóztatására. Amikor a sajtótudósítók ezt hírül vették, rohantak az első számú bűnösnek, Todzsónak a házához, hogy megörökítsék az emlékezetes eseményt. A szóbeszéd összekapcsolta Todzso nevét Pearl Harborral, és az újságírók a tanulságos látvány egyetlen részletét sem akarták elszalasztani. Órákig várakoztak, mert a katonai rendőrök eltévedtek a tokiói utcák labirintusában, csak nagy nehezen találták meg az exminiszterelnök házát.

16 órakor végre megjelent a színen P. Kraus őrnagy, az amerikai kémelhárítás tisztje. Bekopogtak az ajtón. Todzso kiszólt a zárt ajtón keresztül, a rendőrök közölték, hogy letartóztatják. Todzso hallgatott, néhány perc múlva pedig lövés dörrent a házban. Kraus és emberei betörték az ajtót, Todzsót a dolgozószobájában egy karosszékben ülve találták. Mellbe lőtte magát, de a golyó elkerülte a szívét. A szoba egy pillanat alatt megtelt tudósítókkal és fotóriporterekkel, az ő részletes leírásukból ismerjük a további eseményeket.

„Todzso lehunyt szemmel ült a kis karosszékben, a szék hátának dőlve. A homlokán kiütközött a verejték . . . a közvetlenül a szív felett levő sebből ömlött a vér.

– Végzett magával a disznó! – mondta valaki felháborodottan.

– Nem, még lélegzik a gazember. Nézd, a hasa emelkedik és ereszkedik . . .

– A sárga csirkefogó nem mert kést fogni – jegyezte meg az egyik újságíró. – Tudta, hogy golyóval nem öli meg magát."

Todzsót lefektették a heverőre. Az orvosok még nem érkeztek meg, az újságírók pedig siettek leadni a legújabb híreket a szerkesztőségeknek. Az egyik a hallban állt a telefonnál, egy másik pedig a dolgozószoba küszöbéről kiabált neki:

„Még nem halt meg? Nem, de gyengül . . . Gyengül! Hall engem? . . . Eszméletlen . . . nem sokáig húzza . . . Gyorsan . . . négy óra harminckor Todzso elvesztette az eszméletét . . . kezd hűlni a teste . . . nem, még nem halt meg, az istenért, még ne írja, hogy meghalt."

A fotóriporterek reprodukálták az öngyilkosságot, Todzso érzéketlen kezébe nyomták a revolvert. Kattogtak a fényképezőgépek.

A zűrzavarban az újságírók emléktárgyakat gyűjtöttek. Kiszedték a karosszék támlájából a golyót, zsebkendőjüket belemártották a véres sebbe, összeszedték a dolgozószobában található tárgyakat. Az egyik újságíró, aki már jó előre közölte szerkesztőségével Todzso halálhírét, többször megfordította a sérültet, hogy erősebb legyen a vérzés és így meggyorsítsa a halálát. A helyszínre érkező amerikai orvos, Johnson gratulált neki: „Ha ilyen módon nem biztosította volna a vér elfolyását, a tüdőbe került volna, és a sérült megfulladt volna . . ."[3]

Todzsót végül elszállították. A katonai kórházban meggyógyították, majd átvitték a Sugamo börtönbe, ahol a töb-

bi háborús bűnössel együtt várta a tárgyalást. Az amerikai őrség gondosan fertőtlenítette az új foglyot. Todzso szürkén lépett be a zárkába, tetőtől talpig beszórták DDT porral. December 8-án, tokiói idő szerint 14.20 órakor (percnyi pontossággal négy évvel azután, hogy Nomura és Kuruszu belépett Hull dolgozószobájába) Todzsóról ujjlenyomatot vettek. Emlékeztették Pearl Harborra!

Todzso nem is felejtett. A zárkában magánál tartott egy nagy színes fényképet a Pearl Harbor elleni támadásról, amelyet a „Life" című képeslapból vágott ki. Az őrök éreztették vele a szigorú börtönszabályokat, állandóan siettették. Todzso megkérdezte, hogy mit jelent az, amit a katonáktól állandóan hall. Megmagyarázták neki, hogy a katonák zsargonján olyasmit jelent, hogy szedd a lábad. – „Én pedig azt hittem – jelentette ki szenvtelenül Todzso –, hogy azt mondják: emlékezz Pearl Harborra!"

A nyomozás során Todzsót részletesen kifaggatták Pearl Harborról. Többek között megkérdezték tőle: „Ön azt mondta, hogy semmit sem tudott a haditengerészet terveiről. Azt állítja ezzel, hogy semmit sem tudott előzőleg a Pearl Harbor elleni támadásról?"

Todzso így válaszolt: „Tudtam az időpontot. Ez fontos volt a külkapcsolatok szempontjából, és mint miniszterelnök tudtam róla, de a flotta akcióinak részleteiről az egész háború folyamán nem tudtam. A háború befejezése után olvastam először az újságokban a flotta akcióiról és hasonlókról. Válaszommal nem akarom elhárítani a politikai felelősséget, pusztán szeretném megmagyarázni kormányzási formánk sajátosságait."

1946. május 3-án megkezdődött a japán háborús főbűnösök pere, a vádlottak padján mintegy harminc ember ült, akik között Todzso dominált. Konoje kisiklott az igazságszolgáltatás kezéből. Még 1945 decemberében, amikor parancsot kapott, hogy jelenjen meg a börtönben, összehívta barátait búcsúestre, s utána megmérgezte magát.

A tokiói per 1948 április közepéig tartott, az ülések 417 napon át folytak. 1200 ember szóbeli és írásbeli tanúvallomását hallgatták meg, és több mint 6000 okmányt vizsgáltak át. A per anyaga csaknem 100 000 gépelt oldal. A perköltség 10 millió dollár; a tárgyalóteremben kiejtett minden szó körülbelül 1 dollárba került.

Minden kétséget kizáróan megállapították a militarista klikk felelősségét az agresszív háborúért, többek között Pearl Harborért. A Nemzetközi Katonai Törvényszék ítéletében többek között ez olvasható: „A Törvényszék véleménye szerint Japán a tárgyalt időszakban (vagyis 1928-tól) agresszív háborút tervezett a Szovjetunió ellen; ez egyik alapeleme volt a japán nemzeti politikának, a célja távol-keleti szovjet területek meghódítása volt."[4] Hét háborús főbűnöst halálra ítéltek, és 1948. december 22-én felakasztották őket.

Hamarosan kiderült, hogy Todzso az ítélethirdetés és a kivégzés között eltelt időt arra használta fel, hogy megírt egy terjedelmes „végrendeletet", amelyet mindmáig az Egyesült Államok titkos archívumában őriznek, és még a hivatalos amerikai történészek sem juthatnak hozzá. Néhány nappal a kivégzése előtt azonban Todzso felolvasta a végrendeletet a börtön papjának, aki röviden lejegyezte a tartalmát. A pap leírásából nagy vonalaiban ismertté vált a végrendelet. Todzso áldotta a sorsot, amiért éppen idejében hal meg: „kevés fogam maradt, a szemem romlik, az emlékezetem gyengül... Jobb meghalni egy pillanat alatt, mint betegségektől szenvedni."

A saját sorsa már nem érdekelte a halálra ítélt exminiszterelnököt, inkább a jövőre nézve adott tanácsokat. „Amerika és Anglia vezetői – írta Todzso – óriási hibákat követtek el a háború alatt. Teljesen megsemmisítették a kommunizmus elleni harc bástyáját – Japánt... Most ezeknek az embereknek jóvá kell tenniük hibáikat, és ezért örülök, hogy Truman elnököt újra megválasztották... Az amerikaiaknak, Japán jelenlegi urainak, nem szabad elidegeníteniük maguktól

a japánokat vagy megfertőzni őket kommunista eszmékkel... A harmadik világháború, amelyben a két fő ellenfél az Egyesült Államok és a Szovjetunió lesz, elkerülhetetlen. Japán, Kína és Korea hadszíntér lesz. Ezért az Egyesült Államoknak kötelessége kidolgozni Japán megvédésének politikáját."[5] Todzso kötéllel a nyakán meglátta a megszállt Japánban a későbbiek során alkalmazott amerikai politika körvonalait...

Ehhez egyébként nem kellett különösebben éles szem. Közvetlenül a tokiói per után J. Keenan amerikai fővádló sajtótájékoztatón válaszolva arra a kérdésre, hogy miért nem állították bíróság elé a császárt, megjegyezte, hogy több jogalap lett volna bíróság elé állítani Sztálint, mint Hirohitót! Az újságírók megkérdezték, hogy mégis miért, amire az amerikai jogász így felelt: „... agresszív háborúk tervezéséért és kirobbantásáért, ugyanazon vád alapján, amelyet Tokióban a japán háborús bűnösök ellen emeltek".[6] Változtak az idők, az amerikai reakciósok készültek arra, hogy tegnapi ellenségeiket szövetségesükké tegyék, teljesen megfeledkeztek arról, ki fenyegette Amerikát és ki mentette meg.

Nem érdektelen azoknak a sorsa, akik közvetlenül végrehajtották a japán szoldateszka bűnös terveit, akiknek a kezéhez a Pearl Harborban elpusztult két és fél ezer amerikai katona és matróz vére tapad? Azok, akik 1941. december 7-én Nagumo operatív hajórajánál teljesítettek szolgálatot, zömükben elpusztultak a háborúban, elnyelték őket a Csendes-óceán hullámai. A háborús sors azonban szeszélyes, megkímélt néhányat azok közül, akik kiemelkedő szerepet játszottak a Pearl Harbor elleni légitámadásban. Az idő többeket sírba vitt már, de hárman – Szuzuru Szuzuki, Micuo Fucsida és Minoru Genda – akik annak idején viszonylag fiatalok voltak, élnek, jó egészségnek örvendenek és közismertek. Akkor 33–37 évesek voltak. Annak idején a császári fegyveres erők nagyra becsülték érdemeiket, jelenleg ugyanazt teszi az Egyesült Államok, amely japán szövetségese az

agresszív tombben. Fucsida a háború után kilépett a hadseregből, pap lett. Szuzuki és Genda még mindig egyenruhát visel. Az előbbi „a haditengerészeti védelmi erők" ellentengernagya[7], az utóbbi altábornagy. Genda 1962 tavaszáig a japán légierők parancsnoka volt. Amikor Genda 57 éves korában nyugalomba vonult, Lyman Lemmitzer amerikai tábornok a Pearl Harborért kapott japán kitüntetések mellé átnyújtotta neki az amerikai Szolgálati Érdemérmet. Genda 1961 tavaszán, Pearl Harborról szólva, Londonban kijelentette: „Egy támadás helyett támadássorozatot kellett volna intéznünk ellene."[8]

G. Prange, az amerikai Maryland Egyetem professzora hat évet töltött Japánban, a legapróbb részletekig tanulmányozta a Pearl Harbor elleni hadművelet előkészítésének és végrehajtásának történetét. Jelenleg könyvet ír róla. 1961 decemberében a „U. S. News & World Report" hetilap munkatársa interjút kért tőle a „szégyen napjának" 20. évfordulójával kapcsolatban. A tudósító megkérdezte: „A japánok jelenleg hogyan vélekednek meglepetésszerű támadásukról. Ön találkozott-e a japánok között sajnálkozással vagy megbánással?" G. Prange így válaszolt: „Nem, nekik az a véleményük, hogy kötelességüket teljesítették a császárral és az országgal szemben. Nincs lelkiismeret-furdalásuk. Genda nyilvánosan kijelentette, hogy ő semmit sem bánt meg. Fucsida sem bánt meg semmit." Prange idézte Csuicsi Hara japán tengernagy szavait: „Az amerikai kormánynak ki kell tüntetnie bennünket azért, amit neki tettünk, mert hatottunk az amerikaiak érzéseire, és harcra lelkesítettük őket. Lélektani szolgálatot tettünk onoknek."[9] Vajon nem ezt az arcátlan tanácsot fogadták meg az Egyesült Államok kormányszervei, amikor néhány hónappal később „szolgálataiért" kitüntették Gendát?

Mi az amerikai hivatalos történetírás mai álláspontja az amerikai–japán háború elkerülhetetlenségével kapcsolatban? Minden valószínűség szerint ebben a vonatkozásban a leg-

tanulságosabb az a vélemény, amely az amerikai hadsereg második világháborús szereplésének 96 kötetes történetében találunk. Abban a kötetben, amely a csendes-óceáni háború nagy stratégiájával foglalkozik, idézik Hullt, aki annak idején azt mondotta Starknak: „Nem tudom, bekerültünk volna-e a háborúba, ha Japán nem támadott volna meg bennünket."

A külügyminiszternek ezekre a szavaira utalva, és röviden elemezve az Egyesült Államok és Japán 1941-es viszonyát, a kötet szerzője, a híres amerikai történész, L. Morton megállapítja: „Japán valószínűleg akkor követte el a legnagyobb hibát, amikor elhatározta, hogy megtámadja az Egyesült Államokat, holott az volt a fő célja a háborúban, hogy megszerezze Délkelet-Ázsia stratégiai erőforrásait. Ha a japánok megkerülték volna a Fülöp-szigeteket és elvetették volna Jamamotónak a Pearl Harbor elleni támadásra vonatkozó tervét, lehetséges, hogy az Egyesült Államok nem indított volna háborút ellenük."[10]

Ez a vélemény kiáltó ellentétben van a történelmi igazsággal. Ismét csak azt mutatja, hogy a napi politika elképzelései hogyan deformálják a történészek nézeteit. Egyszóval új idők, új dalok. No de ez az igazság sem túlságosan új.

Jegyzetek

HOGYAN TÖRTÉNT?

[1] *M. Мэтлофф, Э. Снелл:* Стратегическое планирование в коалиционной войне 1941—1942. Издательство иностранной литературы, 1955. 10. old.

[2] *G. Morgenstern:* Pearl Harbor. The Story of the Secret War. The Devin—Adair Company, New York 1947. 69. old.

[3] Pearl Harbor Attack. Hearings before the Joint Committee on the Investigation of the Pearl Harbor Attack. (A továbbiakban Pearl Harbor Attack.) Washington 1946. 2. köt. 536—537. old.

[4] *M. Футида, М. Окумия:* Сражение у атолла Мидуэй. Военгиз, 1958. 46. old.

[5] M. Okumia, J. Horikoshi with M. Caiden: Zero. E. P. Dutton and Co. New York 1956. 61. old.

[6] *T. Kato:* The Lost War. Alfred A. Knopf. New York 1946. 89. old.

[7] *Sh. Fucudome:* Hawaii Operation. U. S. Naval Institute Proceedings. 1955 december. 1317. old.

[8] *M. Хасимото:* Потопленные. Издательство иностранной литературы, 1955. 32. old.

[9] *W. Lord:* Day of Infamy. Longmans, Green and Co., London 1957. 28. old.

[10] T. Jesikava „Szigorúan titkos megbízatás" című cikke, amelyet N. Stanford alezredessel, a tokiói amerikai haditengerészeti attasé helyettesével közösen írt, a „U. S. Naval Institute Proceedings" 1960. évi 12. számában jelent meg. A cikk óriási érdeklődést keltett. A „Time" című hetilap például így írt: „Most, 19 esztendővel Pearl Harbor után Jesikava a tekintélyes »U. S. Naval Institute Procee-

dings« hasábjain részletesen elmondja, hogyan volt ő a Pearl Harbort megelőző napokban Japán szeme és füle." (Lásd „Time", 1960. december 12. 23. old.) A cikk fordítása megjelent a szovjet „Vojenno isztoricseszkij Zsurnal" 1962. 1. számában (84. old.). A szerkesztőségi megjegyzés kétségbe vonta Jesikavának azt az állítását, hogy ő volt az „egyetlen" ügynök. A „Military Affairs" című amerikai szaklapban (1961. november) megjelent az Észak Illionisi Egyetem munkatársainak, P. Burtnessnek és W. Obernek a cikke, akik tényekkel cáfolták Jesikavának azt az állítását, hogy ő elszigetelten működött. Ezenkívül bebizonyították, hogy Kita jóval nagyobb részt vállalt a felderítő munkából, mint ahogyan Jesikava állítja. Lásd P. *Burtness, W. Ober:* Research Methodology: Problems of Pearl Harbor Intelligence Reports. — „Military Affairs", Fall 1961. 132—146. old.

[11] Pearl Harbor Attack. 12. köt. 261. old.

[12] Ugyanott, 268. old.

[13] Ugyanott, 266., 269. old.

[14] *G. Morgenstern:* Id. mű, 56—58. old.

[15] Admiral Kimmel's Story by Husband E. Kimmel. (A továbbiakban: Admiral Kimmel's Story.) Henry Regnery Company, Chicago 1955. 19. old.

[16] Pearl Harbor Attack. 22. köt. 540. old.

[17] Admiral Kimmel's Story. 75. old.

[18] Pearl Harbor Attack. 14. köt. 1044. old.

[19] Ugyanott, 1402. old.

[20] Ugyanott, 10. köt. 4856. old.

[21] Ugyanott, 1406. old.

[22] Admiral Kimmel's Story. 57. old.

[23] *G. Morgenstern:* Id. mű, 226—231. old.

[24] *S. Morison:* The Rising Sun in the Pacific, 1931 — April 1942. Little, Brown and company, Boston 1948. 210—213. old.

[25] *R. Wohlstetter:* Pearl Harbor, Warning and Decision. Stanford University Press. Stanford 1962. 42. old.

[26] Admiral Kimmel's Story. 48. old.

[27] *W. Lord:* Id. mű, 219. old.

[28] Кампании войны на Тихом Океане. Материалы комиссии по изучению стратегических бомбардировок авиации Соединенных Штатов. Воениз 1956. 63. old.

[29] „U. S. News and World Report", 1961. december 11. 62. old.

[30] *W. Lord:* Id. mű, 19. old.
[31] Что произошло в Пёрл-Харборе? Документы о нападение Японии на Пёрл-Харборе 7 декабря 1941 года. Воениз 1961.
[32] Admiral Kimmel's Story. 8. old.
[33] *L. Farago:* Burn after Reading. The Espionage History of World War II. New York 1962. 186—187. old.
[34] *W. Lord:* Id. mű, 67. old. A japán légierő Pearl Harbor elleni támadásának rendkívül gazdag irodalma van. A közölt tények gyakran igen ellentétesek. Az ötvenes évek közepén Walter Lord amerikai publicista megpróbálta rekonstruálni, hogy mi történt Pearl Harborban 1941. december 7-e reggelén. Megkérdezett 577 részvevőt és szemtanút, köztük 15 japánt, az események különböző vonatkozásairól, 464 írásbeli választ kapott tőlük; járt Pearl Harborban; elolvasta az egész rendelkezésre álló irodalmat. A szerzőnek még a hivatalos jelentésekben is sikerült néhány részletet tisztáznia. Ennek eredményeképpen megírt egy viszonylag rövid lélegzetű (242 oldalas) könyvet, amely „Day of Infamy" címmel 1957-ben jelent meg, s amelyben összefüggően írta le az eseményeket. A Pearl Harbor-i események részleteinek zömét W. Lord könyvéből idézzük.
[35] *G. Morgenstern:* Id. mű, 37. old.
[36] *W. Karig, W. Kelley:* Battle Report: Pearl Harbor to Coral Sea. Farrar and Rinehart, New York 1944. 18—19., 38., 42. old.
[37] *W. Lord:* Id. mű, 158—159., 220. old.
[38] *M. Футида, M. Окумия:* Id. mű, 60. old.
[39] *S. Morison:* The Two Ocean War. Boston 1963. 48. old.
[40] *W. Lord:* Id. mű, 167. old.
[41] Prelude to Infamy. Official Report on the Final Phase of U. S. — Japanese Relations. October 17 to December 7. 1942. New York 1943. 47—48. old.

MIÉRT TÖRTÉNT?

[1] *Lenin:* Előadói beszéd a külpolitikáról az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság és a Moszkvai Szovjet együttes ülésén, 1918. május 14-én. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. Szikra 1952. 369. old.

[2] *Lenin:* Beszéd a háborúról. Június 9. (22); A Munkás és Katonaküldöttek Szovjetjeinek I. Összoroszországi Kongresszusa. 1917. június 3—24. (Június 16—július 7.) Lásd *Lenin Művei.* 25. köt. Szikra 1952. 24. old.
[3] *K. Sato:* If Japan and America Fight. Meguro Bunten, Tokyo 1921. 69—74., 173. old.
[4] «Коммунистический Интернационал» 1931. 33—34. sz. 48., 52. old.
[5] *M. Kennedy:* Aspects of Japan and Her Defence Forces. Kegan Paul, London 1928. 125., 132. old.
[6] «Международная жизнь» 1965. 4. sz. 110. old.
[7] *И. Дементьева, И. Агаянц, Е. Яковлев:* Товарищ Зорге. Москва 1965. 72. old.
[8] *R. Butow:* Tojo and the coming of the War. Princeton University Press 1961. 107. old.
[9] *И. Дементьева, Н. Агаянц, Е. Яковлев:* Id. mű, 89—90. old.
[10] *R. Butow:* Id. mű, 126. old.
[11] The New York Times. 1938. november 29.
[12] *M. Shigemitzu:* Japan and Her Destiny. London 1958. 171. old.
[13] Documents on German Foreign Policy. Series D. Ed. by A. Toynbee and V. Toynbee. Oxford 1958. 664—676. old.
[14] *M. Shigemitzu:* Id. mű, 177. old.
[15] Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers 1939. 3. köt. 52. old.
[16] *W. Langer and S. Gleason:* The Undeclared War, 1940—1941. Harper and Brothers Publishers. New York 1953. 4. old.
[17] *T. Kase:* Journey to the „Missouri". New Haven 1950. 43. old.
[18] *Э. Захариас:* Секретные миссии. Воениздат 1959. 282. old.
[19] Нюрнбергский процесс. Сборник материалов. 1. köt. Москва 1955. 409. old.
[20] *W. Langer and S. Gleason:* Id. mű, 32. old.
[21] *M. Watson:* Chief of Staff. Pre-War Plans and Preparations. Washington 1950. 115—121. old.
[22] *J. Grew:* Ten Years in Japan. Simon and Schuster. New York 1944. 334. old.
[23] Pearl Harbor Attack. 2. köt. 635. old.
[24] *J. Grew:* Id. mű, 359., 361., 363. old.
[25] *Р. Шервуд:* Рузвельт и Гопкинс. 1. köt. Издательство иностранной литературы 1958. 453. old. См. подробнее. М. Мэт-

лофф, Э. Снелл: Стратегическое планирование в коалиционной войне 1941—42. Издательство иностранной литературы 1955. 50—67. old.

[26] *H. Feis:* The Road to Pearl Harbor: the Coming of the War between the United States and Japan. Princeton University Press 1950. 57. old.

[27] *В. Аварин:* Борьба за Тихий Океан. Москва 1947. 226. old.

[28] Nazi Conspiracy and Aggression. 6. köt. Washington 1946. 906. old.

[29] *W. Langer and S. Gleason:* Id. mű, 350. old.

[30] Ugyanott, 352. old.

[31] *V. Villamine:* Japan and Russia Fabricate a Treaty out of Synthetic Friendship. „Congressional Record". 87. köt. II/A. 1797. old.

[32] Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1941. 4. köt. 965. old.

[33] *S. Welles:* Time for Decision. New York 1944. 170. old.; *C. Hull:* Memoirs. New York 1948. 2. köt. 967. old.; *L. Farago:* Burn after Reading. The Espionage History of World War II. New York 1962. 121—123. old.

[34] A Nagy Honvédő Háború története. 1941—1945. I. köt. Zrínyi Katonai Kiadó. 1964. 382. old.

[35] *H. Montgomery Hyde:* Room 3603. New York 1963. 58. old.

[36] *W. Churchill:* The Second World War. The Grand Alliance. Boston 1950. 193—194. old.

[37] L. N. Kutakov szovjet történész részletesen elemezte az amerikai—japán viszony egész kérdéskomplexumát. „A szovjet—japán diplomáciai kapcsolatok története" (Moszkva 1962.) című nagyszabású művében tanulmányozta a csendes-óceáni háború kirobbanásának előtörténetével kapcsolatos összes fontos tényt.

[38] История войны на Тихом Океане. 3. köt. Москва 1957. 207—208. old.

[39] *W. Langer and S. Gleason:* Id. mű, 311—315. old.

[40] Ugyanott, 322. old.

[41] Pearl Harbor Attack. 19. köt. 3445. old.

[42] *Д. Батлер:* Большая Стратегия. Сентябрь 1939—июнь 1941. Москва 1959. 450 old.

[43] *W. Langer and S. Gleason:* Id. mű, 325. old.

[44] Ugyanott, 467. old.

[45] *R. Butow:* The Hull—Nomura Conversations: A Funda-

mental Misconception. American Historical Review, 1960 július. 824. old.

[46] *C. Hull:* Id. mű, 2. köt. 985—986. old.

[47] *W. Langer and S. Gleason:* Id. mű, 473. old.

[48] Pear Harbor Attack. 20. köt. 4296. old.

[49] *К. Номура:* Миссия в Америки. К японо-американским переговорам. С приложением 38 дипломатических документов на английском языке по вопросу с японо-американских переговорах в 1941 г. Токио 1946. 46. old.

[50] *W. Langer and S. Gleason:* Id. mű, 479. old.

[51] *К. Номура:* Id. mű, 59., 60—67. old.

[52] Pearl Harbor Attack. 20. köt. 4004. old.

[53] История войны на Тихом Океане. 3. köt. Приложение, 379—380. old.

[54] *R. Butow:* Id. mű, 220. old.

[55] Abban az anyaggyűjteményben, amelyet 1945—1946-ban a Pearl Harbor elleni támadás kivizsgálásával foglalkozó egyesített kongresszusi bizottságnak rendelkezésére bocsátottak, a hajók mozgására vonatkozó japán anyagok 1940. december 2-ával, a diplomáciai anyagok pedig 1941. július 2-ával kezdődnek. Ismeretes azonban, hogy a diplomáciai rejtjelrendszert az amerikaiak 1940 augusztusában fejtették meg.

[56] Admiral Kimmel's Story. 82. old.

[57] Pearl Harbor Attack. 14. köt. 1397. old.

[58] Ugyanott, 12. köt. 1—2. old.

[59] Ugyanott, 14. köt. 1397. old.

[60] *M. Watson:* Id. mű, 493—494. old.

[61] Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers 1941. 1. köt. 768. old.

[62] *W. Langer and S. Gleason:* Id. mű, 538. old.

[63] Foreign Relations of the United States: Japan 1931—1941 2. köt. 502. old.

[64] *R. Dawson:* The Decision to Aid Russia 1941. The University of North Carolina Press 1959. 118. old.

[65] Foreign Relations of the United States: Japan 1931—1941 2. köt. 506. old.

[66] *M. Shigemitzu:* Id. mű, 235. old.

[67] Pearl Harbor Attack. 14. köt. 1398—1399. old.

[68] *W. Langer and Gleason:* Id. mű, 484. old.

[69] История войны на Тихом Океане. 3. köt. 204. old.

[70] The Secret Diary of Harold L. Ickes. 3. köt. New York 558—559. old.
[71] F. D. R. His Personal Letters. 2. köt. New York. 1950. 1173—1174. old.
[72] Pearl Harbor Attack. 5. köt. 2382—2385. old.
[73] *G. Morgenstern:* Id. mű, 99. old.
[74] Foreign Relations of the United States: Japan 1931—1941. 2. köt. 533—534. old.
[75] The Secret Diary of Harold L. Ickes. 3. köt. 588. old.
[76] *W. Langer and S. Gleason:* Id. mű, 665. old.
[77] Pearl Harbor Attack. 16. köt. 2239. old.
[78] Ugyanott. 16. köt. 2175. old.
[79] Ugyanott. 10. köt. 4995. old.
[80] *J. Gwyer and R. Butler:* Grand Strategy. Her Majesty's Stationary Office. London 1964. 3. köt. 136—137. old.
[81] *R. Dawson:* Id. mű, 184. old.
[82] *J. Gwyer and R. Butler:* Id. mű, 137. old.
[83] Foreign Relations of the United States: Japan 1931—1941. 2. köt. 556—558. old.
[84] G. Morgenstern amerikai történész könyve az egyik olyan alapvető mű, amely azt próbálja bebizonyítani, hogy Roosevelt „rákényszerítette" Japánt az Egyesült Államok megtámadására; a szerző azzal vádolja az amerikai kormányt, hogy provokálta Tokiót. Ha nem fogadjuk is el ezt a szélsőséges verziót, meg kell jegyeznünk, hogy a szerző a vita hevében józan gondolatot fejtegetett. Morgenstern összegyűjtött néhány olyan figyelmeztetést, amelyet felelős amerikai férfiak intéztek japán diplomatákhoz. Ezek a figyelmeztetések elég pontosan megállapították a büntetlen japán agresszió határait. Morgenstern ezt írja: „A legmeglepőbb az a tény, hogy mindezekben a nyilatkozatokban háborúval fenyegették Japánt, ha az Egyesült Államokhoz nem tartozó területeket megtámad. Dooman háborúval fenyegetőzött Anglia, Anglia dominiumai és gyarmatai nevében. Turner háborúval fenyegetőzött a holland és brit gyarmatok nevében. Welles kizártnak tartotta a békés rendezés lehetőségét, mert Japán megindult a vichyi Franciaországhoz tartozó Indokína ellen. Roosevelt a Brit Birodalom létfontosságú közlekedési útvonalaira gondolt, amikor megtette mindent átfogó figyelmeztetését. S mint látjuk, Hull külügyminiszter a kínaiak sugallatát követte, amikor lemondott a béke megőrzésére vonatkozó saját ter-

véről, és olyan követeléseket támasztott Japánnal szemben, amelyek a Pearl Harbor elleni támadáshoz és a háborúhoz vezettek." Ezeknek a meggondolásoknak a célja teljesen nyilvánvaló, mint ahogyan nyilvánvaló az is, hogy az Egyesült Államok soha nem óvta Japánt a Szovjetunió megtámadásától. (Lásd *G. Morgenstern:* Id. mű, 122—126. old.)

[85] Pearl Harbor Attack. 4. köt. 1695. old.
[86] *H. Feis:* Id. mű, 282. old.
[87] *J. Grew:* Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years 1904—1945. Houghton Mifflin, Boston 1952. 2. köt. 1332. old.
[88] *W. Langer and S. Gleason:* Id. mű, 700. old.
[89] Pearl Harbor Attack. 20. köt. 3999. old.
[90] *R. Butow:* Id. mű, 246. old.
[91] *M. Shigemitzu:* Id. mű, 248. old.
[92] *J. Grew:* Id. mű, 2. köt. 1324—1330. old.
[93] Foreign Relations of the United States: Japan 1931—1941. 2. köt. 645. old.
[94] *J. Grew:* Ten Years in Japan. 444. old.
[95] Pearl Harbor Attack. 20. köt. 4009. old.
[96] Life. 1941. október 27. 34. old.
[97] *G. Morgenstern:* Id. mű, 176. old.
[98] F. D. R. His Personal Letters. 2. köt. 1223. old.
[99] *W. Langer and S. Gleason:* Id. mű, 730. old.
[100] Pearl Harbor Attack. 14. köt. 1402. old.
[101] Ugyanott, 16. köt. 2214—2215. old.
[102] Ugyanott, 32. köt. 191. old.
[103] *L. Woodward:* British Foreign Policy in the Second World War. Her Majesty's Stationary Office 1962. 178. old.
[104] *W. Langer and S. Gleason:* Id. mű, 838. old.
[105] Pearl Harbor Attack. 14. köt. 1358. old.
[106] Ugyanott, 14. köt. 1361. old.
[107] Ugyanott.
[108] Ugyanott, 20. köt. 4443. old.
[109] *R. Wohlstetter:* Pearl Harbor, Warning and Decision. Stanford University Press, Stanford 1962. 165. old.
[110] Pearl Harbor Attack. 14. köt. 1065—1067. old.
[111] *C. Togo:* The Cause of Japan. New York 1951. 126—140. old.
[112] Pearl Harbor Attack. 12. köt. 79—82. old.
[113] Hitler's Secret Conversations. New York 1951. 117. old.

[114] Foreign Relations of the United States: Japan 1931—1941. 2. köt. 736. old.
[115] *W. Langer and S. Gleason:* Id. mű, 809. old.
[116] Pearl Harbor Attack. 12. köt. 130. old.
[117] Ugyanott, 137. old.
[118] Foreign Relations of the United States: Japan 1931—1941. 2. köt. 759. old.
[119] Pearl Harbor Attack. 12. köt. 237. old.
[120] *R. Wohlstetter:* Id. mű, 232. old.
[121] Foreign Relations of the United States: Japan 1931—1941. 2. köt. 755—756. old.
[122] Pearl Harbor Attack. 12. köt. 165. old.
[123] Ugyanott, 14. köt. 1106. old.
[124] Что произошло в Пёрл-Харборе? 167. old. См, в указанном сборнике документов, переведенных на русский язык, извлечение из дневника Г. Стимсона за эти дни.
[125] Pearl Harbor Attack. 16. köt. 2225. old., 2. köt. 768—770. old
[126] Foreign Relations of the United States: Japan 1931—1941. 2. köt. 768—770. old.
[127] Ugyanott, 764—766. old.
[128] *Ch. Beard:* President Roosevelt and the Coming of the War 1941. A Study in Appearances and Realities. Yale University Press 1954. 235—236., 238—240. old.
[129] *H. Feis:* Id. mű, 322—324. old.
[130] *W. Langer and S. Gleason:* Id. mű, 893. old.
[131] *S. Bemis:* A Diplomatic History of the United States. New York 1950. 869. old.
[132] *J. Gwyer and R. Butler:* Id. mű, 294. old.
[133] *W. Langer and S. Gleason:* Id. mű, 843. old.
[134] Pearl Harbor Attack. 5. köt. 2089. old.
[135] *C. Togo:* Id. mű, 239. old.
[136] Pearl Harbor Attack. 11. köt. 5422. old.
[137] *F. Pogue:* The Pearl Harbor Blunders. „Look", 1965. december 14. 36. old.
[138] G. Morgenstern kielégítően elemzi könyvének 205—222. oldalán a „szél-rejtjeles" távirat eme viszontagságait. Azoktól, akik vitatják ennek a táviratnak a létezését, a következő kérdésekre kér választ: „Először, ha ezt a háborút jelző táviratot nem adták le december 4-én, akkor miért változtatta meg hívójelét ezen a napon mind a japán, mind az amerikai flotta? Másodszor az Egyesült Államok hadügyminisztériuma miért adott rádión parancsot a csen-

des-óceáni elszigetelt helyőrségeknek a fölösleges rejtjelek megsemmisítésére attól való félelmében, hogy Japán megszerezheti őket? Harmadszor, a flotta távol-keleti felderítő ügyeinek szakértője miért lett olyan izgatott december 4-én, hogy egyértelmű figyelmeztetést készített elő a háborúról a csendes-óceáni parancsnokokhoz való továbbítás céljából? (Felsőbb utasításra nem küldték el. — *A szerző.*) Lehetetlen elhinni, hogy ilyen fontos intézkedések alaptalanul történtek volna. A »szél-rejtjeles« távirat volt az alap." (Lásd *G. Morgenstern:* Id. mű, 210. old.)

139 *S. Morison:* The Two Ocean War. Boston 1963. 76. old.

140 The Yoshida Memoirs. Houghton Mifflin Company. Boston 1962. 18. old.

141 *R. Butow:* Id. mű, 361. old.

142 *R. Ward:* The Inside Story of the Pearl Harbor Plan. U. S. Naval Institute Proceedings. 1951 december. 1279. old.

143 Joseph Keenan meets the Press. „American Mercury". 1950. április. 460. old.

144 Nazi Conspiracy and Aggression. 1. köt. 866. old.

145 Ciano's Diplomatic Papers. London 1948. 465. old.

146 *R. Wohlstetter:* Id. mű, 271., 202. old.

147 Pearl Harbor Attack. 14. köt. 1374., 1371. old.

148 Foreign Relations of the United States: Japan 1931—1941. 2. köt. 784—786. old.

149 *Р. Шервуд:* Рузвельт и Гопкинс. 1. köt. 661—662. old.

150 Что произошло в Пёрл-Харборе? 267—268. old.

151 Ugyanott, 190. old.

152 *C. Hull:* Id. mű, 2. köt. 1097. old.

153 *Ch. Beard:* Id. mű, 212—213. old.

[1] „The New York Times". 1941. december 7.
[2] *Ch. Beard:* President Roosevelt and the Coming of the War 1941. New Haven 1948. 211. old.
[3] „The New York Times". 1942. december 16.
[4] *G. Morgenstern:* Id. mű, 42—43. old.
[5] *Ch. Beard:* Id. mű, 216—221. old.
[6] Admiral Kimmel's Story. 172. old.
[7] „Congressional Record". 1944. augusztus 21. A. 3958. old.
[8] „The New York Times". 1944. december 2.
[9] *Ch. Beard:* Id. mű, 304—305. old.
[10] Ugyanott, 573. old.
[11] *G. Morgenstern:* Id. mű, 199. old.
[12] Admiral Kimmel's Story. 165. old.
[13] Pearl Harbor Attack. 8. köt. 3608—3610. old.
[14] *R. Wohlstetter:* Pearl Harbor, Warning and Decision. 220. old.
[15] *Ch. Beard:* Id. mű, 337—361. old.
[16] *F. Pogue:* Pearl Harbor Blunders. 24 years after: First publication of the official George C. Marshall Story. „Look", 1965. december 14.
[17] „The Puzzle of Pearl Harbor." Ed. by Burtness and W. Ober, Row, Peterson and Company. New York 1962. 235—236. old.
[18] *Ch. Beard:* American Foreign Policy in the Making. 1932—1940. New Haven 1946.; President Roosevelt and the Coming of the War 1941.
[19] *C. Tansill:* Backdoor to War. The Roosevelt Foreign Policy 1933—1941. Chicago 1952.; *F. Sanborn:* Design for War. A Study of Secret Power Politics 1937—1941. New York 1951.; *G. Morgenstern:* Id. mű.
[20] *R. Turgwell:* The Democratic Roosevelt. New York 1957. 483—484. old.
[21] Perpetual War for Perpetual Peace. Ed. by H. Barnes. Caldwell. Idaho 1953.
[22] *G. Morgenstern:* Id. mű, 116. old.
[23] *L. Sears:* Historical Revisionism Following Two World Wars. Issues and Conflicts. Studies in Twentieth Century Diplomacy. University of Kansas Press. 1959. 144—145. old.
[24] *O. Morgenstern:* The Question of National Defense. Vintage Books. New York 1961. 233. old.

[25] „Memoirs by Harry S. Truman. Years of Trial and Hope." Signet Book, New York 1965. 2. köt. 63., 74. old.
[26] *R. Wohlstetter:* Pearl Harbor, Warning and Decision. 3. köt. 387., 399., 401. old.

UTÓSZÓ

[1] Prelude to Infamy. Official Report on the Final Phase of U. S. — Japanese Relations, October 17 to December 7. 1941. New York 1943. 48. old.
[2] „Reminiscences". General of the Army Douglas MacArthur. McGraw-Hill Book Company. New York 1964. 318. old.
[3] *R. Butow:* Tojo and the coming of the war. 457—463. old.
[4] «Внешная политика Советского Союза. 1949.» Москва 1953. 631. old.
[5] *R. Butow:* Id. mű, 534—535. old.
[6] Joseph Keenan meets the press. „American Mercury". 1950. április. 465. old.
[7] „U. S. Naval Institute Proceedings". 1960. december. 36. old.
[8] «За рубежом». 1962. május 12. 31. old.
[9] „U. S. News and World Report". 1961. december 11. 60., 64. old.
[10] *L. Morton:* The War in the Pacific. Strategy and Command: the First two Years. Washington 1962. 125—126. old.

Tartalom

A szerző előszava 5

Hogyan történt? 7

Miért történt? 73

Hogyan magyarázzák az Egyesült Államokban? 185

Utószó 207

Jegyzetek 215

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette Feles Györgyné
A sorozatterv Szántó Tibor munkája
Műszaki vezető Mózes Tibor
Műszaki szerkesztő Bereczki Gábor
Képszerkesztő Fábri Magda
A szedést 1977. VI. 13-án kezdték meg
Megjelent 1978. II. 20-án, 45 000 példányban
Terjedelme 11,4 (A/5) ív + 8 oldal képmelléklet

77.1909 Athenaeum Nyomda, Budapest – Íves ofszet- és mélynyomás
Felelős vezető Soproni Béla vezérigazgató